

Schone kunsten

PREVENTIEVE DOORLICHTING KUNST- EN ANTIEKHANDEL

B. Bieleman

R. van der Stoep

H. Naayer

Schone kunsten

PREVENTIEVE DOORLICHTING KUNST- EN ANTIEKHANDEL

September 2007

INTRAVAL
Groningen-Rotterdam

COLOFON

© St. INTRAVAL

Postadres:
Postbus 1781
9701 BT Groningen
E-mail *info@intraval.nl*

Kantoor Groningen:
St. Jansstraat 2C
Telefoon 050 - 313 40 52
Fax 050 - 312 75 26

Kantoor Rotterdam:
Goudsesingel 184
Telefoon 010 - 425 92 12
Fax 010 - 476 83 76

September 2007

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of anderszins, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Tekst: B. Bieleman, R. van der Stoep, H. Naayer
m.m.v. H. Winter en I. Middelkamp (Pro Facto/RuG)
en E. de Bie

Omslag: E. Cusiel

Opmaak: M. Boendermaker

Druk: Drukkerij A4

Opdrachtgever: Ministerie van Justitie

ISBN-13: 978 90 8874 013 8

VOORWOORD

Het ministerie van Justitie heeft in het kader van het 'Programma preventie georganiseerde criminaliteit' de kunst- en antiekhandel in Nederland preventief laten doorlichten. Het doel hiervan is te inventariseren in hoeverre er sprake is van kwetsbaarheid van de sector voor infiltratie door (georganiseerde) criminaliteit.

Het ministerie heeft onderzoeks- en adviesbureau INTRAVAL opdracht gegeven die kwetsbare plekken van de handel in kaart te brengen. Het onderzoek is uitgevoerd door de (senior) onderzoekers H. Naayer, J. Snippe en R. van der Stoep, geassisteerd door E. de Bie, M. Boendermaker en M. Hoorn, onder verantwoordelijkheid van B. Bieleman. Het onderzoeksdeel over handhaving is uitgevoerd in samenwerking met H. Winter en I. Middelkamp van Pro Facto/RuG.

Vanaf deze plaats willen wij de leden van de begeleidingscommissie onder leiding van A. Scholte (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen) bedanken voor hun kritische en positieve bijdrage aan het onderzoek en de totstandkoming van het rapport. De begeleidingscommissie bestond verder uit: M. van Heese (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen); P. Hustinx (TEFAF); H. Jansen (Politie-academie); J. Lely (Ministerie van Justitie); D. Lokin (Nederlandse Museumvereniging); R. Meppelink (Loyens Loeff); en J. Molthoff (Douane Informatiecentrum). Als adviseurs hebben gefungeerd: S. Gimbère (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen); J. Glimmerveen (Ministerie van Financiën); A. van der Kuijl en C. van der Laan (beiden Ministerie van Justitie).

Wij danken J. Molthoff en H. Boon van het Douane Informatiecentrum en C. Diependaal van de Belastingdienst voor hun hulp bij het verkrijgen van gegevens. Ook willen wij A. van Dijken van het KLPD en G. de Wit van het Openbaar Ministerie danken voor het uitvoeren van aanvullende analyses. Bijzondere dank zijn wij verschuldigd aan de Erfgoedinspectie, met name aan M. van Heese, voor de betrokkenheid bij de uitvoering van dit onderzoek en het veelvuldig aanleveren van informatiebronnen. Tot slot willen wij alle respondenten bedanken voor hun medewerking. Zonder hun inzet was het onderzoek niet mogelijk geweest.

Namens INTRAVAL,

B. Bieleman
R. van der Stoep

Groningen-Rotterdam
September 2007

INHOUDSOPGAVE

	Pagina
Samenvatting	I
Summary	V
Hoofdstuk 1 Inleiding	1
1.1 Doelstelling en onderzoeksvragen	2
1.2 Onderzoeksopzet	3
1.3 Verantwoording	10
1.4 Leeswijzer	15
Hoofdstuk 2 Inventarisatie	17
2.1 Afbakening	17
2.2 Organisatie en indeling	20
2.3 Handelspraktijk	29
2.4 Kunsthandel via internet	36
Hoofdstuk 3 Kwetsbaarheid en criminaliteit	45
3.1 Achtergrond	45
3.2 Kwetsbaarheid en risico's	46
3.3 Preventie	53
3.4 Vormen van criminaliteit	61
Hoofdstuk 4 Cultuurgoeederen	67
4.1 De internationale markt	67
4.2 De Nederlandse markt	71

	Pagina
Hoofdstuk 5 Handhaving	81
5.1 Internationale en nationale wetgeving	81
5.2 Juridisch instrumentarium	88
5.3 Handhavingspraktijk	92
Hoofdstuk 6 Registraties	103
6.1 Kamer van Koophandel	103
6.2 Belastingdienst	106
6.3 Justitiële gegevens	108
6.4 Ongebruikelijke transacties	115
6.5 Art Loss Register	117
6.6 Overige registraties	120
Hoofdstuk 7 Conclusies	121
7.1 Onderzoeksopzet	121
7.2 Inventarisatie	122
7.3 Doorlichting	124
7.4 Handhaving	131
7.5 Ten slotte	133
Geraadpleegde literatuur	135
Lijst van afkortingen	141
Bijlage Itemlijsten	143

SAMENVATTING

Kunst- en antiekobjecten zijn unieke handelswaren. Wat kunst en antiek het meest onderscheidt van alle andere voorwerpen waarin gehandeld kan worden, is de immateriële waarde die de goederen (kunnen) vertegenwoordigen; de waarde als erfgoed. De mate waarin die wordt toegekend aan een object berust hoofdzakelijk op subjectieve gronden. Desondanks zijn ook kunst en antiek onderwerp van een markt, waarop door vraag en aanbod een marktprijs tot stand komt. Voor een enkel voorwerp kan die prijs bijzonder hoog oplopen. De handel in kunst en antiek trekt daardoor criminaliteit aan.

De preventieve doorlichting van de Nederlandse kunst- en antiekhandel heeft plaatsgevonden in het kader van het Programma Versterking aanpak georganiseerde misdaad (PVAGM) van het ministerie van Justitie. Het is tussen november 2006 en juli 2007 uitgevoerd door onderzoeks- en adviesbureau INTRAVAL. Doel van de doorlichting is het in kaart brengen van kwetsbaarheden voor de innesteling van (georganiseerde) criminaliteit in de sector en het analyseren van de bestaande handhavingspraktijk.

Onderzoeksopzet

Het onderzoek is onderverdeeld in een inventarisatie en een doorlichting van de sector op (kwetsbaarheden voor) criminele infiltratie en een verkenning van de handhaving. Naast een literatuurstudie hebben 36 interviews met betrokkenen uit de branche plaatsgevonden en 13 gesprekken met personen uit de handhaving. Ook zijn veilingen en beurzen bezocht. Er is voor de inventarisatie gebruik gemaakt van registers van onder meer Belastingdienst en Kamer van Koophandel. Voor de doorlichting zijn gegevens verkregen uit de justitiële documentatie, uit registraties van de Financial Intelligence Unit Nederland en uit dossiers van de Douane.

Hoewel wordt onderkend dat de internationale dimensie in de kunst- en antiekhandel een belangrijke rol speelt, ligt de nadruk van het onderzoek op de handel in Nederland door Nederlandse (rechts)personen. Er is daarnaast gekozen om de aandacht te concentreren op de categorieën kunst en antiek, die volgens experts het meest kwetsbaar zijn voor criminaliteit.

Inventarisatie

De spelers in de kunst- en antiekhandel zijn grofweg onder te verdelen in kopers, verkopers en tussenpersonen. Handelaren kunnen in elk van deze hoedanigheden actief zijn. Aan de aanbodzijde bevinden zich voorts galeries en particulieren. De vraagzijde bestaat, naast de handelaren, in hoofdzaak uit particulieren, musea, bedrijven en instellingen. Tussenschakels zijn veelal veiling- en venduhuizen, terwijl internetveilingen steeds populairder worden.

De kunst- en antiekhandel in Nederland kent een grote heterogeniteit. De handel kent vele grotere en kleinere niches, die elk eigen handelscircuits herbergen. Er is nagenoeg geen filialisering en separate ondernemingen hebben doorgaans een zeer gering aantal werknemers. De twee grote veilinghuizen, Christie's en Sotheby's, vormen uitzonderingen: beide zijn filialen van wereldwijde organisaties en hebben in Nederland tientallen werknemers. De grote veilinghuizen zijn, evenals verzekeraars, transporteurs en gerenommeerde handelaren, internationaal georiënteerd. Kleinere veilinghuizen en handelaren in lagere segmenten hebben een overwegend regionale of nationale afzetmarkt.

Een algemene brancheorganisatie is er niet. Wel bestaan er diverse koepelorganisaties waarin bepaalde typen handelaren (of veilinghuizen of musea) zich hebben verenigd. Vergeleken met andere sectoren is de rol die de koepelorganisaties vervullen gering.

Uit gegevens van de Belastingdienst en de Kamer van Koophandel blijkt dat het aantal instellingen in de kunst- en antieksector in Nederland tussen de 4.000 en 6.500 ligt. Afgaande op gegevens van de Belastingdienst wordt verondersteld dat de kunsthandel jaarlijks tussen 500 en 700 miljoen euro omzet.

Doorlichting

Goederen van grote waarde zijn per definitie aantrekkelijk voor criminelen. Van vrijwel alle soorten cultuurgoederen vertegenwoordigen de topstukken een grote financiële waarde. Om die reden zijn kunst en antiek kwetsbaar voor diefstal, heling en vervalsing. De beperkte beveiliging van sommige objecten draagt bij aan deze kwetsbaarheid.

De mogelijkheden om in de kunst- en antiekhandel objectief marktprijzen te bepalen zijn beperkt, waardoor prijzen sterk kunnen fluctueren zonder argwaan te wekken. Verondersteld wordt dat het manipuleren met de marktwaarde van objecten in het bijzonder het witwassen van zwart geld mogelijk moet maken. Het blijkt echter dat handelaren in kunst en antiek weinig meldingen van ongebruikelijke transacties doen.

Illegale handel betreft veelal de handel in gestolen of illegaal uitgevoerde objecten. Of een object is gestolen of illegaal uitgevoerd is vaak moeilijk objectief te bepalen. Dit vormt een belangrijke kwetsbaarheid voor de handel. Illegale invoer van beschermd cultureel erfgoed in de Europese Unie komt voor. Er zijn in Nederland geen harde criteria voor de inspanningen die handelaren moeten doen om bij aanschaf van cultuurgoederen een zuivere herkomst na te gaan.

Van vermist geraakte kunst- en antiekobjecten bestaan diverse (wereldwijde) databases en registers. In Nederland worden vermiste en gestolen objecten niet centraal geregistreerd. Lang niet alle handelaren stellen zich via internationale registers op de hoogte van de objecten die als gestolen of vermist staan geregistreerd. Gestolen kunst en antiek duiken mede daardoor soms op in het legale circuit. Een sterke aanwijzing voor criminaliteit vormt een relatief snelle opeenvolging van handelstransacties.

Nederland heeft door de omvang van de internationale vervoersstromen en de aanwezigheid van gerenommeerde beurzen een gelegenheidsstructuur voor de doorvoer van illegaal verhandelde kunst en antiek. De veronderstelling kan evenwel niet worden onderbouwd met feiten.

Een klein deel van de eigenaren en bestuurders van ondernemingen in de kunst- en antieksector beschikt over criminele antecedenten. Het aantal aangetroffen antecedenten dat betrekking heeft op vervalsing, diefstal, heling en overige economische delicten is gering.

De kunst- en antiekhandel heeft een aantal eigenschappen die voor criminelen een belemmering kunnen vormen om er gemakkelijk financieel gewin uit te halen. De belangrijkste aspecten daarvan zijn: de beperkte verhandelbaarheid van topstukken in de kunst- en antiekhandel; de geslotenheid van de gerenommeerde handel en de hoge toetredingseisen; de doorgaans geavanceerde beveiliging van kostbare objecten; en de aanwezige documentatie en registratie van gestolen of vermiste objecten (indien topstukken).

Internationaal gezien zijn diverse soorten objecten als gevolg van geringe bescherming en een relatief hoge handelswaarde gevoelig voor criminaliteit. Naarmate objecten beter geregistreerd zijn en het geografische speelveld (of de omvang van de markt) kleiner is, nemen kansen voor criminelen om succesvol te opereren af. De binnenlandse handel in Nederland is daardoor vergeleken met internationale handelscircuits minder kwetsbaar. Registratie en handhaving zijn echter niet op een voldoende niveau om voorkomende criminaliteit goed het hoofd te kunnen bieden.

Handhaving

Regelgeving over kunst en antiek bestaat op internationaal niveau (verdragen), Europees niveau en op nationaal niveau. Oogmerk van die regels is zowel het voorkomen en bestrijden van de handel in gestolen goederen als de bescherming van nationale cultuuroederen. De twee belangrijkste internationale verdragen, de UNESCO-conventie 1970 en het UNIDROIT-verdrag, zijn door Nederland niet geratificeerd.

De Nederlandse opsporings- en handhavingsautoriteiten beschikken naast internationale wetgeving over verschillende instrumenten en bevoegdheden om hun taken op een juiste wijze te kunnen vervullen. Dit zijn de Wet Melding Ongebruikelijke Transacties (de Wet MOT), de Douanewet en de Wet op de Economische Delicten (WED).

De opsporing en handhaving van aan kunst en antiek gerelateerde criminaliteit zijn in Nederland matig ontwikkeld. Structurele opsporing is niet aanwezig. De redenen hiervoor zijn divers, maar over de gehele linie wordt door de gesprekspartners het gebrek aan prioriteit als voornaamste factor genoemd. De opsporing is nu versnipperd over een groot aantal organisaties. Dat geldt ook voor aanwezige kennis. Een centraal aanspreek- en doorverwijspunt is er niet meer, sinds de opheffing van de kunst- en antiekcentrale van het KLPD in 2001. Ook centrale registratie ontbreekt sindsdien.

De Erfgoedinspectie wordt 10 à 20 keer per jaar ingeschakeld vanwege het aantreffen van cultuuroederen door de Douane. In dergelijke gevallen worden objecten opgehouden en wordt getracht deze aan de rechtmatige eigenaar te retourneren. Er is in de afgelopen jaren zelden vervolging ingesteld tegen betrokkenen.

Ten slotte

Sec bekeken is de Nederlandse kunst- en antiekhandel niet extreem kwetsbaar voor binnendringing door de georganiseerde criminaliteit. De structuur van de sector en de benodigde expertise om erin actief te kunnen zijn, vormen belemmeringen voor criminelen om eenvoudig financieel gewin te behalen. Tegelijkertijd moet wel worden geconstateerd dat er voor plegers van kunstcriminaliteit een relatief lage pakkans is. De prioriteiten van handhavende organisaties liggen elders, waardoor de benodigde capaciteit en expertise ontbreken. Hoewel het niet waarschijnlijk lijkt dat kunst en antiek in Nederland worden misbruikt voor grootschalige witwasoperaties, kunnen kunstdieven, vervalsers en importeurs van beschermd cultureel erfgoed vaak hun straf ontlopen. De basis om tot een sluitende aanpak te komen - die ligt in een goede registratie, een centraal meldpunt en een netwerk van expertise - ontbreekt.

SUMMARY

Art and antiques are unique commodities. That which distinguishes art and antiques most from other articles of trade is the intangible value of these goods; the value as heritage. The degree to which this value is assigned to an object is an exceedingly personal matter. Nevertheless, art and antiques are subject to market fluctuations, and the supply and demand that determine a market price. This price may run up to large amounts for a single item. And that is exactly why the art and antiques trade attracts crime.

The preventive screening of the Dutch art and antiques trade has taken place as part of the Dutch Ministry of Justice's programme for a strengthened approach to organized crime. This screening was carried out by the INTRAVAL bureau for research and consultancy between November 2006 and July 2007. Its purpose was the mapping of vulnerabilities for the infiltration of (organised) crime in this sector and an analysis of the current enforcement practice.

Research design

The research consisted of an assessment and investigation of (vulnerabilities to) criminal infiltration and an identification of law enforcement in this sector. In addition to a study of the available literature, 36 people from the trade and 13 people involved in the law enforcement were interviewed. Additionally, auctions and fairs were visited. For the assessment, records were used from the Tax and Customs Administration and the Chamber of Commerce. The investigation was performed on data from legal documentation, Dutch Financial Intelligence Unit records and customs files.

Despite recognizing the international aspect of the art and antiques trade, the emphasis of this investigation was on trade in the Netherlands by Dutch (legal) persons. Furthermore, its attention was specifically focused on those categories of art and antiques, which according to experts are most vulnerable to crime.

Assessment

The players in the art and antiques trade are buyers, sellers and intermediaries. Traders can appear in any of these capacities. Galleries and individuals operate on the supply side. The demand side consists of traders as well as individuals, museums, companies and organisations.

Intermediaries are mostly auction houses and auction marts, while internet auctions are gaining in popularity.

The Dutch art and antiques trade could be characterized as quite heterogeneous. The trade consists of many larger and smaller niches that each hold their own economic circuits. There is practically no branching, and separate companies generally have very few employees. The two largest auction houses, Christie's and Sotheby's, form exceptions: both are branches of worldwide organisations and have dozens of employees in the Netherlands. The larger auction houses are, like insurers, carriers and reputable traders, international in scope. Smaller auction houses and traders in lower segments mostly aim at the local or national market.

There is no general trade association. There are various umbrella organizations in which traders (or auction houses or museums) have joined, yet in comparison to other sectors, these umbrella organisations play only a small part.

Data from the Tax and Customs Administration and the Chamber of Commerce show that the number of organisations in the Dutch art and antiques sector is between 4,000 and 6,500. Judging by data from the Tax and Customs Administration, the art trade in the Netherlands has an annual turnover of between 500 and 700 million euros.

Screening

High value goods are by definition susceptible to crime. The top pieces of all items of cultural significance represent a considerable sum. Consequently, art and antiques are vulnerable to theft, handling and forgery. This vulnerability is partly caused by very limited safety measures.

In the art and antiques trade, market prices are not set objectively. Therefore these prices may fluctuate without arousing any suspicion. The assumption is that money laundering is especially enabled by manipulating the market value of items. However, in reality, art and antiques traders rarely report any unusual transactions.

Illegal trade mostly concerns the trade of stolen goods or illegal export. It is often difficult to determine whether an item has been stolen or illegally exported. This constitutes a major vulnerability to the trade. The illegal import of protected cultural heritage is no exception in the European Union. In the Netherlands no solid criteria for the verification of the origin of cultural heritage items exist.

Worldwide there are various databases and registers of missing art and antique items. In the Netherlands, missing and stolen items are not

centrally registered. Not all traders use the international registers to stay up-to-date on items that are registered as stolen or missing. As a consequence, stolen art or antiques often appear on the legal market. A strong indication of criminal activities is a relatively quick succession of business transactions.

Because of its international traffic and reputable trade fairs, the Netherlands offer a convenient structure for the transit of illegal art and antiques. There is nevertheless no evidence to support this assumption.

A small portion of the owners and administrators of companies in the art and antiques sector has a criminal background. Only a few of these have been involved in forgery, theft, handling and other economic offences.

Various characteristics of the art and antiques trade make it difficult for criminals to gain a profit. The most important are: the limited marketability of top pieces in art and antique; the closeness of reputable trade and the high entry demands; the generally advanced security measures for valuable items; and the documentation and registration of stolen or missing items (in the case of top pieces).

Internationally, many items are susceptible to crime, due to their limited degree of security and relatively high trade value. The more items are registered and the smaller their geographical playground (or market), the smaller the chance for criminals to succeed. The Dutch internal trade is therefore less vulnerable than the international trade markets. Current registration and enforcement are nevertheless not sufficient to cope with matters when they arise.

Enforcement

Regulation concerning art and antiques exists on an international (treaties), European and national level. The aim is to prevent and fight trade in stolen goods, and to protect the national cultural heritage. The two most important treaties, the UNESCO Convention 1970 and the UNIDROIT treaty, have not been ratified by the Netherlands.

The Dutch investigation and enforcement authorities have international law as well as various other tools and licences at their disposal to properly perform their tasks. These concern the Disclosure of Unusual Transactions (Financial Services) Act, Dutch customs law and the Economic Offences Act.

The investigation and enforcement of art and antiques crimes in the Netherlands are only moderately developed. There is no structural investigation. There may be various reasons, but overall it is believed that this is due to a lack of priorities. The investigation is divided over

numerous organisations. The same goes for the knowledge at hand. Since the discontinuance of the Dutch National Police Agency's central art and antiques office in 2001, there is no longer one main contact or central registration office.

The State Inspectorate for Cultural Heritage is called in about 10-20 times a year when customs come across cultural heritage items. In these cases, the items are held back and an effort is made to return them to the rightful owner. In the past few years, parties concerned have rarely been prosecuted.

Conclusion

On itself, the Dutch art and antiques trade does not seem extremely vulnerable to infiltration by organised crime. The sector structure and necessary expertise to be active in this sector make it difficult for criminals to easily gain a profit. On the other hand, the chances of being caught seem relatively low. Because the enforcing authorities have other priorities, the necessary capacities and expertise are lacking. So, even though it seems unlikely that art and antiques are used in large-scale money laundering operations in the Netherlands, thieves, forgers and importers of cultural heritage art often escape punishment. The basis for tackling this issue - which can be found in a clear registration, a central registration office and an expert network - is lacking.

1. INLEIDING

De overheid heeft een grote behoefte zich beter te beschermen tegen het risico dat in bepaalde sectoren criminele activiteiten worden gefaciliteerd. Voor het 'Programma preventie georganiseerde criminaliteit' (PPGC) zijn daarom voor bepaalde bedrijfstakken, sectoren en branches zogenoemde preventieve doorlichtingen en verkenningen uitgevoerd. Met ingang van 2007 maken de doorlichtingen deel uit van het 'Programma Versterking aanpak georganiseerde misdaad' (PVAGM). Dat een preventieve benadering vruchten kan afwerpen met betrekking tot criminaliteit is, in Nederland en in het buitenland, genoegzaam aangetoond. Het Programma PGC, dat in 1998 met instemming van de Bestuursraad van het ministerie van Justitie is gestart, bestond uit projecten gericht op het zichtbaar maken van de mate waarin een bedrijfstak kwetsbaar is voor criminele invloeden (de zogenoemde preventieve doorlichting van bedrijfstakken) en projecten met een experimenteel of innovatief karakter (bijvoorbeeld een onderzoek naar de mogelijkheid om kunstmatige netwerken in te zetten als instrument tegen de georganiseerde criminaliteit, in het bijzonder financieel-economische criminaliteit). Bij de doorlichtingen gaat het om bedrijfstakken en -sectoren, waarvan op grond van publicaties en onderzoeken wordt aangenomen dat zij kwetsbaar zijn voor infiltratie door (georganiseerde) criminaliteit. Zo zijn de sectoren betaald voetbal, de gezondheidszorg, de transportsector en de cannabissector c.a. reeds doorgelicht, terwijl de doorlichting van de charitatieve sector (de goede doelen) onlangs is afgerond (Van der Stoep e.a. 2007).

Bij (preventieve) doorlichting gaat het niet alleen om sectoren waar reeds sprake is van criminele bemoeienis, maar ook om sectoren die bepaalde kenmerken vertonen die wijzen op kwetsbaarheid voor criminaliteit. Uit de reeds uitgevoerde doorlichtingen blijkt dat een gebrek aan transparantie en toezicht een sector kwetsbaar maakt voor georganiseerde criminaliteit, bijvoorbeeld de cannabissector (Snippe e.a. 2004). Daarnaast blijkt dat vooral bedrijven met een zwakke financiële positie kwetsbaar zijn voor benadering door criminelen of criminele organisaties. Een voorbeeld hiervan zijn de (kleinschalige) transportbedrijven (KPMG 2000).

Tot op heden heeft nog geen breed onderzoek plaatsgevonden naar de eventuele betrokkenheid van de (georganiseerde) misdaad bij de bedrijfstak kunsthandel. Wel zijn er in Nederland enkele publicaties verschenen over de (il)legale kunsthandel. Eén ervan is het onderzoeksverslag 'Illicit traffic in cultural goods in the Netherlands' (Ministeries

van Financiën en Onderwijs Cultuur en Wetenschap 2004), dat verschenen is bij de conferentie 'Illegal Trade', gehouden van 8 tot 10 november 2004 in het kader van het Nederlands Voorzitterschap van de Europese Unie. Aanleiding voor het onderzoek was de zorg in Nederland (maar ook in andere lidstaten van de Europese Unie en bij het Europees Parlement) over de wereldwijde illegale handel in cultuurgoederen, die onherstelbare schade toebrengt, met name aan economisch minder ontwikkelde landen.¹ Die schade is omvangrijker dan alleen de materiële waarde van de cultuurgoederen; bij erfgoed telt in de eerste plaats de immateriële waarde die het vertegenwoordigt. Het onderzoeksrapport beoogde inzicht te geven in aard, omvang en rol van de illegale handel en diende als uitgangspunt bij de discussies. Het onderliggende doorlichtingonderzoek kan worden gezien als een vervolg op de resultaten van het onderzoeksrapport en de conclusies van de conferentie.

1.1 Doelstelling en onderzoeksvragen

Het doel van het onderzoek is tweeledig. Enerzijds gaat het om een doorlichting van de bedrijfstak kunst- en antiekhandel. Dit wil zeggen dat de kwetsbare plekken en risico's in kaart worden gebracht die het infiltreren van de georganiseerde misdaad² in die sector zouden kunnen faciliteren. Anderzijds gaat het om een analyse van de huidige handhavingspraktijk. Dit betreft met name de juridische, strategische en tactische mogelijkheden om de illegale kunsthandel te bestrijden.³

Onderzoeksvragen

Uit de bovengenoemde doelstellingen wordt duidelijk dat het onderzoek kan worden onderverdeeld in twee delen: a. een inventarisatie van de sector

¹ Kunstdiefstal is volgens Interpol de op drie na meest lucratieve vorm van georganiseerde misdaad, slechts voorgegaan door drugshandel, het witwassen van zwart geld en wapenhandel. Het Amerikaanse Federal Bureau of Investigations (FBI) schat dat er op de wereldwijde zwarte kunst- en antiekmarkt jaarlijks circa 6 miljard dollar (4,3 miljard euro) omgaat (National Post 2007).

² Volgens onderzoeksgroep Fijnaut is sprake van georganiseerde criminaliteit indien groepen die primair gericht zijn op illegaal gewin systematisch misdaden plegen met ernstige gevolgen voor de samenleving, en in staat zijn deze misdaden op betrekkelijk effectieve wijze af te schermen (Parlementaire Enquête Opsporing 1996).

³ Voorts is het mogelijk de resultaten van de doorlichting te bespreken met de sector, waarbij kan worden nagegaan of er aanknopingspunten zijn voor het nemen van preventieve maatregelen. Op deze wijze wordt getracht de weerbaarheid van deze sectoren tegen georganiseerde criminaliteit te vergroten en de integriteit te bevorderen.

en een doorlichting van de sector op (kwetsbaarheden voor) criminele infiltratie; en b. een verkenning van de effectiviteit en mogelijkheden van controle en handhaving. Bij deze twee onderdelen zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

A. Inventarisatie en doorlichting

1. Hoe is de sector georganiseerd (organisatiestructuur, subbranches, aantallen ondernemingen en werknemers naar soort en (sub)branche)? Wat is het financiële belang in de kunstsector (omzetten, vermogen, bijdrage in het BNP en andere kengetallen)?
2. Wat zijn de actieve ondernemingen in de sector en wat zijn hun (grensoverschrijdende) netwerken? Wat zijn de posities van koepelorganisaties, adviseurs, informele geldschietters, private en publieke kunstfondsen en aandeelhouders? In hoeverre spelen onderlinge verwevenheid, belangenverstrengeling, concurrentie en buitenlandse invloeden een rol?
3. Wat zijn de kwetsbare plekken in de sector voor wat betreft het risico van indringen door en financiering van (georganiseerde) criminaliteit (diefstal, illegale handel, vervalsing)? In hoeverre is reeds sprake van indringing?
4. In hoeverre wordt illegale kunsthandel benut als instrument om criminele winsten wit te wassen of voor terrorismefinanciering? Hoe efficiënt is de sector voor witwasconstructie en als financieringsbron?
5. Welke mogelijkheden heeft de sector om zich (beter) tegen georganiseerde criminaliteit te beschermen door het nemen van preventieve maatregelen?

B. Controle en handhaving

1. Wat zijn de effectiviteit en mogelijkheden van het huidige juridische instrumentarium bij de invoer/smokkel van illegaal ingevoerde en/of uitgevoerde cultuurgoederen?
2. Wat is de effectiviteit van de controle- en handhavinginspanningen van de overheid binnen de sector, gezien de risico's die zich er volgens de resultaten van de doorlichting voordoen?
3. Welke barrières zijn er voor een kunstrover of heler om succesvol te kunnen zijn in de kunstsector?
4. Welke wisselwerking bestaat er tussen criminele samenwerkingsverbanden en hun sociale en maatschappelijke omgeving?

1.2 Onderzoeksopzet

Het onderzoek is in hoofdzaak inventariserend van aard. Zowel de legale handel in kunst- en antiek als de illegale handel zijn verkend en

beschreven. Ook is een overzicht gegeven van de controle en handhaving met betrekking tot de kunst- en antiekhandel. Naast het beschrijven van deze onderdelen, zijn nadere analyses gemaakt van de handel, de rol van (georganiseerde) criminaliteit en de handhavingspraktijk. Dit heeft zo veel mogelijk plaatsgevonden op basis van harde cijfers en feitelijke informatie. Deze harde gegevens zijn vervolgens beschouwd in samenhang met zachtere informatie, afkomstig uit interviews en literatuur.

Zoals in paragraaf 1.1 beschreven, bestaat het onderzoek uit twee onderdelen. Hieronder wordt van elk van de onderdelen beschreven welke onderzoeksmethoden zijn gebruikt en welke bronnen zijn geraadpleegd. In matrix 1.1 wordt een overzicht gegeven van de diverse bronnen en de rol die informatie daaruit heeft gespeeld voor de beantwoording van de onderzoeksvragen. De bruikbaarheid van het verkregen bronmateriaal wordt in de volgende paragraaf nader toegelicht.

Matrix 1.1. Onderzoeksmethoden gerelateerd aan onderzoeksvragen

onderzoeksmethode	onderzoeksvraag (zie pagina 2)										
	A1	A2	A3	A4	A5	A6	B1	B2	B3	B4	
Literatuurstudie	o	o	o	o	o	o	x	o	o	o	
Interviews met vertegenwoordigers handel	o	x	o	o	x	o	o	o	o	x	
Interviews met overige deskundigen	o	x	o	o	x	o	o	o	o	x	
Interviews met vertegenwoordigers controlerende en handhavende instellingen	-	-	o	o	o	x	x	x	x	o	
Veldwerk, gelegenhedsgesprekken	-	o	o	o	o	-	o	o	o	o	
Inventarisatie en analyse internet en dagbladen	o	-	-	-	-	-	-	-	o	-	
Analyse algemene gegevens uit openbare bronnen (KvK, CBS, etc.)	x	o	-	-	-	-	-	-	-	o	
Analyse gegevens uit registraties van instellingen (Belastingdienst, JustID, etc.)	o	o	x	x	-	-	o	o	o	o	

x = voornaamste methode; o = ondersteunende methode; - = niet van toepassing.

A. Inventarisatie en doorlichting

Het onderzoek voor de inventarisatie en doorlichting bestaat uit drie onderdelen: literatuurstudie; interviews en veldwerk; en de analyse van gegevens uit overige bronnen (registers, internet). Op basis van de literatuurstudie en door middel van uitgebreide interviews met sleutelinformanten is het onderzoeksgebied voor de daadwerkelijke 'doorlichting' afgebakend. Vervolgens is een landelijk beeld van de

kunst- en antiekhandel verkregen aan de hand van gegevensbestanden en interviews met betrokkenen uit verschillende subbranches van de Nederlandse kunst- en antiekhandel.

Literatuurstudie

Begonnen is met het bestuderen van (wetenschappelijke) publicaties, beleidsnota's, openbare bronnen (onder meer via het internet) en overige relevante documenten met betrekking tot de kunst- en antiekhandel en criminaliteit. Hierbij is tevens zogenoemde grijze literatuur (kranten, internet, scripties en dergelijke) meegenomen. In de literatuur is gezocht naar informatie over de organisatie van de kunst- en antiekhandel, de geldende wet- en regelgeving en de kwetsbaarheid ten aanzien van criminaliteit. Tevens is in de literatuur gezocht naar informatie over de bestrijding van criminaliteit in de sector en de knelpunten die daarin geconstateerd worden.

Interviews

Voor het onderzoek hebben uitgebreide interviews plaatsgevonden met sleutelinformanten die beschikken over ruime kennis van (onderdelen van) de kunst- en antiekhandel. Ook zijn gesprekken gevoerd met handelaren die een goede afspiegeling vormen van de kunst- en antiekhandel in Nederland. In totaal zijn 36 gesprekken met 38 personen gevoerd. Tabel 1.1 vormt een overzicht van de verschillende categorieën sleutelinformanten.

Tabel 1.1 Overzicht sleutelinformanten onderdeel inventarisatie en doorlichting

Categorie	Aantal sleutelinformanten
Antiekhandel (oudheidkundig)	4
Antiekhandel (overig)	4
Archeologie	1
Brancheverenigingen en koepelorganisaties	3
Ervaringsdeskundigen	2
Galeriewezen	2
Journalistiek	1
Kunst- en antiekbeurs	1
Kunsthandel (hedendaags)	2
Kunsthandel (oude meesters)	4
Musea	5
Sectorschil (verzekeraars e.d.)	4
Veilingwezen	5
Wetenschap	3
Totaal¹	41

¹ Drie respondenten vallen in twee categorieën.

Met vertegenwoordigers van de handel is met name gesproken over de aard en omvang van de kunst- en antiekhandel, de organisatiestructuur

van de handel, de kwetsbaarheden ten aanzien van (georganiseerde) criminaliteit en de (preventieve) maatregelen die de handelaren daartegen kunnen nemen. In de interviews is tevens gevraagd naar financiële informatie. Met overige deskundigen, onder meer uit de wetenschap en de museale sector, is gesproken over de invoer van (beschermde) cultuurgoederen, de samenwerking met overheden en (museale) gedragscodes. Ook in deze gesprekken is de kwetsbaarheid van de sector aan bod gekomen. Alle informanten is tevens gevraagd naar beschikbare registratiegegevens. In bijlage 1 is de volledige itemlijst weergegeven zoals die bij de meeste gesprekken is gebruikt.

Veldwerk

Voor de inventarisatie en doorlichting zijn verder enkele veilingen en beurzen bezocht. Zo is in november 2006 de Amsterdamse kunstbeurs PAN bezocht. Daar is kort gesproken met ongeveer 15 handelaren, bezoekers en vertegenwoordigers van organisaties uit de sectorschil. Verder is in maart 2007 op twee verschillende dagen de TEFAF in Maastricht bezocht. Ook hier is met diverse handelaren (zeven) gesproken, alsmede met kopers, en overige betrokkenen (verzekerings- en beleggingswezen, kunstfondsen). De onderzoekers hebben voorts een drietal veilingen en ongeveer tien ondernemingen van kunsthandelaren bezocht.

Analyse van gegevens

Naast de literatuurstudie zijn vanaf het begin door middel van het raadplegen van verscheidene gegevensbestanden en andere bronnen verkennende en verdiepende analyses uitgevoerd. Met de analyses is een zo compleet mogelijk beeld verkregen van de aard en omvang van de kunst- en antiekhandel in Nederland. Naast uiteenlopende kengegevens is tevens het deel van de handel dat via het internet plaatsvindt in kaart gebracht. Voor de analyse is tevens informatie gebruikt uit de interviews met sleutelinformanten.

Om toestemming te verkrijgen voor het verzamelen en gebruiken van gegevens uit de registraties van de Douane en de Belastingdienst, is een convenant opgesteld tussen de opdrachtgever - het ministerie van Justitie - en het ministerie van Financiën. Dit document is echter pas in mei 2007 van kracht geworden. Het raadplegen van registratiesystemen van de Douane en de Belastingdienst heeft daardoor minder uitgebreid plaats kunnen vinden dan was beoogd.

- Kengetallen

In het onderzoek is voor de beschrijving van de bedrijfstak gebruik gemaakt van diverse bronnen, onder meer van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), de Kamer van Koophandel (KvK), de Belastingdienst

en van jaarverslagen en publicaties van organisaties binnen de sector. In het handelsregister van de KvK is informatie beschikbaar op het niveau van individuele ondernemingen. Alle bedrijven in Nederland dienen te zijn ingeschreven in het handelsregister van de Kamers van Koophandel. Met gebruik van het handelsregister is inzicht verkregen in de aantallen ondernemingen per branche, sector en regio. De Belastingdienst gebruikt een andere branche-indeling dan het CBS en de KvK. Met behulp van de algemene fiscale gegevens in het systeem van de Belastingdienst is een (globale) indruk ontstaan van de financiële verhoudingen en belangen in de diverse subbranches.

De toepassing smart@data, oorspronkelijk in gebruik bij het Functioneel Parket en sinds begin 2007 bij het Arrondissementsparket Rotterdam, biedt de mogelijkheid gegevens uit openbare bronnen, in dit geval het handelsregister van de KvK, nader te analyseren. Met dit programma kunnen (statistische) analyses worden uitgevoerd op grote hoeveelheden gegevens, terwijl relaties op meerdere niveaus kunnen worden verkend. Met behulp van smart@data zijn gegevens verkregen van de eigenaren en bestuurders van ondernemingen in de kunst- en antiekhandel. Uit deze populatie zijn verschillende steekproeven getrokken (zowel select als a-select), waarna aan de Justitiële Informatiedienst (JustID) gevraagd is de criminele antecedenten van deze natuurlijke personen aan te leveren. Daarmee wordt duidelijk in hoeverre personen in de kunst- en antieksector zich in het verleden aan relevante criminele feiten hebben schuldig gemaakt. Tevens is van een aantal eigenaren en bestuurders nagegaan in hoeverre er binnen die groep personen zijn geregistreerd door de Financial Intelligence Unit (FIU-Nederland) vanwege betrokkenheid bij ongebruikelijke of verdachte transacties. Ook voor de bijbehorende ondernemingen is deze handeling uitgevoerd.

- Internet

In toenemende mate kan op internet informatie worden gevonden over de (illegale) kunst- en antiekhandel. Om na te gaan wat de omvang van de kunsthandel via internet is, is gebruik gemaakt van enkele landelijk opererende veilingwebsites, zoals eBay en Marktplaats. Gedurende twee verschillende periodes van een week zijn de kunst- en antiekrubrieken van vier van deze sites gescand, zijn de adres- en telefoongegevens van de aangetroffen ondernemingen en personen genoteerd en zijn de vermelde websites geraadpleegd. Daarnaast is een gesprek gevoerd met een beheerder van een veilingssite.

Naast veilingssites zijn internetzoekmachines gebruikt om het aantal Nederlandse bedrijven en personen dat zich met kunsthandel bezighoudt en zich presenteert op het *world wide web* in kaart te brengen. Ook zijn diverse forums en nieuwsgroepen gevolgd. Hierop wordt met name

gediscussieerd over kunst en antiek, terwijl bovendien de mogelijkheid bestaat dat aanbieders zich er presenteren. Met de bestudering van de verschillende mogelijkheden is een globaal beeld ontstaan van de aard en omvang van de handel in kunst en antiek via het internet.

B. Controle en handhaving

Het controle- en handhavingsdeel (mogelijkheden, inspanningen en effectiviteit) bestaat uit drie onderdelen: literatuurstudie, interviews en analyse van registraties.

Literatuurstudie

Aan de hand van een verkenning van de literatuur is een beeld ontstaan van de mogelijkheden en zo mogelijk de effectiviteit van de controle- en handhavinginspanningen van de overheid binnen de sector en een schets van de risico's die hierbij spelen (corruptie, ongewenste belangenverstrengeling en dergelijke).

Interviews

De literatuurverkenning is aangevuld met bevindingen uit interviews met deskundigen. In de gesprekken is vooral ingegaan op de (in)effectiviteit van het juridische instrumentarium bij de invoer/smokkel van illegaal ingevoerde en/of uitgevoerde cultuurgoederen en de problemen die handhavings- en opsporingsdiensten hierbij tegenkomen. In totaal hebben 13 gesprekken plaatsgevonden met 17 deskundigen (tabel 1.2, pagina 9). Dit betreft juristen met kennis en expertise van het strafrecht op het gebied van cultuurgoederen, terwijl tevens gesprekken hebben plaatsgevonden met ambtenaren van controle- en opsporingsdiensten. Met de medewerkers van de Douane is vooral gesproken over de controle-inspanningen, de risicoanalyses die hierbij een rol spelen, de toegepaste risicoprofielen en de resultaten van de controle-inspanningen.

Met medewerkers van de opsporingsdiensten (FIOD-ECD, regionale recherche, KLPD, OM) is gesproken over de opsporingsinspanningen en welke risico's zich voordoen bij de controle en handhaving (corruptie, belangenverstrengeling). Daarbij is tevens ingegaan op de (geschatte) omvang van het *dark number* - het aantal criminele praktijken waarvan niets aan de oppervlakte komt - en de te nemen barrières voor een kunstroker of heler om succesvol te kunnen zijn op de illegale markt voor cultuurgoederen. Hierbij is onderscheid gemaakt naar de aard van het cultuurgoed en de sociale en maatschappelijke omgeving waarin de crimineel zich bevindt.

Aanvullend zijn vragen over de Nederlandse kunst- en antiekhandel aan enkele (ex-) medewerkers van internationale en buitenlandse opsporingsinstanties (Scotland Yard, Europol, Interpol) voorgelegd. Daarbij is

met name ingegaan op de rol van Nederland binnen de internationale kunstcriminaliteit.

Tabel 1.2 Overzicht sleutelinformanten onderdeel controle en handhaving

Categorie	Aantal sleutelinformanten
Belastingdienst	1
Douane	3
Erfgoedinspectie	2
Ervaringsdeskundigen	1
Opsporingsdiensten (nationaal en internationaal)	6
Particuliere diensten	2
Wetenschap	2
Totaal	17

Registraties

Tijdens de interviews is tevens nagegaan welke registraties beschikbaar zijn, waarmee meer inzicht kan worden verkregen in de controle- en handhavingsinspanningen. Bij de Douane (West) en de Erfgoedinspectie is archiefmateriaal en enkele dossiers ingezien. Het betreft dossiers van zaken waarbij de Douane cultuurobjecten die werden ingevoerd in Nederland heeft opgehouden, om na te gaan of het om beschermd cultureel erfgoed gaat. De Erfgoedinspectie is de aangewezen partij om hierover te adviseren. In de dossiers zijn gegevens te vinden over de aard van de zending, het land van herkomst en de geadresseerde of betrokkene in Nederland. Tevens is van de meeste zaken vermeld welke vervolgactie is ondernomen ten aanzien van zowel het cultureel erfgoed als de betrokken persoon of personen.

Op basis van de dossiers van de Erfgoedinspectie zou kunnen worden nagegaan welke zaken hebben geleid tot strafvervolgning, met het doel de resultaten van de strafrechtelijke vervolging door het Openbaar Ministerie te analyseren. Daarvoor is beoogd de betreffende straf-dossiers te raadplegen. Er is medewerking verkregen van medewerkers van de parketten Rotterdam en Haarlem, waar de strafdossiers zouden zijn behandeld. Het OM in Rotterdam meldt dat de opgevraagde dossiers reeds vernietigd zijn, omdat het gaat om relatief kleine zaken die alle spelen in de periode 1995-1999. De medewerker van het parket Haarlem meldt dat op basis van de aangeleverde informatie (namen verdachten, datum van aanmelding, dossiernummer Douane) geen van de zaken kan worden gevonden in het zoekstelsel. Normaliter zou de naam van de verdachte tot een treffer moeten leiden. Uiteindelijk heeft door de genoemde omstandigheden ondanks alle inspanningen geen analyse kunnen plaatsvinden van strafdossiers met betrekking tot de illegale invoer van cultureel erfgoed.

Het Douane Informatiecentrum (DIC) registreert gegevens over niet-conforme aangiften van verzendingen in het Douane Fraudebestrijdingssysteem (DFB). Onder begeleiding van een medewerker van het DIC is in het DFB gezocht naar aangiften waarin personen uit de sector voorkomen waarvan reeds is vastgesteld dat zij relevante criminele antecedenten hebben. Tevens is nagegaan in hoeverre deze personen elders in registraties van Douane en Belastingdienst voorkomen in verband met kunst en antiek.

In de gegevensoverzichten van FIU-Nederland inzake meldingen van ongebruikelijke transacties (MOT) kan worden nagegaan hoeveel meldingen zijn gedaan door 'handelaren in zaken van grote waarde', waarbinnen onder meer de handel in kunst en antiek wordt onderscheiden. Uit de gegevens blijkt het verloop van het aantal meldingen van de kunst- en antiekhandel in de afgelopen jaren en de aantallen transacties die door FIU-Nederland als 'verdachte transactie' zijn aangemerkt.

Van het Art Loss Register, het internationale particuliere bureau voor registratie en opsporing van vermiste kunst- en antiekobjecten, is algemene kwantitatieve informatie uit de registraties verkregen, onder meer inzake de aantallen geregistreerde objecten, en het aantal (lopende) zaken waarbij Nederland en/of de Nederlandse kunst- en antiekhandel is betrokken. Over deze kwantitatieve gegevens zijn bij medewerkers van het bureau nadere inlichtingen ingewonnen.

1.3 Verantwoording

Voor deze doorlichting is getracht een zo omvattend mogelijke verzameling bronnen te raadplegen waarin harde, kwantitatieve informatie over de kunst- en antiekhandel in Nederland kan worden gevonden. Daartoe zijn instellingen binnen de kunst- en antiekhandel en instanties op het gebied van opsporing en handhaving benaderd. Voorts is gebruik gemaakt van algemene openbare bronnen met bedrijfsgegevens en informatie over branches en sectoren. In deze paragraaf wordt nader stilgestaan bij de diverse gegevensbronnen. Zo precies mogelijk wordt aangegeven welke constatering kunnen worden gedaan aan de hand van deze gegevens.

Gegevens over de branche

Op brancheniveau kunnen met behulp van gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek, de Belastingdienst en de KvK uitspraken worden gedaan over de typen ondernemingen in de kunst- en antiekhandel in Nederland, aangevuld met een grofmazig beeld van de bedragen die in de branche omgaan. Duidelijk wordt hoeveel in

Nederland gevestigde ondernemingen actief zijn in de kunst- en antiekhandel, op welke wijze deze bedrijven zijn verdeeld over de subcategorieën in het handelsregister en wat, bij benadering, totale en gemiddelde bedrijfsomzetten zijn.

De indeling in categorieën – CBS, Belastingdienst en KvK hebben elk een eigen indeling – kan een globaal beeld geven, maar is onvoldoende eenduidig om een nauwgezet overzicht van de kunst- en antiekhandel te bieden. Informatie over buitenlandse ondernemingen is evenmin beschikbaar.

Gegevens over individuele ondernemingen

Uit het handelsregister van de KvK zijn op ondernemingsniveau gegevens beschikbaar over de eigenaren c.q. bestuurders en de concernrelaties. Daarnaast is het mogelijk van instellingen die publicatieplicht hebben financiële informatie op te vragen.

Het opvragen van gegevens van individuele ondernemingen is een arbeidsintensief en kostbaar proces. Binnen de grenzen van dit onderzoek is het niet mogelijk geweest om op deze wijze een totaalbeeld te construeren van de kunst- en antiekhandel. Wel zijn met behulp van de toepassing smart@data gegevens verzameld van eigenaren en bestuurders van een aantal deelsectoren in de kunst- en antiekhandel. Afgezien van enkele ondernemingen, waarvan ten behoeve van het verifiëren van informatie uit andere bronnen bedrijfsgegevens zijn opgevraagd, is niet overgegaan tot het verzamelen van financiële informatie op ondernemingsniveau. Voor uitspraken hierover wordt uitgegaan van de verkregen gegevens op branche- en sectorniveau.

Gegevens over eigenaren en bestuurders

Van alle ondernemingen, stichtingen en verenigingen in het handelsregister van de Kamer van Koophandel is geregistreerd wie de eigenaren dan wel de bestuursleden zijn. Met behulp van smart@data is daarvan voor een zevental categorieën uit het handelsregister een totaaloverzicht verkregen. Van de betrokken natuurlijke personen zijn in ieder geval naam, geboortedatum en geboorteplaats beschikbaar. Uit het bestand van eigenaren en bestuurders zijn enkele steekproeven getrokken: een aselechte steekproef en een selectie op basis van vooraf vastgestelde criteria. Van de natuurlijke personen in deze datasets is door de Justitiële Informatiedienst (JustID) nagegaan of er sprake is van criminele antecedenten. Dat heeft informatie opgeleverd over de mate waarin eigenaren en bestuurders van ondernemingen in de kunst- en antiekhandel vervolgd zijn voor strafbare feiten en de aard en ernst van de gepleegde delicten. Daarnaast zijn door de Financial Intelligence Unit (FIU-Nederland) van het Korps Landelijke Politiediensten (KLPD) gegevens

verschafft over de betrokkenheid van eigenaren en bestuurders bij ongebruikelijke en verdachte geldtransacties. Op basis hiervan kan informatie over betrokkenheid van personen in de kunst- en antieksector bij criminele feiten nader worden geïnterpreteerd. De registratiesystemen van de Douane en de Belastingdienst bevatten informatie over economische activiteiten van personen en over de betrokkenheid van personen bij niet-conforme aangiften bij in- en uitvoer. Daaruit wordt meer duidelijk over de wijze waarop personen met relevante criminele antecedenten zich in de sector bewegen.

De datasets beslaan een aanzienlijk deel van de totale populatie van eigenaren en bestuurders. Gezien de doorlooptijd bij JustID is ervoor gekozen om niet alle eigenaren en bestuurders na te trekken. Enkele (typen) instellingen maken deel uit van categorieën waarin een meerderheid van de ondernemingen geen activiteiten ontplooit die verband houden met de handel in kunst en antiek. Van deze instellingen zijn als gevolg daarvan geen betrokkenen op criminele antecedenten getoetst. Voorts moet hier worden opgemerkt dat de actualiteit van het handelsregister van de KvK niet optimaal is. Zodoende is er een gerede kans dat een deel van de natuurlijke personen in de steekproef in werkelijkheid geen actieve betrokkenheid heeft bij een onderneming in de kunst- en antiekhandel. Andersom kunnen, uiteraard, niet-geregistreerde personen niet in de steekproef terecht komen. Met betrekking tot de ongebruikelijke en verdachte transacties is alleen toestemming verkregen voor generieke informatie. Dat wil zeggen dat niet kan worden vastgesteld *welke* personen door FIU-Nederland in verband worden gebracht met deze transacties.

Gegevens over (vermiste) kunstobjecten en antiquiteiten

Algemene gegevens over kunstobjecten en antiquiteiten worden onder meer gevonden in catalogi van beurzen en veilinghuizen. Daarmee kan een indicatief beeld worden verkregen van de huidige voorkeuren van spelers op de markt en de daarmee gepaard gaande prijsniveaus. In het Art Loss Register zijn gegevens te verkrijgen over objecten die zijn verloren, gestolen of vervalst. Naast dit internationale register bestaan ook kleinschaligere particuliere initiatieven voor het registreren van gestolen kunstvoorwerpen, zoals de database van de Stichting Kerkelijk Kunstbezit Nederland (SKKN) en het overzicht van Gestolenkunst.nl. Met behulp van het Art Loss Register kan een globaal beeld worden gegeven van de voorkeuren van kunstdieven, zij het niet specifiek voor de Nederlandse situatie. De gegevens van SKKN en Gestolenkunst.nl voorzien in voorbeelden uit Nederland. Beide overzichten zijn echter te beperkt om er uitspraken aan te ontleen over de aard en omvang van kunstdiefstallen op nationaal niveau.

De Nederlandse autoriteiten voeren sinds 2001 geen registratie meer van gestolen en vermiste kunstvoorwerpen en antiquiteiten. Hierdoor is het niet mogelijk om nauwkeurige informatie te verschaffen van aantallen en typen vermiste voorwerpen. Het Art Loss Register is een commercieel geëxploiteerd particulier initiatief waarin objecten met een grote (financiële) waarde zijn oververtegenwoordigd.

Gegevens over de invoer van cultureel erfgoed

De Douane en de Erfgoedinspectie beschikken over gegevens over de in- en uitvoer van beschermde cultuurgoederen. Enerzijds zijn gegevens voorhanden over verleende vergunningen voor de tijdelijke of permanente in- en uitvoer van beschermd (Nederlands) cultureel erfgoed. Anderzijds zijn dossiers aangelegd die gegevens bevatten over de illegale invoer en doorvoer van beschermde cultuurgoederen.⁴ Daarvan is vastgelegd om welke voorwerpen het gaat, wat de herkomst en bestemming van de voorwerpen zijn, welke persoon of personen zijn betrokken en door wie, waar en wanneer de voorwerpen zijn opgehouden (Tijhuis 2006). In aanvulling wordt aangemerkt in hoeverre de cultuurgoederen naar de beoordeling van de Erfgoedinspectie dienen te worden gerestitueerd aan het bronland. Van enkele gevallen is tevens een strafdossier aangelegd door het Openbaar Ministerie, waarin informatie is opgenomen over de verdere juridische afhandeling van de zaak. Uit de strafdossiers kan worden achterhaald of een strafrechtelijk proces heeft plaatsgevonden, welk motief de verdachte(n) heeft/hebben en, indien dat het geval is, welke sanctie aan de verdachte(n) is/zijn opgelegd en welke overwegingen ten grondslag liggen aan het vonnis. Gezamenlijk kunnen de dossiers van Douane, Erfgoedinspectie en het Openbaar Ministerie een beeld verschaffen over de handhavingspraktijk ten aanzien van de illegale in- en doorvoer van beschermde cultuurgoederen.

Beseft moet worden dat de beschikbare gegevens niet kunnen worden gebruikt om een schatting te maken van de omvang van de invoer van beschermde cultuurgoederen in Nederland. Een stelselmatige controle op zendingen en bagage die Nederland binnenkomt ontbreekt. Bovendien vergt het identificeren van beschermd cultureel erfgoed bijzondere expertise. De zaken die in de dossiers worden beschreven zijn daardoor geen dwarsdoorsnede van de totale import van cultureel erfgoed. Het is in de loop van het onderzoek uiterst moeilijk gebleken om de betreffende strafdossiers bij het Openbaar Ministerie te achterhalen. Door deze onvoorziene complicaties is geen inhoudelijke infor-

⁴ Het kan hier gaan om de invoer/doorvoer van cultuurgoederen via postzendingen, zee- en wegtransport of (hand)bagage tijdens internationale vluchten.

matie uit strafzaken gebruikt. In dit rapport kunnen daardoor geen uitspraken worden gedaan over strafmaatregelen tegen personen die verdacht worden van het illegaal importeren van beschermd cultureel erfgoed.

Gegevensbronnen

In matrix 1.2 wordt een overzicht gegeven van de diverse instellingen waarvan gegevens zijn gebruikt ten behoeve van de doorlichting. Per instelling wordt aangegeven waarop de gegevens betrekking hebben (natuurlijke personen, rechtspersonen of objecten). Vervolgens wordt aangeduid of de populatie waarop de gegevens betrekking hebben algemeen is, of specifiek. Met specifiek wordt bedoeld dat alleen gegevens kunnen worden verkregen van een afgebakende (en vaak beperkte) groep personen of objecten. Ook voor het type informatie in de bestanden is dit onderscheid gemaakt: aangeduid wordt of de aanwezige gegevens algemene informatie bevatten (over de populatie of delen daarvan) of specifieke informatie (over personen of objecten). Als laatste wordt aangegeven of de gegevens van een bron informatie bevatten die betrekking heeft op (mogelijke) criminaliteit.

Matrix 1.2 Gegevensbronnen

Bron	Natuurlijk persoon	Rechtspersoon	Objecten	Populatie	Informatietype	Criminaliteit
ArtLoss Register	nee	nee	ja	specifiek	algem./specifiek	ja
Bel.dienst (toezicht)	nee	ja	nee	algem.	algem.	nee
Centraal Bur. v/d Statistiek	nee	ja	nee	algem.	algem.	nee
Douane Informatiecentr.	ja	ja	nee	specifiek	specifiek	nee
Douane West	ja	ja	ja	specifiek	specifiek	ja
Erfgoedinspectie	ja	ja	ja	specifiek	specifiek	ja
Financial Intell. Unit	ja	ja	nee	specifiek	algem.	ja
Just. Informatiedienst	ja	nee	nee	specifiek	specifiek	ja
Kamer van Koophandel	ja	ja	nee	algem.	specifiek	nee
Arr.parket R'dam (smart@data)	ja	ja	nee	algem./specifiek	algem./specifiek	nee
Openbaar Ministerie ⁵	ja	ja	ja	specifiek	specifiek	ja

⁵ Ondanks herhaalde inspanningen van de onderzoekers konden de gevraagde gegevens niet worden geleverd.

1.4 Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk worden de resultaten van de inventarisatie van de kunst- en antiekhandel besproken, waarbij aandacht is voor de definiëring en de afbakening van het onderzochte deel van de sector. In dit hoofdstuk wordt tevens ingegaan op de organisatie van de sector en de (financiële) omvang ervan. Hoofdstuk drie beschrijft de kwetsbaarheid van de kunsthandel en risico's met betrekking tot misbruik. Ook wordt ingegaan op de aard van de criminaliteit in de sector. In hoofdstuk vier wordt in het bijzonder aandacht besteed aan het (internationale) fenomeen van de illegale handel in (beschermde) cultuurgoederen (met name etnografica en archeologische voorwerpen). Hoofdstuk vijf behandelt de controle en handhaving binnen de sector. In het zesde hoofdstuk wordt de analyse van gegevens uit diverse registraties gepresenteerd. Ten slotte komen in hoofdstuk zeven de samenvatting en conclusies van de preventieve doorlichting aan bod.

2. INVENTARISATIE

In dit hoofdstuk komt de aard en omvang van de kunst- en antiekhandel in Nederland aan bod. Begonnen wordt met een nadere afbakening van de sector ten behoeve van de analyse, aangezien er geen objectieve begrenzing voorhanden is. Vervolgens wordt de organisatie van de sector besproken. De derde paragraaf behandelt de diverse vormen waarin de kunst- en antiekhandel in Nederland voorkomt. Hierin wordt ook een beeld gegeven van de activiteiten en verhoudingen binnen de sector.

2.1 Afbakening

De handel in cultuurobjecten is al eeuwenlang een belangrijk cultureel, economisch, sociaal en politiek gegeven. Dit heeft veel te maken met het belang van cultuur en cultureel erfgoed voor een samenleving. Daarnaast gaat het in de kunst en antiek meestal om tamelijk tot zeer exclusieve goederen. Doordat die exclusiviteit (soms) samengaat met hoge bedragen, heeft de markt een hoge toetredingsdrempel, waardoor een ruim geografisch speelveld voor de hand ligt. Het onderzoek is dan ook nader afgebakend aan de hand van twee dimensies: de nationale bijdrage binnen een fenomeen dat per definitie internationaal is; en een categorisering van de handel in verschillende kunstuitingen.

Internationaal karakter

Globalisering van economische relaties en vrij verkeer van goederen binnen de EU sinds 1992 vergemakkelijken onder andere het transport van kunst en antiek. Grote kunsthandelaren opereren bijna zonder uitzondering internationaal en doorgaans zelfs wereldwijd. Op kunstbeurzen zijn handelaren uit vele landen actief en de grote veilinghuizen zijn internationale organisaties met vestigingen in vele landen. Voor de doorlichting van de kunsthandel in Nederland stelt het internationale karakter van de sector ons voor de vraag welke activiteiten moeten worden gerekend tot de Nederlandse kunsthandel en welke activiteiten daarbuiten vallen. Zoals reeds in de inleiding is gezegd spitst dit onderzoek zich, mede gezien de aard en reikwijdte van de eerdere onderzoeken in het Programma Preventie Georganiseerde Criminaliteit, voornamelijk toe op de doorlichting van de kunsthandel in Nederland. De onderliggende vraag is op welke criteria onderscheid gemaakt kan en mag worden, opdat de onderzoeksresultaten een verantwoord beeld geven van de risico's en kwetsbaarheden van de (Nederlandse) kunsthandel.

In het belang van een vlotte uitvoering van het onderzoek is gekozen voor een nadruk op kunst- en antiekhandel in Nederland door Nederlandse (rechts)personen. Hiermee wordt recht gedaan aan het nationale karakter van het PPGC. Niettemin kan de internationale dimensie niet genegeerd worden, wil het onderzoek een goed beeld kunnen geven van de kunst- en antieksector in Nederland. Om die reden hebben sommige onderdelen van het onderzoek wel betrekking op internationale handelsactiviteiten, internationale verdragen en internationale criminaliteit. Echter, analyses van kwantitatieve gegevens in dit onderzoek hebben vrijwel uitsluitend betrekking op de situatie in Nederland.

De kwantitatieve analyses richten zich op activiteiten van personen en ondernemingen (rechtspersonen) die in Nederland handelen in kunst en antiek, en die voor het overgrote deel bij de Kamer van Koophandel zijn ingeschreven. Zodoende kan een beeld gegeven worden van de mate waarin Nederlandse ondernemingen (en eventueel stichtingen en verenigingen) in deze sector kwetsbaar zijn voor (georganiseerde) criminaliteit.

Voorts is rekening gehouden met de jurisdictie van de Nederlandse opsporings- en handhavingsapparaten. Voor de meeste instanties beperken de activiteiten zich tot de handel in cultuurgoederen naar Nederland, vanuit Nederland en binnen Nederland. Internationale en buitenlandse instanties komen slechts zijdelings aan bod. De onderzoeksresultaten geven een indruk van de mate waarin georganiseerde criminaliteit vat heeft op kunst- en antiekhandel in Nederland, en de mate waarin illegale vormen van handel in Nederland (kunnen) worden opgespoord en kunnen worden voorkomen.

Binnen de benadering van controle en opsporing past de aandacht voor de toenemende vraag en aanbod van kunst en antiek uit andere, niet-westerse culturen. In literatuur uit binnen- en buitenland is veel aandacht voor de problematische bescherming van deze nationale cultuurgoederen tegen illegale uitvoer en handel (Watson 1997, Brodie 2000, Van Beurden 2001, 2003, Tjihuis 2006a). Het vermoeden bestaat dan ook dat er binnen de handel van volkenkundige en archeologische kunstvoorwerpen relatief vaak sprake is van illegale handel (kunstroof van originele voorwerpen uit het culturele erfgoed), maar ook van grootscheepse namaak en fraude. Het is verder niet ondenkbaar dat het financieel gewin van deze handel in (vervalste) kunst- en antiekvoorwerpen wordt aangewend voor de financiering van terroristische activiteiten.

Categorieën

Een verdere afbakening is gemaakt door te kiezen voor een bestaande categorische indeling. Europese regelgeving op het gebied van de

bescherming van cultureel erfgoed¹ voorziet in een veertiental categorieën van beschermde voorwerpen, waarvoor in- en uitvoervergunningen gelden. Deze zijn van toepassing indien een voorwerp de EU wordt ingevoerd of uitgevoerd. De categorieën hebben betrekking op het soort kunstvoorwerp. Hieronder volgt een (globaal) overzicht van de 15 categorieën:

1. Oudheidkundige voorwerpen, ouder dan 100 jaar (geen waardedrempel);
2. Delen van historische of religieuze monumenten, ouder dan 100 jaar (geen waardedrempel);
3. Schilderijen, ouder dan 50 jaar (waardedrempel: €150.000);
- 3a. Aquarellen en pasteltekeningen, ouder dan 50 jaar (waardedrempel: €30.000);
4. Mozaïeken en tekeningen, ouder dan 50 jaar (waardedrempel: €15.000);
5. Oorspronkelijke gravures, prenten, zeefdrukken, ouder dan 50 jaar (waardedrempel: €15.000);
6. Oorspronkelijke beelden of beeldhouwwerk, ouder dan 50 jaar (waardedrempel: €50.000);
7. Fotodrukken, films, negatieven, ouder dan 50 jaar (waardedrempel: €15.000);
8. Wiegedrukken en manuscripten, ouder dan 50 jaar (geen waardedrempel);
9. Boeken, ouder dan 100 jaar (waardedrempel: €50.000);
10. Gedrukte geografische kaarten, ouder dan 200 jaar (waardedrempel: €15.000);
11. Archieven en onderdelen daarvan, ouder dan 50 jaar (geen waardedrempel);
12. Flora, fauna, mineralen van etnografisch of paleontologisch belang (waardedrempel: €50.000);
13. Vervoermiddelen, ouder dan 75 jaar (waardedrempel: €50.000);
14. Andere antiquiteiten (waardedrempel: €50.000).

Deze indeling heeft met name betekenis bij internationale handel (buiten de EU). De Douane controleert of objecten in deze categorieën een in- of uitvoervergunning hebben. Voor sommige categorieën is deze pas vereist vanaf een bepaalde waarde. Voor de doorlichting is in verband met de beschikbare tijd en de doelstellingen vooral geconcentreerd op enkele categorieën, waarvan mag worden verondersteld dat zij kwetsbaarder zijn dan andere categorieën voor inmenging door (georganiseerde) criminelen. Op basis van informatie van de Douane en adviezen van experts is gekozen om in de onderzoekswerkzaamheden nadruk te leggen op de categorieën 1, 3, en 3a, aangevuld met delen van de categorieën 12 en 14. Binnen categorie 12 richt de interesse zich op voorwerpen van etnografisch of paleontologisch belang; binnen categorie 14 is er aandacht voor uurwerken en religieuze voorwerpen. Voorts is nadrukkelijk gekeken naar de handel in moderne kunst, vaak jonger dan 50 jaar oud en daarom niet inbegrepen in bovenstaand overzicht.² In de geselecteerde categorieën is de

¹ Verordening EG 3911/92.

² In analogie met de keuze voor de categorieën zal het hierbij met name gaan om schilderijen, aquarellen en pasteltekeningen. Overigens worden in de rest van de rapportage met de termen moderne en hedendaagse kunst hetzelfde bedoeld.

handelsactiviteit intensief en kunnen objecten grote geldwaarden vertegenwoordigen.

2.2 Organisatie en indeling

In deze paragraaf wordt een antwoord gegeven op de vraag waaruit de kunst- en antiekhandel in Nederland bestaat. Allereerst wordt een overzicht gegeven van de aantallen bedrijven binnen verschillende categorieën in het handelsregister en wordt een indruk gegeven van de totale omzet. Vervolgens wordt het speelveld van de kunst- en antiekhandel beschreven, met aandacht voor het aanbod, de vraag en de tussenschakels. De koepel- en brancheorganisaties worden daarna genoemd en beschreven. Tot slot wordt een beknopt overzicht gegeven van de sectorschil: andersoortige instellingen die nauw betrokken zijn bij de kunsthandel.

Handelsregister

Een centraal register waarin de verschillende vormen van kunsthandel als zodanig vermeld staan, bestaat niet. Het belangrijkste gegevensbestand dat kan worden geraadpleegd om informatie over de kunsthandel te verkrijgen is het Handelsregister van de Kamer van Koophandel. In het register van de Kamer van Koophandel zijn alle bedrijven, stichtingen en verenigingen ingeschreven en in branches ingedeeld met behulp van zogenoemde BIK³-codes. Een scan van het Handelsregister wijst uit dat organisaties in de kunsthandel bij een breed scala aan BIK-codes geregistreerd kunnen zijn.⁴

In tabel 2.1 (pagina 21) is aangegeven hoeveel bedrijven in het registratiesysteem van de Kamer van Koophandel te maken hebben met kunsthandel. In totaal gaat het om bijna 6.500 ondernemingen, verenigingen en stichtingen. De grootste categorieën zijn winkels in kunstvoorwerpen (1.657), winkels in antiek - geen meubels - (1.299), musea (1.299) en kunstgalerieën en expositieruimten (1.001). Onder twee categorieën (tussenhandel in overige specifieke goederen, n.e.g. en overige veilingen) vallen ook ondernemingen die niet met kunsthandel te maken hebben. Het gaat hierbij echter om relatief kleine aantallen. Bijna de helft (ongeveer 3.150) van de instellingen is gevestigd in de drie provincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht.

³ BIK staat voor bedrijfsindeling Kamers van Koophandel.

⁴ Er zijn tevens kengegevens over de sector opgevraagd bij het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Het CBS maakt gebruik van de standaard bedrijfsindeling (SBI). Deze is iets genuanceerder dan de indeling van de Kamer van Koophandel. Via Statline, de online database van het CBS, is de kunsthandel echter ingedeeld op basis van dezelfde brongegevens van de Kamer van Koophandel, onderverdeeld naar BIK-code.

Tabel 2.1 Gegevens handelsregister van Kamer van Koophandel (in aantallen)

Branche	BIK-code	Totaal (update 3-10-06)	Onder-nemingen	Verenigingen	Stichtingen	Waarvan in provincies NH, ZH en Ut	Faillissementen en surséances*
Tussenhandel in overige specifieke goederen, n.e.g. ¹	511807	436	436	0	0	181	2
Winkels in uurwerken	524832	109	109	0	0	62	0
Winkels in kunst-voorwerpen	524841	1.657	1.642	0	15	863	0
Winkels in prenten	524842	53	53	0	0	28	0
Winkels in antiek (geen meubels)	525011	1.299	1.299	0	0	647	0
Winkels in antieke meubels	525012	483	483	0	0	199	0
Antiekveilingen	748742	45	42	1	2	26	0
Overige veilingen ²	748743	102	95	0	7	42	0
Kunstgalerieën en -expositieruimten	92521	1.001	674	25	302	501	1
Musea	92522	1.299	99	87	1.108	613	1

Legenda: n.e.g.: niet elders genoemd.

* Bekeken over de periode van 1 oktober 2005 tot en met 30 september 2006.

¹ Bestaande uit: instrumenten; souvenirs; prenten, etsen, gravures; schilderijen; muziekautomaten; antiquiteiten; reclameartikelen; bijouterieën; elektronische muziekinstrumenten; litho's; automaten (amusements- e.d.); muziekinstrumenten; hobbymaterialen; zwembaden; zonwering; platen (afbeeldingen, prenten e.d.); relatiegeschenken.

² Bestaande uit: veilingen van machinerieën; internetveilingen; auctionarissen; autoveilingen; kunstveilingen.

Belastingdienst

De categorie-indeling van de Belastingdienst wijkt af van die van de KvK. Om gebruik te maken van gegevens uit de registraties van de Belastingdienst is een selectie van categorieën gemaakt, toegesneden op de indeling van de Belastingdienst. De volgende acht categorieën zijn daarin inbegrepen en vormen de afbakening van de kunst- en antiekhandel: groothandel antiquiteiten; groothandel schilderijen; detailhandel antiek; detailhandel schilderijen; boedelveilingen; antiekveilingen; veilingen n.e.g.; en kunstzalen. Binnen deze categorieën zijn 4.937 instellingen geregistreerd. In tabel 2.2 (pagina 22) wordt een overzicht gegeven van de voorkomende rechtsvormen binnen de selectie.

Tabel 2.2 Verdeling instellingen in kunst- en antiekhandel naar rechtsvormen

Rechtsvorm	aantal	percentage
Besloten vennootschappen	78	1,6
Stichtingen	142	2,9
Verenigingen	13	0,3
Vennootschappen onder firma	153	3,1
Eenmanszaken / overig	4.551	92,2
Totaal	4.937	100,0

Veruit de meeste ondernemingen in de kunst- en antiekhandel zijn eenmanszaken (waarbij inbegrepen overige rechtsvormen die niet nader worden onderscheiden). Het aandeel besloten vennootschappen is zeer gering.

Omzet

Internationaal gezien komt uit verschillende bronnen hetzelfde beeld naar voren over bijvoorbeeld de landen met de grootste omzet en het zwaartepunt in de verkoop van cultuurgoederen (startnotie DGRR 2006). Wat betreft omzet zijn landen als de VS, Engeland en Frankrijk de belangrijkste spelers in de kunsthandel.

Met behulp van gegevens van de Belastingdienst kan grofweg worden aangegeven welke omvang de omzet van de kunst- en antiekhandel in Nederland heeft. Uit de registraties van omzetbelastingen blijkt dat het segment 'antiek' in 2005 een totaalomzet had van 491 miljoen euro. Het segment 'kunstuitleen' zette in datzelfde jaar 76 miljoen euro om. Binnen het segment 'veilingen' is met betrekking tot antiekveilingen een totale jaaromzet van 19 miljoen euro geregistreerd. Een optelling levert een bedrag van 586 miljoen euro op. Dit wordt beschouwd als een benadering van de totale omzet van de sector, omdat de segmenten geen exacte weerspiegeling zijn van de complete Nederlandse kunst- en antiekhandel. Onduidelijk is gebleven in hoeverre de omzetten van de grote veilinghuizen - die stuk voor stuk de genoemde 19 miljoen euro overschrijden - in het totaalbedrag zijn vertegenwoordigd. Zouden deze omzetten nog moeten worden toegevoegd aan het bedrag, dan zou een totale omzet van circa 700 miljoen euro zijn gerealiseerd.

De Belastingdienst registreert van ondernemingen een fiscale indicator, de zogenoemde wolbsom. Dat is het totaalbedrag dat op jaarbasis aan belastingen wordt betaald. De fiscale indicator houdt verband met de omzet van een onderneming, maar kan er niet rechtstreeks aan worden gerelateerd. Van de 4.937 instellingen in de categorieën die tot de kunst- en antiekhandel worden gerekend is de gemiddelde wolbsom 20.781 euro. De totale wolbsom van de sector is 102,6 miljoen euro. Bekeken is hoe de totale wolbsom is verdeeld over de bijna 5.000 instellingen. Het

blijkt dat 1.367 instellingen (28%) geen belastingverplichting hebben: hun wolbsom is 0 euro. Van de ruim 3.500 instellingen waarvan de wolbsom groter is dan nul euro ligt het gemiddelde op 28.747 euro. De tien procent kunst- en antiekinstellingen met de grootste wolbsom zijn verantwoordelijk voor ruim 78% van de totale som. Van de helft van de kunst- en antiekinstellingen met belastingverplichtingen ligt de wolbsom beneden 3.930 euro.

De fiscale indicatoren van de instellingen in de acht vermelde categorieën bevestigen het beeld dat uit de optelling van de segmenten naar voren komt. De wolbsom is een optelling van loonbelasting, omzetbelasting en overige belastingen van een onderneming. Over het geheel genomen zal de omzet daarvan een veelvoud bedragen. Aangezien de totale wolbsom van de Nederlandse kunst- en antiekhandel ruim 100 miljoen euro is, zal de omzet minimaal enkele honderden miljoenen bedragen. Op basis van het bovenstaande en de gemaakte afbakeningen is de veronderstelling dat in de Nederlandse kunst- en antiekhandel jaarlijks 500 tot 750 miljoen euro omgaat.

Schattingen

In publicaties worden voor de omzet van de kunst- en antiekhandel in Nederland bedragen van een andere orde dan de bovengenoemde 586 miljoen euro aangetroffen. Dit heeft te maken met de wijze van afbakenen. Zo schat de TEFAF dat er in 2001 een omzet in Nederland is gegeneerd van ruim 29 miljoen euro, exclusief de grote veilinghuizen (TEFAF 2002). In 2002-2003 zou er sprake zijn van een totale omzet van 22 miljoen euro, goed voor een zevende plaats op de wereld top 10 (ministeries van OCW en Financiën 2004). Binnen de gehele markt zou de handel in moderne en hedendaagse kunst het grootste zijn. Kusin & Company (2005) hebben berekend dat er in 2001, 2002, en 2003 voor respectievelijk 10,9, 8,9, en 11,5 miljoen euro aan verkopen in deze deelsector op de Nederlandse markt hebben plaatsgevonden.

In 2006 bedroeg de omzet van Christie's en Sotheby's respectievelijk 65,5 en 61 miljoen euro. In de startnotitie voor dit onderzoek wordt verondersteld dat de veilinghuizen daarmee 45% van de omzet in de sector voor hun rekening nemen. De omzetten van de veilinghuizen zijn openbaar, de kunsthandel zelf is echter relatief gesloten. De transparantie in de kunsthandel is volgens enkele respondenten niet groot. Het precies in kaart brengen van de omvang is volgens velen een onmogelijke opgave.

Speelveld van de kunsthandel

In grote lijnen worden in het veld van de handel in kunst en antiek in Nederland door de respondenten de volgende relevante actoren onderscheiden: handelaren; galleries; veilinghuizen; venduhuizen; particulieren;

corporate (bedrijven die kunstcollecties opbouwen); musea; en intermediairs.⁵

De handel in kunst en antiek kan worden ingedeeld in een vraagzijde en een aanbodzijde, met daartussen de tussenschakels bij transacties. Aan de aanbodzijde bevinden zich de handelaren, de galeries en particulieren die kunst en antiek van de hand doen. De vraagzijde wordt bevolkt door (opnieuw) handelaren, musea en bedrijven en particulieren die kunst en antiek kopen voor de eigen verzameling. Veilinghuizen en venduhuizen zijn voornamelijk tussenschakels, maar ook handelaren en intermediairs kunnen als tussenpersoon een rol spelen. Er zijn nauwelijks principiële verschillen tussen de fysieke handel en de handel via internet. Dezelfde spelers kunnen zich er als vrager, aanbieder of tussenschakel manifesteren.

Aanbod

Handelaren zijn aan de aanbodzijde de voornaamste spelers. Zij verkopen aan andere handelaren, aan particulieren, bedrijven en musea. Veel gerenommeerde handelaren geven aan een voorkeur te hebben voor rechtstreekse verkoop aan cliënten, in plaats van de verkoop op een veiling. Met name kunst- en antiekbeurzen zijn belangrijke gelegenheden voor handelaren om zaken te doen. Ook door particulieren worden regelmatig objecten op de markt aangeboden. Belangrijke stukken worden door particulieren over het algemeen rechtstreeks aan handelaren verkocht of aangeboden bij een veilinghuis. Hedendaagse kunst wordt veelal door galeries verkocht. De galeries kopen de objecten rechtstreeks van de artiest - indien deze nog in leven is - of verkopen de objecten namens de kunstenaar of diens nabestaanden. De cliëntèle van galeries bestaat in hoofdzaak uit particulieren en bedrijven.⁶

Uit de gegevens van de Kamer van Koophandel kan worden opgemaakt dat het aantal (detail)handelszaken in kunst en antiek ruim 3.000 bedraagt, naast circa 1.000 galeries en expositieruimten.

Vraag

Aan de vraagzijde zijn eveneens handelaren actief, die streven er immers naar om steeds een aantrekkelijke verzameling objecten in verkoop te hebben. Een voornamelijk rol als vrager is weggelegd voor particulieren en

⁵ In deze opsomming zijn handhavende instanties onvermeld gebleven, omdat zij weliswaar een relevante rol spelen in de sector, maar zelf niet actief deelnemen aan de handel.

⁶ Overigens doen ook musea nu en dan afstand van bezittingen. Soms wordt daarbij in eerste instantie gepoogd de objecten rechtstreeks over te doen aan andere musea. Voor het overige worden hoofdzakelijk dezelfde wegen gevolgd als door particulieren.

bedrijven. De vraag die door particulieren wordt uitgedrukt heeft een rechtstreeks effect op de markt en de prijzen. Daarnaast zijn musea actief aan de vraagzijde. De aankoop van objecten geschiedt via handelaren of een veilinghuis of rechtstreeks van andere musea. Musea nemen een enigszins bijzondere positie in, omdat de verwerving van kunst en antiek in een aanzienlijk deel van de gevallen niet tegen marktwaarde gebeurt, doordat de verkoper er belang in stelt dat het object in het museum kan worden tentoongesteld. Schenking (bij legaat) van kunstwerken aan musea is geen zeldzaamheid.

In Nederland domineert een klein aantal grote verzamelaars de koperszijde van de kunst- en antiekhandel. Het gaat om enkele grote bedrijven en instellingen en een handvol particuliere verzamelaars. Onder de bedrijven bevindt zich een aantal grote banken, daarnaast hebben de provincies omvangrijke collecties. Deze spelers hebben een relatief grote invloed op de handel, omdat ze belangrijke, kostbare kunstwerken aankopen.

Tussenschakels

Een groot deel van de handel in kunst en antiek verloopt via veilingen. De veiling- en venduhuizen hebben als tussenschakels een voornamelijk plaats in de handel. De bijzondere eigenschappen van kunst en antiek als handelswaar - (nagenoeg) unieke objecten, grote individuele waarde - lenen zich goed voor veilinghandel. Door objecten via een veilinghuis te verkopen, willen aanbieders zich ervan verzekeren dat ze er een gunstige verkoopprijs voor ontvangen. Particulieren en handelaren brengen voorwerpen in en stellen eventueel met het veilinghuis een minimumverkoopprijs vast. De verkoop geschiedt geheel onder verantwoordelijkheid van het veilinghuis: inbrenger en koper hebben geen onderling contact. Handelaren kunnen in zekere zin ook in de rol van tussenschakel aan het handelsverkeer deelnemen. Dat gebeurt met name wanneer zij waardevolle voorwerpen van particulieren in consignatie nemen. Het voorwerp blijft dan eigendom van de particulier, terwijl de handelaar het namens deze op de markt aanbiedt. Bij een geslaagde verkooptransactie ontvangt de handelaar een percentage commissie. Voorts kunnen hier adviseurs worden genoemd, personen die met hun expertise particulieren en bedrijven terzijde staan voor de aankoop van kunst en antiek. Zij ondernemen zelf weliswaar geen handelsactiviteiten, wel hebben ze invloed op transacties die worden gesloten.

De geïnterviewden uit de kunsthandel zeggen zelf bij handelstransacties weinig tot geen gebruik te maken van bemiddelende en adviserende diensten van derden (intermediairs). Een enkeling zegt in uitzonderlijke gevallen hiermee te maken te krijgen. De rol van intermediairs is volgens meerdere geïnterviewden groeiende, omdat het aantal kapitaalkrachtige spelers met relatief weinig expertise, toeneemt. Intermediairs of adviseurs

worden dan ingeschakeld om de (fysieke) conditie en de kunsthistorische achtergrond (en de daarmee samenhangende waarde) van een voorwerp in kaart te brengen. Volgens enkele geïnterviewden is de groep die gebruik maakt van intermediairs vooral geïnteresseerd in de moderne kunst. Bemiddeling komt dan ook het meest voor in deze deelsector. In het hogere segment van de oude (schilder)kunst is volgens respondenten een vijftal adviseurs professioneel actief.

Koepel- en brancheorganisaties

In tabel 2.3 wordt een overzicht gegeven van de koepel- en brancheorganisaties die actief zijn in de Nederlandse kunst- en antieksector. Van elk van de organisaties is de volledige naam vermeld, aangevuld met algemene informatie over de ontstaansgeschiedenis en de positie die zij inneemt binnen de sector.

Naast de genoemde Nederlandse organisaties is er een veelheid aan internationale koepel- en brancheorganisaties die zich richten op bepaalde specialistische sectoren. Genoemd zijn onder andere de International Association of Dealers in Ancient Arts (IADAA) voor handelaren in onder andere archeologische artefacten en de AAPS (Association of Applied Paleontological Sciences) voor handelaren in fossielen. Bij laatstgenoemde zijn handelaren, verzamelaars, wetenschappers en musea aangesloten om een zo ethisch mogelijke handelscode na te streven.

Alle genoemde koepel- en brancheorganisaties hebben hun eigen toelatingseisen, reglementen en gedragsregels. Daarop wordt in paragraaf 3.3 nader ingegaan. In principe bestaat de mogelijkheid de leden die de regels overtreden te royeren. Uit de gesprekken met de respondenten blijkt echter dat dit zelden of nooit gebeurt.

Tabel 2.3 Overzicht van koepelorganisaties en brancheorganisaties in de Nederlandse kunst- en antieksector

Koepel-/bracheorganisatie	Ontstaan	Bijzonderheden
VNAG (Vereniging Nederlands Antiquairs Genootschap)	In 1968 opgericht als vakorganisatie voor de kunst- en antiekhandel.	Samenwerking met LAPADA (de grootste Engelse vereniging van handelaren in kunst en antiek). In de toekomst zal de nieuwe combinatie van beide verenigingen onder de naam Association of Art and Antique Dealers (AAAD) gaan optreden.

Tabel 2.3 Overzicht van koepelorganisaties en brancheorganisaties in de Nederlandse kunst- en antieksector (vervolg)

Koepel-/brancheorganisatie	Ontstaan	Bijzonderheden
VHOK (Vereniging Handelaren Oude Kunst)	Opgericht in 1911 en daarmee de oudste vereniging van kunsthandelaren in Nederland.	De vereniging is lid van Confédération Internationale des Négociants en Oeuvres d'Art C.I.N.O.A., een internationale organisatie van handelaren in oude kunst.
NGA (Nederlandse Galerie Associatie)	Opgericht in juni 2003. Ontstaan uit de Nederlandse Vereniging van Galeriehouders (NVG) en de Galeriebond Nederland (GbN).	Heeft circa 200 leden onder kunstgaleries in Nederland.
Federatie TMV (Federatie Taxateurs, Makelaars en Veilinghouders in roerende goederen)	De Federatie heeft ruim 300 leden en bestaat sedert 1951.	Voorheen genaamd: Nederlandse Organisatie van makelaars, veilinghouders en beëdigde taxateurs in roerende goederen en machinerieën.
Stichting NedArt	NedArt is in 1998 opgericht. Platform voor Nederlandse organisaties die volledig of ten dele betrokken zijn bij beeldende en/of toegepaste kunst.	Deelnemers zijn: Federatie TMV; Nederlandsche Vereeniging van Antiquaren; NGA; VHOK; VNAG; vereniging Restauratoren Nederland
NVvA (De Nederlandsche Vereeniging van Antiquaren)	In 1935 opgericht met het doel de bonafide handel in oude boeken en prenten te bevorderen.	Mede-oprichter van de International League of Antiquarian Booksellers (ILAB), waarbij verenigingen van antiquaren uit 22 landen zijn aangesloten.
De vereniging Restauratoren Nederland	Op 1 juli 2005 opgericht. Bundeling van de beroepsgroep die werkzaam is in conservering en restauratie en de bredere groep van niet-restauratoren en organisaties betrokken bij dit veld.	Voortgekomen uit een fusie van vier Nederlandse verenigingen op het gebied van conservering en restauratie: VeRes (Belangenvereniging Restauratoren Nederland); VAR (Vereniging Restauratoren van Papier, Boeken en Fotografisch materiaal); TRON (Textiel Restauratoren Overleg Nederland); en IIC-Nederland (International Institute for Conservation of Historic and Artistic Works afdeling Nederland).

Sectorschil

Naast de kunsthandel zelf en de overkoepelende organisaties is er nog een bonte verzameling instellingen actief in en rond de kunstwereld die invloed uitoefenen op de handel van kunst- en antiekobjecten. Hieronder worden zij kort vermeld.

Verzekeringsmaatschappijen

Omdat het om kostbare objecten gaat in de kunst- en antiekhandel spelen ook verzekeraars een rol. Verzekering van kunst en antiek is een specialisme binnen het verzekeringswezen en in hoofdzaak een internationale aangelegenheid. Alleen verzekeraar AON Artscope heeft een aparte vestiging in Nederland. Verder speelt ook AXA Art een rol op de Nederlandse markt van kunstverzekeringen.

Kunsttransport

Zoals gezegd is de kunst- en antiekhandel internationaal en dit houdt in dat er regelmatig kunsttransporten plaatsvinden over de grens. In Nederland zijn vier grote transportondernemingen actief: Art Handling, Gerlach, Kortmann en Van Kralingen. Naast verpakking, verzekering en transport regelen zij ook vaak de vergunningen die voor export en import noodzakelijk zijn. Voor de aanvraag van een exportvergunning is de factuur van de klant nodig en voor de uitvoerformaliteiten zijn verder vereist: een foto van het object; een aanvraag bij de Centrale Dienst In- en Uitvoer (CDIU) in Groningen; en een aanvraag bij bureau Laser als het om bijvoorbeeld ivoor of schildpad gaat. Voor oude kunst gelden in het algemeen meer beperkingen bij internationaal transport dan voor moderne kunst.⁷

In vergelijking met andere EU-lidstaten, zoals het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Italië, is het vanuit Nederland voor handelaren en transportondernemingen makkelijker om kunst en antiek uit te voeren. Aan uitvoer vanuit Nederland zijn in bepaalde gevallen minder formaliteiten en kosten verbonden dan in andere landen, geven respondenten aan. Voorts is de luchthaven Schiphol goed toegerust voor het verwerken van bijzondere transporten, zoals schilderijen of antieke meubelen van zeer grote omvang. Dit maakt Schiphol binnen Europa een populaire uitvoerhaven voor kunst en antiek, aldus een van de geïnterviewden.

Verenigingen en fondsen

Naast de bovengenoemde actoren zijn er in Nederland ook verschillende verenigingen actief die niet zelf handelen in kunst, maar die musea en

⁷ Een foto van een object is alleen vereist bij definitieve uitvoer. Voor beschermd cultureel erfgoed is aanvullend toestemming nodig van de minister van OCW en in geval van export buiten de EU eveneens een exportvergunning.

collecties ondersteunen bij de aankoop van kunstwerken met een cultuur-historisch belang. De vereniging Rembrandt is hiervan een voorbeeld. Verder zijn verschillende vermogensfondsen actief bij het ondersteunen van de aanschaf of het behoud van kunstwerken.

Daarnaast zijn er vele stichtingen en verenigingen van ‘vrienden van het museum’ in Nederland die tot de sectorschil kunnen worden gerekend. Soms worden er ook stichtingen opgericht die als doel hebben een bepaald schilderij aan te kopen (of te behouden). Zij doen aan fondsenwerving voor de aankoop van het beoogde werk. Na het bereiken van het beoogde doel heffen zij zich weer op.

2.3 Handelspraktijk

In deze paragraaf wordt een antwoord gegeven op de vraag hoe de Nederlandse kunst- en antiekhandel functioneert. Om te beginnen wordt nader ingegaan op de handelsondernemingen, de veilinghuizen en de kunst- en antiekbeurzen. Vervolgens is er aandacht voor de wijze waarop transacties tot stand komen, gevolgd door concurrentie en samenwerking. Tot slot wordt een indruk gegeven van de rol van internet en dagbladadvertenties bij de handel in kunst en antiek.

Handelsondernemingen

De kunst- en antiekhandel is in de eerste plaats te verdelen in de handel in oude kunst en de handel in moderne kunst. Onder oude kunst wordt ook antiek verstaan. Van deze deelsector is de indruk ontstaan dat deze bestaat uit drie lagen: een kleine bovenlaag, een middenlaag en een grote onderlaag. De aard van de objecten waarin men handelt en de kwaliteit daarvan zijn van invloed op de indeling. Daarnaast speelt het lidmaatschap van een of meerdere koepelorganisaties een rol bij het onderscheid, dat door veel respondenten wordt gemaakt. Meer specifiek kan binnen de handel in oude kunst en antiek de volgende onderverdeling worden gemaakt:

- de bovenlaag betreft een groep van ongeveer 80 handelaren in oude kunst. Deze kunst- en antiekhandelaren zijn volgens de respondenten zonder uitzondering aangesloten bij de Vereniging Handelaren Oude Kunst (VHOK);
- de middenlaag bestaat uit een groep van ongeveer 100 antiquairs. Zij zijn meestal lid van de Vereniging Nederlands Antiquairs Genootschap (VNAG);
- een grote onderlaag van (‘zelfbenoemde’) antiquairs en bric-à-braczaken. Het merendeel is niet aangesloten bij de eerdergenoemde koepel- of brancheorganisaties.

Min of meer los van de drie bovenstaande lagen vormen de galeriehouders en handelaren in moderne kunst een aparte categorie. Deze handelaren zijn meestal aangesloten bij de Nederlandse Galerie Associatie (NGA). Binnen dit segment is in mindere mate sprake van een onderverdeling in niveaus.

Naast het onderscheid in oude kunst en moderne kunst, is een onderverdeling te maken op basis van de aard van de handelswaar. Enerzijds is er de handel in (beeldende) kunst, in hoofdzaak schilderijen. Deze bevat de specialismen zeventiende-eeuwse kunst (oude meesters), negentiende-eeuwse kunst en moderne kunst. Anderzijds is er de antiekhandel. Daarbinnen is het onderscheid dat de respondenten maken diffuser. Men onderscheidt handel in meubels, Aziatische kunst, uurwerken, archeologische voorwerpen en bodemvondsten, religieuze kunst (onder andere ikonen), goud, zilver en sieraden.

Uit interviews met handelaren blijkt dat zij veel waarde hechten aan de indeling van de sector, zoals die volgens hen bestaat. Er vindt daardoor tamelijk weinig rechtstreekse handel plaats tussen handelaren in verschillende segmenten of deelsectoren. Gerenommeerde handelaren, die zichzelf tot het bovensegment rekenen, rekenen doorgaans een zeer beperkt aantal handelaren tot de eigen (kwaliteits)categorie. Vaak wordt deelname aan de grote kunst- en antiekbeurzen als criterium genoemd. Het zwaartepunt van de handelsactiviteiten van de betreffende handelaren ligt op de internationale markt.

Veilinghuizen

Het aanbod van voorwerpen dat in veilinghuizen in Nederland onder de hamer komt, is zeer uiteenlopend. Alle roerende goederen van de hierboven beschreven categorieën verwisselen er van eigenaar. Bij veilingen verschijnen catalogi, die vaak ook op internet te raadplegen zijn. Voorafgaand aan de veiling zijn er publiek toegankelijke kijkdagen, waar alle aangeboden objecten bekeken kunnen worden. In Nederland zijn kantoren van de grote internationale veilinghuizen Sotheby's en Christie's gevestigd. Deze twee veilinghuizen bedienen 40% tot 45% van de kunst- en antiekmarkt in Nederland (ministeries van OCW en Financiën 2004). Daarnaast kent Nederland een tiental circa middelgrote veilinghuizen. Tot slot zijn er ongeveer 30 kleinere nationale en regionale veilinghuizen. In 2003 was de totale omzet van de Nederlandse veilinghuizen circa 105 miljoen euro (ministeries van OCW en Financiën 2004).

Sotheby's en Christie's zijn zoals gezegd mondiaal gezien dominant in het kunst- en antiekveilingwezen en ook in Nederland de belangrijkste spelers. De Nederlandse vestigingen van Christie's en Sotheby's zijn in

omvang vergelijkbaar. Ook qua specialisaties zijn er geen grote verschillen, behalve dat Christie's zich naast kunst en antiek toelegt op wijn. Bij beide neemt de veiling van oude (Hollandse) meesters een voorname plaats in. Daarnaast worden onder meer Aziatische kunst, uurwerken, zilver en juwelen geveild. Doorgaans hebben de veilinghuizen zo min mogelijk in eigendom, alhoewel het voorkomt dat zijzelf eigenaar worden van een te veilen stuk. Het aantal veilingen per jaar bedraagt ongeveer 40 bij elk van de ondernemingen. De omzet van de Nederlandse vestiging van Sotheby's was in 2006 circa 65 miljoen euro⁸; Christie's zette in datzelfde jaar ongeveer 61 miljoen euro om. In de eerste 4 maanden van 2007 zouden de veilingopbrengsten van Sotheby's al 41% hoger zijn dan in dezelfde maanden in 2006 (www.depers.nl). Beide veilinghuizen zijn lid van de Federatie TMV.

Tot 2006 waren de handel en het veilingwezen twee strikt gescheiden werelden. Handelaren organiseerden geen veilingen en veilinghuizen bemoeiden zich niet met de overige handel, zoals die op de kunstbeurzen. In 2006 is hierin verandering gekomen, doordat Sotheby's een aanzienlijk belang verwierf in de Nederlandse kunsthandel Noortman.⁹ De reacties hierop in de kunstwereld zijn verdeeld. Critici vragen zich af of het mogelijk is om belangenverstrengeling uit te sluiten binnen de ontstane organisatie.¹⁰

Sinds enige tijd wordt een aankoop op een veiling als een reguliere consumentenkoop beschouwd. Dit geeft kopers garanties. Het houdt in dat als een kunst- of antiekobject dat op een veiling is gekocht niet voldoet aan de omschrijving (het blijkt achteraf bijvoorbeeld om een vervalsing te gaan), het object kan worden teruggebracht. De klant krijgt dan zijn geld terug.

Beurzen

Er zijn verscheidene gerenommeerde kunst- en antiekbeurzen waar kunsthandelaren en antiquairs hun collectie tentoonstellen. Meestal dienen de bezoekers entree te betalen voor de beurs. Onder de bezoekers bevinden zich eveneens vooraanstaande verzamelaars en enkele musea.

⁸ Wereldwijd zetten de veilinghuizen van Sotheby's circa 5,5 miljard euro om.

⁹ Hoewel het een Nederlandse kunsthandel betreft, is deze overname in de eerste plaats een kwestie op mondiaal niveau, niet een ontwikkeling die zich specifiek binnen de Nederlandse sector voordoet.

¹⁰ In het verlengde hiervan is binnen de kunstwereld een discussie gaande in hoeverre veilinghuizen zich al dan niet onder de naam van een kunsthandelaar op (belangrijke) beurzen kunnen en mogen presenteren (Art Newspaper, november 2006).

De voornaamste beurzen in Nederland zijn de TEFAF in Maastricht en de PAN in Amsterdam. Deze beide evenementen hebben een internationale uitstraling. Handelaren uit diverse Europese landen (PAN), maar ook van daarbuiten (TEFAF) tonen hier hun collecties. In Nederland worden voorts onder andere de volgende beurzen gehouden: de Antiekbeurs in Den Bosch, de KunstRAI, de Antiqui-beurs, de Gooi&Eemland ArtFair, de Erik Leeuw Antiekbeurzen, The Fine Art Fair, Art Rotterdam, Art Fair Autotron, Holland Art Fair, en de Van Zwol Beurzen. Deze evenementen trekken hoofdzakelijk een nationaal publiek.

TEFAF

The European Fine Art Fair (TEFAF) is de grootste internationale kunstbeurs in Nederland. Jaarlijks wordt de beurs gedurende tien dagen in Maastricht gehouden. In 2007 waren ruim 200 internationale kunst- en antiekhandelaren op de beurs aanwezig, waarvan er 37 afkomstig zijn uit Nederland. Ongeveer 71 duizend verzamelaars, handelaars, conservatoren en kunstliefhebbers hebben de beurs in 2007 bezocht. Volgens respondenten is de TEFAF Maastricht de voornaamste Europese ontmoetingsplaats tussen (het topsegment van) de Nederlandse kunsthandel en de Nederlandse en buitenlandse kopers.

PAN Amsterdam

In de maand november wordt elk jaar de PAN (Pictura Antiquairs Nationaal) gehouden in de RAI in Amsterdam. Op de beurs presenteren circa 115 handelaren een deel van hun collectie. De meeste handelaren zijn afkomstig uit Nederland, alhoewel er ook een klein aantal Engelse, Franse en Belgische deelnemers is. Anders dan op de TEFAF staan op de PAN tevens relatief nieuwe galerieën. De PAN wordt georganiseerd door TEFAF. In 2006 trok de beurs ongeveer 35 duizend bezoekers.

De organisatie van een kunst- en antiekbeurs heeft er veel belang bij dat alle tentoongestelde objecten authentiek zijn en een zuivere herkomst hebben. Voorafgaande aan de opening van de beurs worden om die reden alle objecten getoetst door keuringscommissies, die bestaan uit experts. De organisatie van de beurs draagt zelf de zorg voor de samenstelling van deze commissies. Indien objecten niet voldoen aan de eisen, dan worden ze teruggetrokken. Incidenteel ontstaat op de beurs alsnog discussie over een voorwerp, wat soms leidt tot enige consternatie en persaandacht.

Antiek- en curiosamarkten

Naast min of meer gerenommeerde kunstbeurzen bestaan er nog vele kleinere en regionale beurzen en periodieke exposities. Indien via een zoekmachine op internet gezocht wordt vindt men tientallen hits. Een

totaaloverzicht ontbreekt echter. Verder bestaat er een groot aantal periodieke antiek- en curiosamarkten waar antiek en curiosa voor een 'betaalbare' prijs worden aangeboden. Deze markten vinden plaats in veemarkthallen en sporthallen verspreid over het hele land en zijn van verschillende omvang en tijdsduur. Grote antiek- en curiosamarkten duren soms een aantal dagen. De bezoeker betaalt een lage entreprijs om de markt te betreden. Handelaren kunnen voor een klein bedrag een kraam huren. Ook op sommige grootschalige verzamelaarbeurzen waar zeer diverse voorwerpen worden tentoongesteld en verhandeld, kunnen kunst, antiek en curiosa worden aangetroffen.

Kanalen en transacties

Zoals eerder gesteld vinden verkooptransacties in de kunst- en antiekhandel in Nederland plaats tussen handelaren, galleries, particulieren, bedrijven en musea. Kanalen die voor de handel worden gebruikt zijn beurzen en veilinghuizen (beide nationaal en internationaal), de eigen winkel en internet. Enkele geïnterviewden geven aan ook via speciale zelf georganiseerde verkooptentoonstellingen of huisexposities voor genodigden te verkopen.

In de kunst- en antiekhandel in Nederland zijn de beurzen en de veilinghuizen een centrale rol gaan spelen als het gaat om aankoop en verkoop. Zij vormen momenteel volgens het merendeel van de geïnterviewden de belangrijkste kanalen voor de handel in kunst en antiek. Hier worden de belangrijkste en interessantste stukken verhandeld en ook gelet op de omzet vormen deze de belangrijkste kanalen. De verkoop in winkels daarentegen neemt af en speelt zeker in het hogere segment van de kunst- en antiekhandel nauwelijks een rol van betekenis, een enkele uitzondering daargelaten. Veelal kunnen klanten alleen op afspraak terecht.

Internet als handelskanaal is momenteel sterk in opkomst, maar speelt voor de bovenlaag van de kunst- en antiekhandel in Nederland slechts een geringe rol, aldus de respondenten. Het wordt overwegend beschouwd als een digitaal uithangbord of een digitale catalogus. Kopers en verkopers winnen informatie in over wat er te koop is. Voor kleinere handelaren met een bepaald specialisme, die vroeger voor klanten in opdracht objecten kochten, heeft de opkomst van het internet wel invloed gehad. Klanten kunnen nu makkelijker zelf rondkijken wat er overal te koop is. Catalogi van veilinghuizen staan tegenwoordig vaak online. Geïnteresseerden kunnen schriftelijk of telefonisch bieden. Ook bij handelaren elders op de wereld kan men kijken via internet en een koop sluiten. De positie van kleinere handelaren en intermediairs is daardoor onder druk komen te staan.

Onderlinge banden en verhoudingen

De kunst- en antiekhandel in Nederland kent een grote heterogeniteit. De handel kent vele grotere en kleinere niches, die elk eigen handelscircuits herbergen. De niches zijn doorgaans afgebakend op basis van de aard van de handelswaar, zoals reeds beschreven.

De kunst- en antiekhandel in Nederland wordt door bijna alle betrokkenen getypeerd als een kleine wereld. 'Ons kent ons' is een veelgebruikte term als men spreekt over de handel in kunst en antiek in Nederland. De diverse nichemarkten en handelscircuits zijn voor de betrokkenen overzichtelijk. Handelaren kennen elkaar en zijn doorgaans goed op de hoogte van elkaars handel. Ze komen elkaar regelmatig tegen op de beurzen in binnen- en buitenland. Het merendeel van de handelaren geeft aan een relatief vaste klantenkring te hebben en daarmee een goede band te onderhouden.

Hoewel de nichemarkten en handelscircuits overzichtelijk zijn en de handelaren elkaar goed kennen, is de onderlinge verwevenheid tussen ondernemingen in de handel over het algemeen gering. Er is nagenoeg geen filialisering en separate ondernemingen hebben doorgaans een zeer gering aantal werknemers. Bovendien bestaan veel ondernemingen al tientallen jaren, zonder ooit van eigenaar te zijn veranderd.

De aard van de handelswaar maakt dat er geen vlijmscherpe concurrentie kan plaatsvinden. De onderlinge concurrentie op de Nederlandse markt is volgens het merendeel van de handelaren dan ook mild. De concurrentie in het bovensegment is in de eerste plaats internationaal. Onder de veilinghuizen, zo geven enkele geïnterviewden uit het veilingwezen aan, is wel sprake van een stevige concurrentie, vooral als het gaat om bijzondere stukken. Er wordt geconcurrereerd op de provisie die men als verkoper moet betalen, gegarandeerde opbrengst en op marketing (bijvoorbeeld plaats en aandacht in catalogus).

Onderlinge afspraken over prijzen en dergelijke worden volgens meerdere geïnterviewde handelaren niet gemaakt. Wel, zo geven enkele respondenten aan, komt het voor dat verschillende handelaren afspreken om gezamenlijk een kostbaar schilderij te kopen, omdat de handelaren afzonderlijk de financiering niet rond kunnen krijgen. Na verkoop wordt dan de winst gedeeld. Hierin ziet geen van de geïnterviewden een bezwaar. Handelaren zeggen overigens in de keuze van 'vennoten' bijzonder selectief te zijn.

Klanten, zo geven kunsthandelaren aan, hebben meer kennis van de markt dan in het verleden, doordat informatie gemakkelijker beschikbaar is.

Bovendien zijn ze alerter op risico's, hetgeen zich bijvoorbeeld uit in het eisen van garanties omtrent de herkomst van stukken.

Internationaal perspectief

Zoals gezegd is de kunsthandel bijna per definitie een internationaal fenomeen. Bijna zonder uitzondering stellen de geïnterviewden dan ook dat de Nederlandse kunst- en antiekhandel voor een belangrijk deel internationaal opereert. In de (inter)nationale handel gaan grote financiële bedragen om en zijn veel mensen werkzaam. Uit een studie van The European Fine Art Fair (TEFAF), de grootste internationale kunstbeurs in Nederland, blijkt dat de totale omzet van de kunstmarkt in Europa in 2001 12 miljard euro bedraagt (circa 45% van de totale wereldmarkt). In Europa houden zich 28.600 instellingen bezig met kunsthandel, terwijl er 73.600 mensen in werkzaam zijn. De invoer van kunst en antiek van buiten de Europese Unie heeft in 1999 een totale waarde van 1,53 miljard euro, terwijl de uitvoer 1,81 miljard euro bedraagt (Eurostat 2000).¹¹

Handelaren geven aan dat het doorgaans afhankelijk is van de aard van objecten in hoeverre de handel erin een internationale dimensie heeft. Aziatische kunst en Franse impressionisten worden meer op de internationale markt verhandeld dan antieke meubelen uit Nederland of oude Hollandse meesters.

De meeste handel in topstukken geschiedt via grote veilinghuizen in New York, Londen en Hong Kong en bij grote kunsthandelaren in New York en Londen.¹² Bedragen die bij deze instellingen omgaan, zijn vele malen hoger dan de bedragen die op de Nederlandse markt worden betaald voor kunst en antiek. De Nederlandse markt speelt volgens respondenten geen grote rol in de internationale handel in kunst en antiek en wordt door geïnterviewden getypeerd als 'provinciaal'. De internationale dimensie is naar verhouding het meest aanwezig in het bovensegment van de handel. Indien deze handelaren belangrijke stukken kopen of verkopen, doen zij dit doorgaans in het buitenland. Ze geven aan te kopen op veilingen, bij handelaren en bij particuliere verzamelaars.

Een ontwikkeling die door meerdere geïnterviewde handelaren wordt geconstateerd, is dat de export een steeds belangrijkere positie inneemt.

¹¹ De Belgische krant De Standaard (14 oktober 2002) meldt overigens dat de wereldwijde verkoop vóór 11 september 2001 € 2,92 miljard bedroeg, maar sindsdien tot € 2,56 miljard slonk. Op dit moment zou door de betere economische vooruitzichten de markt weer zijn aangetrokken.

¹² Topstukken worden wel vaak getoond bij de Nederlandse filialen van de grote veilinghuizen, voordat zij in Londen of New York worden geveild.

Steeds meer kunst en antiek gaat terug naar de oorspronkelijke herkomstlanden. De gunstige economische ontwikkelingen in vooral Indonesië, Rusland, India en China heeft gezorgd voor een nieuwe klasse van rijke burgers. Deze klanten kopen het liefst kunst- en antiekvoorwerpen die tot het eigen nationale erfgoed behoren.

Met de komst van nieuwe rijken in de genoemde landen ontstaat volgens sommige respondenten een scheefheid in de markt. Concurrerende kopers kunnen de prijs tot ver boven de gangbare marktwaarde doen uitstijgen, omdat het bezit van het werk een principekwestie wordt en de prijs een ondergeschikte rol speelt. Als voorbeeld wordt een schilderij genoemd dat door een Nederlands museum te koop werd aangeboden. De verkoopprijs was geschat op 1.200 euro terwijl het uiteindelijk is geveild voor 3,3 miljoen euro. Prijzen kunnen op deze manier flink worden opgedreven, waardoor bijvoorbeeld musea minder mogelijkheden hebben.

2.4 Kunsthandel via internet

In toenemende mate speelt het internet een rol bij de (illegale) handel in kunst en antiek. In de eerste plaats wordt internet gebruikt om informatie over objecten uit te wisselen. De mogelijkheden voor de handel van kunstvoorwerpen zijn hierdoor in de afgelopen jaren sterk gegroeid. Naast technische voordelen biedt handel via internet tevens een hoge discretie en anonimiteit voor zowel de personen die de voorwerpen aanbieden als de personen die deze willen aanschaffen. Ook de geïnterviewde handelaren geven aan dat de verkoop van kunstwerken via het internet steeds belangrijker wordt. Veel handelaren hebben een vaste cliëntèle. Deze maakt volgens hen in toenemende mate gebruik van online-catalogi en online-veilingen.

Veilingsites

Kunst- en antiekobjecten worden vooral via veilingsites veel aangeboden. Om na te gaan wat de aard en omvang van de kunsthandel via internet is, is gebruik gemaakt van de vier landelijke opererende websites eBay (Nederland), Marktplaats, Speurders en 2ehands. Van de vier genoemde sites zijn overzichten gegenereerd op basis van de rubriceringssystemen van de websites.

Gedurende twee periodes (november 2006 en maart 2007) van een week zijn de kunst- en antiekubrieken van de sites Marktplaats, eBay Nederland, Speurders en 2ehands dagelijks geraadpleegd, zijn adres- en telefoongegevens van daar actieve ondernemingen en personen genoteerd en zijn de in verwijzingen vermelde websites geraadpleegd (doorlinken). Op deze wijze is een globaal beeld ontstaan van het aantal aanbieders, het aantal aangeboden voorwerpen, maar ook van het aantal ondernemingen

en personen dat onder verschillende (bedrijfs)namen dezelfde objecten aanbiedt.

Tabel 2.4 geeft een overzicht van het aantal aangeboden voorwerpen op veilingssites. Uit de scan blijkt dat meer dan 200 duizend advertenties zijn geplaatst. Het betreft hier geen unieke voorwerpen. Het komt namelijk voor dat handelaren dezelfde producten op verschillende veilingssites plaatsen om de verkoopkans te optimaliseren. Hoe groot deze overlap tussen de sites is, is moeilijk aan te geven. Daarnaast komt het voor dat er meerdere objecten in één advertentie worden aangeboden.

Tabel 2.4 Aantal advertenties op veilingssites (10 november 2006)

Categorie	Markt- plaats	eBay	Speurders	2dehands	Totaal
ANTIETK					
Oudheidkundige voorwerpen	-	334	-	-	334
Boeken	5.757	331	-	58	6.146
Keramik en aardewerk	1.747	441	-	727	2.915
Porselein / Emaille	11.128	281	-	278	11.687
Glaswerk	-	2.081	-	23	2.104
Servies	16.358	-	-	138	16.496
Potten, vazen en wandborden	15.064	31	-	172	15.267
Gebruiksvoorwer- pen	6.696	117	630	999	8.442
Curiosa	13.342	-	-	40	13.382
Meubels	16.104	127	3.237	1.153	20.621
Klokken en uurwerken	6.842	45	645	368	7.900
Sieraden en goud- en zilverwerk	2.869	94	-	187	3.150
Religie	3.444	39	368	533	4.384
Overig antiek	36.022	105	3.580	841	40.548
<i>Totaal antiek</i>	<i>135.373</i>	<i>4.026</i>	<i>8.460</i>	<i>5.517</i>	<i>153.376</i>
KUNST					
Beelden en houtsnijwerken	5.838	78	1.080	226	7.222
Etsen gravures en zeefdrukken	5.924	-	-	131	6.055
Tekeningen en foto's	1.927	287	1.249	134	3.597
Etnische kunst	-	186	-	-	186
Schilderijen	17.407	638	3.789	1.402	23.236
Overige kunst	6.488	58	1.163	131	7.840
<i>Totaal kunst</i>	<i>37.584</i>	<i>1.247</i>	<i>7.281</i>	<i>2.024</i>	<i>48.136</i>
Totaal	172.957	5.273	15.741	7.541	201.512

Uit de scan van de vier websites blijkt voorts dat het aantal unieke aanbieders (personen) dat op de sites voorwerpen aanbiedt, groot is. Het gaat meestal om personen die een tot vijf stukken uit privé-bezit aanbieden. Gezien het feit dat aanbieders meerdere advertenties kunnen hebben geplaatst, en soms op meerdere sites actief zijn, wordt het totaal aantal aanbieders geschat tussen de 10 duizend en 20 duizend. Daarbij moet worden aangetekend dat er veel verloop is. De meeste handelaren plaatsen eenmalig één of enkele advertenties; wanneer het object verkocht is komt deze categorie handelaren niet meer terug (althans niet in de kunst- en antieksectie).

In de meeste advertenties worden voorwerpen aangeboden waarmee een bedrag beneden de 500 euro is gemoeid of waarbij een relatief laag startbedrag is genoemd (5 tot 50 euro). Het is zeer moeilijk om een beeld te krijgen van een verdeling in prijsklassen van de aangeboden categorieën. Er is vaak geen sprake van een minimum ondergrens. Zeer vaak worden de objecten aangeboden 'tegen elk aannemelijk bod' (t.e.a.b) of 'nader overeen te komen' (n.o.t.k.).

Ongeveer een vijfde van de aanbieders biedt vijf of meer kunst- en antiekvoorwerpen aan. Er zijn enkele aanbieders aangetroffen die 100 of meer items aanbieden. Hoewel gezien de aantallen voorwerpen een in redelijke mate georganiseerde (professionele) handel kan worden verondersteld, verwijst slechts een klein deel van deze advertenties naar een reguliere onderneming. Voor deze handelaren is de handel via veilingssites een aanvulling op de verkoop via de eigen winkel en eventueel website.¹³ Het vermoeden is dat de meerderheid van de overige 'grote' handelaren beschikt over een ruime persoonlijke collectie en deze vanwege de laagdrempeligheid aanbiedt via het internet. Deze vorm van handel kan worden gezien als kunsthandel zonder formele onderneming.¹⁴ In hoeverre deze handelaren geregistreerd staan bij de Kamer van Koophandel en de Belastingdienst en omzetbelasting betalen, is vooralsnog onduidelijk.

Er zijn gedurende de scan geen objecten aangetroffen die onder verschillende namen worden aangeboden. Wel komt het voor dat soortgelijke objecten – met vaak een vergelijkbare of identieke foto – door verschillende aanbieders en op verschillende sites worden aangeboden. Het gaat dan vooral om litho's, zeefdrukken en dergelijke met een hoge oplage, en (antiek) serviesstukken en beelden waar meerdere kopieën van

¹³ Het aantal ondernemingen met een eigen website dat is aangetroffen op de veilingssites is verwerkt in tabel 2.4.

¹⁴ Het nagaan van het exacte aantal 'grote' handelaren zonder eigen onderneming op de veilingssites is een tijdrovende bezigheid en heeft gezien de beschikbare capaciteit niet plaatsgevonden.

in omloop zijn. Gezien de relatief lage prijzen die soms worden gevraagd gaat het waarschijnlijk om productiekunst.

Tweede scan

In maart 2007 is de scan van de veilingssites herhaald voor enkele specifieke categorieën. Tevens is getracht binnen deze categorieën het soms enorme aantal hits te reduceren naar een aantal specifieke categorieën objecten. Hierbij is gebruikt gemaakt van enkele zoektermen. In tabel 2.5 zijn de resultaten van deze scan opgenomen.

Tabel 2.5 Aanvullende scan van advertenties op veilingssites (14 maart 2007)

Categorie	Markt- plaats	eBay	Speur- ders	Tweede- hands	Totaal
ANTIETK					
Oudheidkundige voorwerpen	134	314	-	-	448
Bodemvondsten	248	10	5	21	284
Religie	4.519	47	453	532	5.551
- <i>waarvan heiligbeelden</i>	1952	17	144	160	2.274
- <i>waarvan(roze)kruisen</i>	432	2	-	65	499
- <i>waarvan Iconen</i>	19	-	2	7	28
KUNST					
Beelden totaal:	6.670	54	233	105	7.062
- <i>waarvan brons</i>	672	8	25	13	718
- <i>waarvan hout</i>	962	4	7	6	979
Etnische kunst	4	70	4	2	180
Schilderijen	19.760	239	422	242	20.663
- <i>waarvan daterend voor 1900</i>	-	5	131	30	166

Uit de tweede scan blijkt dat het aantal schilderijen dat wordt aangeboden via de sites met ongeveer 2.600 is gedaald. Met name bij Speurders en 2ehands zijn de aantallen sterk verminderd, terwijl bij Marktplaats juist meer schilderijen worden aangeboden. Dit geeft aan dat de markt op internet sterk kan fluctueren. Uit de tweede scan blijkt dat de categorisering van antiek en kunst per veilingssite zeer moeilijk met elkaar is overeen te stemmen. Zo is het bij de veilingssite Marktplaats niet mogelijk om te selecteren op schilderijen van voor 1900. In totaal worden er in maart 2007 minimaal 166 schilderijen daterend vóór 1900 aangeboden. Omdat de categorie beelden bij de eerste scan ook tot zeer veel hits leidde is een onderverdeling gemaakt naar bronzen en houten beelden. Deze zoektermen leveren een stuk minder hits op.

Tijdens de tweede scan blijkt verder dat de categorie oudheidkundige en archeologische voorwerpen aan de site Marktplaats is toegevoegd. Er is op deze site echter geen sprake van een onderverdeling in de voorwerpen. Op eBay is dit wel het geval. Deze site maakt onder andere onderscheid in periode (Stenen tijdperk, Brons- en IJzertijd, Romeinse tijd, Keltisch, Middeleeuwen) en in land (Egypte, Griekenland, China, Japan). Verder zijn de sites gescreend op de handel in bodemvondsten (stenen, minerale, edelmetalen). Het blijkt dat deze met name op de site Marktplaats worden aangeboden. Verder is tijdens de tweede scan etnische kunst op drie van de vier sites is aangetroffen. Het totaal aantal etnische kunstobjecten blijft echter beperkt.

Medewerkers van Marktplaats en eBay Nederland geven aan dat zij nauwelijks inzicht hebben in de aard en omvang van kunsthandel via hun sites.¹⁵ Daarvan worden, mede gezien de privacywetgeving, geen gegevens bijgehouden. De enige registratie is het op de site gehanteerde rubriceringssysteem dat automatisch wordt aangepast indien er advertenties bijkomen of verdwijnen. De websites hebben in de handel slechts een faciliterende rol. Zij bieden een dienst aan die binnen de (zelf geformuleerde en gehandhaafde) beleidsregels en gebruikersvoorwaarden (zedelijkheid, taalgebruik, prijsbepaling, en in het geval van eBay, commissierechten) door iedereen kan worden gebruikt, ongeacht de intentie die aan de verkoop van voorwerpen ten grondslag ligt. Niettemin zijn de regels voor bijvoorbeeld Marktplaats redelijk streng. Zo hanteert de site een lijst van verboden en verdachte objecten. Een object dat op die lijst voorkomt, mag niet worden verhandeld op Marktplaats. Het aanbieden van nagemaakte, valse of gestolen objecten (inclusief kunstvoorwerpen) is verder verboden. De adverteerder is echter zelf verantwoordelijk voor de controle van het betreffende object. In de meeste gevallen worden dergelijke advertenties door middel van (automatische) *content screening* verwijderd.

Daarnaast hebben gebruikers van eBay en Marktplaats de mogelijkheid de sites erop te wijzen dat er gestolen of nagemaakte voorwerpen worden aangeboden. Volgens de medewerkers worden dergelijke meldingen zeer serieus genomen. Indien meerdere klachten worden ontvangen over dezelfde adverteerder, dan onderneemt de site gerichte stappen om deze te weren. Gedupeerden wordt altijd aangeraden om aangifte te doen, om vervolgens de politie contact te laten opnemen met de beheerder van de

¹⁵ Dat de handel via eBay een steeds belangrijkere rol krijgt blijkt bijvoorbeeld uit de recente verkoop van een zeldzaam schilderij van Simon Vouet. De aanbieder bood het schilderij naast veilinghuizen ook aan op het Amerikaanse eBay. Het hoogste bod werd uiteindelijk via de site gedaan. eBay.com meldt in de toekomst nauwer samen te gaan werken met (kleinere) veilinghuizen (Art Newspaper, november 2006).

site. Eventueel geregistreerde gegevens van de adverteerder worden dan doorgegeven aan de politie. Marktplaats zegt altijd mee te werken aan dergelijke politieonderzoeken. Deze werkwijze is ook van toepassing bij de advertenties van kunst- en antiekobjecten. De Nederlandse site heeft een dergelijke (anonieme) tipgeving overgenomen van vergelijkbare veilingssites in Frankrijk, waar illegale kunsthandel via internet vaker voor zou komen. Tot op heden zijn bij Marktplaats echter geen online-tips of overige aanwijzingen binnengekomen die aangeven dat er in Nederland via de site wordt gehandeld in illegale, vervalste of gestolen kunst- en antiekvoorwerpen.

In Engeland is eBay onlangs een samenwerkingsverband met het British Museum aangegaan (Art Newspaper, november 2006). Een gespecialiseerd team van het museum scant dagelijks een aantal advertenties. Indien gestolen of verdachte objecten worden aangetroffen schakelen zij de *site moderators* en de politie in.

Commerciële webpagina's

Naast de veilingssites is een internetzoekmachine gebruikt om commerciële pagina's op te sporen. Tijdens de scan is een grote hoeveelheid (Nederlandse) galerieën, kunstwinkels, antiekzaken en veilinghuizen aangetroffen met een eigen website. In de meeste gevallen gaat het om online catalogi van de voorraad van de onderneming. Vaak betreft het moderne kunst (jonger dan 50 jaar), terwijl ook een aantal ondernemingen gespecialiseerd in etnische kunst is gevonden. Verder zijn relatief veel kleinere antiek- en curiosazaken aangetroffen die zich profileren via het internet. Enkele professionele handelaren bieden hun producten eveneens aan op veilingssites waarbij wordt doorverwezen naar hun eigen webpagina. Gedurende twee periodes van twee weken (november 2006 en maart 2007) is het aantal commerciële webpagina's op het gebied van kunst en antiek bijgehouden. Tabel 2.6 vormt een overzicht van de gevonden kunst- en antiekhandels met een eigen webpagina. Gezien de continue ontwikkeling van het internet, en de relatief korte scanperiode moet worden opgemerkt dat de inventarisatie niet volledig is. Verder moet worden benadrukt dat het hier ondernemingen betreft die in verschillende soorten kunst en antiek handelen. Hedendaagse kunstenaars die onder andere hun werken via internet verkopen vallen hierbuiten (zie hieronder).

Tabel 2.6 Aantal aangetroffen ondernemingen en particuliere handelaren met eigen webpagina

	Aantal
Via zoekmachine	145
Via veilingssites	19
Via veldwerk (beurzen, kunsthandel)	11
Totaal	175

Nieuwsgroepen en forums

Gedurende een week zijn circa 40 nieuwsgroepen¹⁶ geraadpleegd waarin wordt gediscussieerd over kunst en antiek. Onderzocht is in welke mate en op welke wijze aanbieders van kunst- en antiekobjecten zich presenteren. Op openbare en besloten nieuwsgroepen over kunst en antiek vond tijdens de scan geen handel plaats.

Ook enige internetforums¹⁷ zijn gedurende een week gescand op het aantal handelsgerelateerde berichten. Tabel 2.7 vormt een overzicht van het aantal berichten op een vijftal forums.

Tabel 2.7 Aanbieders op forums (januari tot november 2006)

Forum	Aantal onderwerpen	Totaal aantal berichten	Aantal discussie	Aantal handel gerelateerd
www.kunstwereld.nl	1	34	31	3
www.ebay.nl (prikborden)*	29	89	51	38
www.antica.nl (gastenboek)	1	31	15	16
kunst.startkabel.nl/ forum	6	76	76	0
forum.pastelart.nl (kunst en kitsch)	4	475	430	45

* kunst, antiek exclusief vraag en aanbod boeken

Enkele forumgebruikers informeren naar de herkomst en waarde van voorwerpen. In sommige gevallen wordt daarbij gevraagd of er belangstellenden zijn. De forums worden eveneens gebruikt door professionele handelaren om reclame te maken voor commerciële webpagina's.

Overig

Het internet is niet alleen een bron van kunsthandel door derden. Ook kunstenaars zelf bieden via allerlei sites hun nieuwe werken aan. Een populaire verkoopmethode onder huidige kunstenaars en verzamelaars van hedendaagse kunst zijn de zogenoemde e-galleries. Dit zijn virtuele kunstgalerieën waar kunstenaars via het uploaden van afbeeldingen van hun werken, deze te koop kunnen aanbieden.¹⁸

¹⁶ Nieuwsgroepen zijn diensten waar bezoekers, eventueel nadat een lidmaatschap is aangevraagd, zich kunnen informeren over terreinen waarin men is geïnteresseerd.

¹⁷ Forums zijn interactieve diensten waar bezoekers berichten uitwisselen over een bepaald thema.

¹⁸ Op het moment van het onderzoek bevat Exto, de bekendste Nederlandse e-gallery ongeveer 16.000 galerieën waarop meer dan 77.000 kunstobjecten worden getoond/aangeboden.

Op Het Nederlands Kunstenaars Forum (HNKF), een forum door en voor professionele kunstenaars, worden ervaringen gedeeld over het kopen en verkopen van kunst via het internet. In meer dan 40 topics en 10 duizend berichten wordt gediscussieerd over de verkoop van werken via het internet. Voorts zijn verwijzingen opgenomen naar expositie- en verkooppunten van kunstenaars. Op diverse andere sites kunnen kunstenaars hun portfolio presenteren. Vaak gaat het om jonge, recent afgestudeerde schilders en beeldhouwers. In portfolio's is doorgaans een richtprijs voor de verkoop opgenomen. Portfolio-sites bevatten vaak ook een forum-pagina waarop vraag en aanbod worden gekoppeld.

Volgens sleutelinformanten is het internet als bemiddelingsinstrument vooral bij de verkoop van hedendaagse kunst steeds belangrijker geworden. In het verleden werd in deze sector vooral gehandeld via bemiddelaars (particuliere handelaren, galleries, kunstuitleenwinkels), terwijl de kunstenaars nu steeds meer zelf (via het internet) of via gezamenlijke acties hun werken proberen te verkopen. Op deze manier wordt voorkomen dat provisie en andere kosten moeten worden afgedragen. Vermoed wordt dat bemiddeling in hedendaagse kunst als gevolg hiervan afneemt.¹⁹

Dagbladen

Tegelijk met de handel via internet is nagegaan in welke mate kunst- en antiekvoorwerpen in dagbladen worden aangeboden via advertenties (mini's). Gedurende een week zijn de kunst- en antiekrubrieken van enkele dagbladen gescand op advertenties (handelsondernemingen, beurzen, veilingen, particuliere advertenties). Tabel 2.8 (pagina 44) vormt een overzicht van soorten advertenties in verschillende kranten.

Veel ondernemingen plaatsen een verwijzing naar een webadres, waar de collectie kan worden bezichtigd. Particulieren plaatsen berichten van unieke voorwerpen, bijvoorbeeld Friese staartklokken of antieke meubels. Het aantal handelsgerelateerde advertenties is gering. Blijkbaar worden dagbladen niet (meer) als een geschikt medium voor

¹⁹ De website van het CBS bevat een samenvatting van een (enigszins gedateerd) onderzoek naar bemiddeling in hedendaagse kunst. In 1996, in het begin van de digitale revolutie, zouden in Nederland ruim 500 instellingen voor hedendaagse kunstbemiddeling zijn gevestigd (CBS 1996). Qua inkomsten liepen de instellingen destijds sterk uiteen: van niets tot enkele miljoenen per jaar. In totaal verkochten de instellingen in 1996 voor 100 miljoen gulden (ruim 45 miljoen euro) aan kunstwerken, waarvan twee vijfde direct aan de kunstenaars werd uitbetaald. De rest van de opbrengst ging naar de bemiddelende instellingen. Hun inkomsten uit deze verkoop waren opgebouwd uit provisie en de opbrengst van kunstwerken die de instelling eerder van kunstenaars had gekocht.

advertenties beschouwd, vermoedelijk als gevolg van de opkomst van de veilingssites op internet.²⁰

Tabel 2.8 Resultaten krantenanalyse

Krant	Totaal aantal advertenties	Aantal met hyperlink	Aantal unieke handelaren/aanbieders	Aantal ondernemingen	Aantal particuliere aanbieders
Telegraaf	36	18	12	4	9
Volkskrant ²¹	15	9	6	4	2
Trouw	19	12	13	10	3
Dagblad van het Noorden	19	11	8	5	3

²⁰ Dit is niet specifiek voor de handel in kunst en antiek het geval.

²¹ Een deel van deze advertenties is ook te vinden in Trouw en het NRC. Met een zogenoemde 3in1 advertentie kunnen adverteerders tegen één tarief in drie landelijke dagbladen tegelijk adverteren.

3. KWETSBAARHEID EN CRIMINALITEIT

In dit hoofdstuk wordt stilgestaan bij de kwetsbaarheid van de kunst- en antiekhandel in Nederland en de wijze waarop criminaliteit zich in de sector kan manifesteren. In de eerste paragraaf wordt kort aandacht besteed aan de veronderstellingen met betrekking tot kunsthandel en criminaliteit, zoals die in de media en de literatuur zijn aangetroffen. In de tweede paragraaf wordt beoogd antwoord te geven op de vraag in hoeverre de sector kwetsbaar zou kunnen zijn inzake (georganiseerde) criminaliteit. Paragraaf drie behandelt de voornaamste vormen van criminaliteit die in de kunsthandel kunnen voorkomen. Ten slotte wordt in de laatste paragraaf beschreven op welke wijze de kunst- en antiekhandel zichzelf beschermt tegen criminaliteit door middel van preventieve maatregelen. In dit hoofdstuk wordt niet specifiek aandacht besteed aan de (illegale) handel in (beschermd) cultuuroederen. Daarop wordt nader ingegaan in hoofdstuk vier.

3.1 Achtergrond

De kunst- en antiekhandel wordt in de media en literatuur regelmatig in verband gebracht met criminaliteit. Zo moet in de meest populaire televisiesoap van Nederland de handel het wat dat betreft ontgelden, aangezien de slechterik er een dubieus fortuin heeft gemaakt met de handel in schilderijen. In 2000 is het boek *Kunstmafia* van de hand van journalist Henk Schutten verschenen, waarin een scala aan verdachte en illegale activiteiten door personen in de kunstwereld wordt beschreven. Berucht zijn ook de verhalen van de voormalig kunstcrimineel Michel van Rijn, die zich op zeker moment is gaan bezighouden met het bestrijden van criminaliteit in de internationale kunsthandel en die frequent belastende informatie over kunsthandelaren en -verzamelaars publiceert.

Bij het publiek kan zo eenvoudig het beeld ontstaan dat de kunst- en antiekhandel en (georganiseerde) criminaliteit innig met elkaar verstrengeld zijn. De verschillende geluiden over vervalste kunst, smokkel van cultuurerfgoed en kunstroof dragen daar zeker aan bij. Bonafide kunsthandelaren beklagen zich soms over het imago van hun branche, dat in hun perspectief ver bezijden de waarheid is. Onwetendheid, menen zij, is de oorzaak van de bestaande veronderstellingen over het functioneren van de kunst- en antiekhandel.

Niettemin geven sleutelinformanten aan dat criminaliteit in de sector voorkomt. De zaken waarover Schutten (2000) en Van Rijn (2006) schrijven zijn geen pure verzinsels en in sommige gevallen zijn kunstcriminelen vervolgd, berecht en veroordeeld voor ernstige misdrijven. De vraag is echter of het gerechtvaardigd is om de kunsthandel structureel met criminaliteit in verband te brengen.

3.2 Kwetsbaarheid en risico's

Een analyse van risico's en kwetsbaarheden begint met de vraag wat deze termen precies betekenen. In deze paragraaf wordt daarom allereerst nader ingegaan op enkele definities.

Definities

Binnen het domein van veiligheidsstudies en criminaliteit worden diverse definities van risico's gehanteerd. Ondanks de verschillende definities bestaan risico's volgens Kortekaas (2005) uit drie componenten. De eerste component betreft 'iets' wat onwenselijk is. Sommige studies spreken van (be)dreiging, andere hebben het over een gevaar, scenario, (ongunstige) gebeurtenis, situatie, proces of cluster van gebeurtenissen. Dit begrip wordt samengevat onder de term 'dreiging'. De tweede component van een risico gaat over de waarschijnlijkheid of kans dat iets zich voordoet. Ericsson en Haggerty (1997) omschrijven dit als de beste schatting van de waarschijnlijkheid. De achterliggende vraag is: hoe waarschijnlijk is het dat de dreiging zich manifesteert? De derde component betreft de effecten van de dreiging. Andere benamingen zijn: invloed op belangen, schade, gevolgen van verlies, en negatieve effecten. Ongewenste effecten is de verzamelnaam die we in dit onderzoek gebruiken. Op basis van de driedeling van het begrip komen we tot de volgende definitie: *Een risico is de combinatie van de waarschijnlijkheid dat een dreiging zich manifesteert en de ongewenste effecten daarvan.*

Naast risico's wordt in onderzoek naar criminaliteit vaak de term risicofactor gebruikt. Een risicofactor is van invloed op de waarschijnlijkheid van de dreiging. Het beïnvloedt zagezegd de aard en de mate waarin het risico zich manifesteert. De mate waarin wel of niet bepaalde risicofactoren meegewogen moeten worden, is afhankelijk van het doel en het abstractieniveau van de analyse, evenals van de beschikbare kennis en informatie (Kortekaas 2005). Risicofactoren kunnen worden vastgesteld aan de hand van de mate waarin informatie en kennis van het risico bekend zijn. Sommige dreigingen zijn eenvoudig vast te stellen aan de hand van de risicofactoren, andere, zoals bijvoorbeeld een terroristische aanslag, zijn dat niet.

Een ander gehanteerd begrip is risico-indicator. Een risico-indicator is een operationalisatie van een risicofactor. Een risicofactor is niet meetbaar, een risico-indicator wel (Frei en Ruloff 1989). Een risico-indicator kan fungeren als een signaal dat de dreiging zich kan manifesteren, vergelijkbaar met een waarschuwingslamp op het dashboard van een auto.

Tot slot wordt de term risicoprofiel of risicomodel vaak gebruikt. Dit model fungeert als een selectiemechanisme om riskante daders, situaties, goederen, et cetera te identificeren. Een risicoprofiel is de som van de risicofactoren. Dergelijke profielen worden bijvoorbeeld gebruikt als selectie-instrument om een bepaald deel van een populatie te labelen (bijvoorbeeld risicojongeren in Groningen). Een risico krijgt overigens pas betekenis wanneer het in een bepaalde context is geplaatst. Specificatie van de context is daarom zeer belangrijk voordat een risicoanalyse plaatsvindt.

Kwetsbaarheid

Randvoorwaarden voor een risicoanalyse van de kunst- en antiekhandel ten behoeve van vroegtijdige criminaliteitsbeheersing zijn inzicht in de mogelijke ongewenste gebeurtenissen in de kunst- en antiekhandel en de waarschijnlijkheid van die gebeurtenissen. Daarbij speelt de gelegenheidstheorie een grote rol. In deze theorie gaat de aandacht vooral uit naar de gelegenheden waaronder criminele of illegale gebeurtenissen plaatsvinden (Cohen en Felson 1993). Dit in tegenstelling tot risicoanalyses waarbij wordt uitgegaan van daders of slachtoffers. Cohen en Felson richten zich met name op het dagelijkse routinematig leven. Ontwikkelingen in de samenleving worden volgens hen vertaald naar veranderingen in criminaliteit. Criminelen spelen in op ontwikkelingen in de samenleving.

Cohen en Felson benoemen drie elementen in dit proces: gemotiveerde dader(s), geschikt doelwit, en afwezigheid van een bekwame bewaker (sociale en/of publieke controle). De risico's voor indringing van (georganiseerde) criminaliteit liggen altijd op een of meerdere van deze vlakken. Daadwerkelijke criminaliteit vindt plaats in het samenspel van deze drie elementen. Dit samenspel wordt verder bepaald door andere gelegenheidsfactoren zoals tijd en plaats. Vanuit de gelegenheidstheorie worden de hierboven benoemde gelegenheidsfactoren door Kortekaas (2005) geduid als risicofactoren. In dit onderzoek gebruiken we voor de convergentie van de elementen de term kwetsbaarheid, waarvoor de volgende definitie wordt gehanteerd: *Kwetsbaarheid is de mate waarin de afwezigheid van toezicht (gemotiveerde) daders in de gelegenheid stelt misbruik te maken van een (geschikt) doelwit.*

Eigenschappen sector

Om te kunnen aangeven of en in hoeverre de kunst- en antiekhandel in Nederland kwetsbaar is voor de binnendringing van (georganiseerde) criminaliteit, worden de algemene eigenschappen van de sector nader bekeken. Voorzover die daar aanleiding toe geven, wordt beschreven op welke wijze de eigenschappen van invloed zijn op de kwetsbaarheid.

Aard objecten

De handel in kunst en antiek kenmerkt zich door de aard van de verhandelde objecten, die in veel gevallen zeldzaam of uniek zijn en niet reproduceerbaar. Daardoor werkt het marktmechanisme anders dan in veel andere handelssectoren. Prijzen fluctueren (veel) heviger, terwijl niet altijd een vergelijkingsbasis voorhanden is. De prijs van een object hangt af van de marktvraag, die bepaald wordt door trends en de individuele voorkeuren van belangrijke afnemers. Het onvoorspelbare karakter van het prijsniveau maakt de kunst- en antiekhandel bij uitstek geschikt voor delicten in de financiële sfeer, met name het witwassen van zwart geld. In veel interviews wordt aangegeven dat het voorkomt dat objecten tussen twee transacties aanzienlijk in waarde stijgen of dalen, zonder dat dit argwaan oproept. Meerdere informanten kunnen zich voorstellen dat in dergelijke gevallen bij één transactie een deel van de betaling buiten de boeken is gebleven, bijvoorbeeld met gebruik van contanten of bankrekeningen in Zwitserland of de Kaaimaneilanden.

Een andere consequentie van het unieke karakter van de objecten in de handel, is dat ze niet zonder meer liquide zijn. Daarmee wordt bedoeld dat het aantal mogelijke kopers voor bepaalde objecten vaak beperkt is en de kans naar verhouding groot dat een koper het object in kwestie herkent. Voor beeldende kunst geldt dit in het bijzonder. Voor criminele handel is liquiditeit juist een voordeel, gezien de grotere afzetmarkt en de geringere pakkans. Om zich succesvol te kunnen bewegen in de kunst- en antiekhandel, zijn expertise met betrekking tot de handelswaar en bekendheid met andere spelers op de markt onmisbaar. Dit vereist tijd en inspanning en vormt daardoor een mogelijke drempel voor criminelen die willen doordringen in de kunst- en antiekhandel.

Liquiditeit kan voorts vorm krijgen in de vervoerbaarheid van objecten. Onder kunst- en antiekvoorwerpen vallen ook antieke kisten en kasten, massief stenen beelden en metershoge schilderijen. De omvang en het gewicht van dergelijke objecten maken diefstal en smokkel tot hachelijke ondernemingen. Naarmate objecten kleiner en lichter zijn, neemt de kwetsbaarheid voor deze typen criminaliteit toe.

De waarde van individuele objecten is van invloed op de kwetsbaarheid. Algemeen geldt dat georganiseerde criminaliteit zich concentreert op het

eenvoudig behalen van groot financieel gewin. Er kan echter niet worden verondersteld dat er een evenredig verband bestaat tussen de waarde van objecten en de kwetsbaarheid. Dit moet in relatie worden gezien tot de liquiditeit: de absolute topstukken zijn in geval van diefstal vervolgens onverhandelbaar. Met het afnemen van de waarde van een object neemt - algemeen gesproken - ook de bekendheid af en wordt illegale handel mogelijk.

Er zijn vele voorbeelden bekend van vervalsingen van hoofdzakelijk hedendaagse kunst. Het vaststellen van de authenticiteit van werken is niet altijd eenvoudig en soms zelfs nagenoeg onmogelijk. Gezien het geschatte aantal vervalste kunstwerken dat in omloop is, vormt de handel hierin een potentieel aantrekkelijke bezigheid voor (georganiseerde) criminelen. Vervalsingen van kunstwerken kunnen bij diverse vormen van criminaliteit een rol spelen. De moeilijkheid om echt van vals te onderscheiden maakt de handel in hedendaagse beeldende kunst daarom kwetsbaar.

Herkomst objecten

Van cultureel erfgoed, met name van oudheidkundige voorwerpen, is vaak onbekend hoeveel er wereldwijd beschikbaar is, omdat een deel zich (nog) buiten de waarneming van handel en samenleving bevindt. Nieuwe ontdekkingen leveren nieuwe handelswaar op. Het introduceren van nieuwe handelswaar op de markt is niet voorbehouden aan personen of instellingen in het bijzonder en kan daardoor tamelijk willekeurig plaatsvinden. Door informanten is erop gewezen dat dit met bodemvondsten in Nederland plaatsvindt. Er is daarbij geen verificatie van de herkomst van objecten. Deze ondoorzichtigheid draagt bij aan de kwetsbaarheid van de handel in oudheidkundige voorwerpen. Daartegenover staat dat bodemvondsten in Nederland doorgaans geen astronomische bedragen opleveren.

Er bestaat ook bij kunstwerken soms een zekere mate van onzekerheid over de herkomst. Oude kunst is al eeuwen in omloop en heeft vaak vele bezitters gekend. Het is niet altijd mogelijk om vast te stellen of het kunstwerk steeds op reguliere wijze naar een nieuwe eigenaar is gegaan. Er liggen de nodige gevoeligheden rond kunst die tijdens oorlogen, in het bijzonder de Tweede Wereldoorlog, is geroofd van burgers en die daarna door de onrechtmatige eigenaar in bezit is gehouden of in omloop is gebracht. In internationale verdragen staan bepalingen over de aanspraak die de rechtmatige eigenaar of diens erfgenamen kunnen maken op het object. De onzekerheid over de herkomst van kunstwerken zorgt ervoor dat handelaren in oude kunst omzichtig handelen en dat aan registratie en documentatie veel waarde wordt gehecht. Die zorgvuldigheid draagt bij aan de weerbaarheid van de kunst- en antiekhandel.

Herkomst van cultuuroederen is overigens in brede zin een punt van aandacht in de kunst- en antiekhandel, met name internationaal. Verdragen zoals het UNESCO-verdrag en het UNIDROIT-verdrag voorzien in spelregels voor de teruggave van nationaal cultuurerfgoed aan de staat waaraan het toebehoort. De bijzondere regels op het terrein van eigendom van cultuuroederen vormen voor de handel een factor van onzekerheid. Daarmee wordt de transparantie enigszins beperkt en neemt de kwetsbaarheid toe. De handel in cultuuroederen wordt nader besproken in hoofdstuk vier.

Organisatie sector

Zoals eerder beschreven bestaat de Nederlandse kunst- en antiekhandel uit verschillende nichemarkten, met elk een beperkt aantal spelers. Handelaren zijn nagenoeg allemaal al lange tijd actief in dezelfde nichemarkt en kennen de andere handelaren in binnen- en buitenland goed. Met handelaren van buiten het vertrouwde circuit worden zelden zaken gedaan. Het gevolg van de kleinschaligheid van de Nederlandse deelmarkten is dat de onderlinge sociale controle hevig is en dat de interne transparantie groot is. De kwetsbaarheid ten aanzien van georganiseerde criminaliteit is daardoor geringer.¹

Een groot deel van de handel vindt plaats buiten de beslotenheid van de zaken van kunsthandelaren. Grote veilingen en beurzen zijn de epicentra van de kunst- en antiekhandel in Nederland. Objecten die daar ter verkoop worden aangeboden, worden door specialisten gekeurd. Nagegaan wordt of het object authentiek is, of het in aanvaardbare staat is en of de herkomst voldoende bekend is. Zowel de veilingen als de beurzen maken daarvoor gebruik van externe expertise. De objecten die op beurzen en veilingen worden verhandeld, worden aan een groot - en gedeeltelijk vakbekwaam - publiek getoond. De officiële controle door de experts en de officieuze controle door het koperspubliek maken de kans zeer gering dat daar een vals of gestolen kunstwerk wordt verkocht.

Handelaren kunnen zich vergewissen van kunstobjecten die ten prooi zijn gevallen aan dieven door registers te raadplegen die daarvoor zijn aangelegd. Uit interviews met betrokkenen blijkt evenwel dat het ontbreekt aan een register dat volledig, overzichtelijk en bereikbaar is. Lang niet alle handelaren in Nederland hebben toegang tot het Art Loss Register. Het register zou niet bruikbaar zijn voor hun specifieke wensen en een abonnement niet lonend (door te hoge vergoedingen). De houding van handelaren, al dan niet ingegeven door de kwaliteit van de beschikbare

¹ In theorie - er zijn geen aanwijzingen voor aangetroffen - kan de geslotenheid van deelmarkten ook een tegengesteld effect hebben, door juist gezamenlijke criminele activiteiten mogelijk te maken.

informatie, maakt dat de bescherming van binnenuit tegen diefstal en heling niet maximaal is.

Zwitserland neemt in de kunst- en antiekhandel internationaal een belangrijke plaats in. Veel Nederlandse handelaren begeven zich op Zwitserse beurzen en veilingen. Bovendien is het volgrecht, een belastingregeling ten gunste van de kunstenaar of diens nabestaanden die in andere Europese landen geldt, er niet van kracht. Daardoor zijn minder kosten verbonden aan een handelstransactie in Zwitserland. In interviews wijzen handelaren erop dat verschillende collega's reeds een Zwitserse dependance hebben geopend. In verband met zijn bankgeheim is Zwitserland op het gebied van financiële criminaliteit een risicofactor.

Criminaliteitsrisico's

Aan informanten uit de sector en aan medewerkers van instanties in de opsporing en handhaving is gevraagd in hoeverre zij menen dat de Nederlandse kunst- en antiekhandel blootstaat aan criminaliteitsrisico's.

Over het algemeen zijn de geïnterviewden uit de sector van mening dat het met de risico's op criminaliteit in de kunst- en antiekhandel in Nederland meevalt. Ook de meeste respondenten uit de opsporing en handhaving menen dat georganiseerde kunstcriminaliteit nauwelijks voorkomt. De redenen daarvoor zijn volgens hen dat de kring van kunsthandelaren, kopers en verkopers klein is. Men kent elkaar en heeft het snel door als een zaak niet in de haak is. Daarnaast willen de kunsthandelaren en veilinghuizen liever geen betalingen in contant geld ontvangen. Daarmee zou de kunsthandel voor witwassers niet meer interessant zijn. De Wet MOT heeft daarbij een belangrijke rol gespeeld.

Gerenommeerde handelaren en veilinghuizen houden zich volgens sommige geïnterviewde medewerkers van opsporingsinstanties verre van alles met een verdachte achtergrond. Dit wordt door enkele respondenten uit de sector bevestigd. Deze handelaren en veilinghuizen spannen zich juist in om op geen enkele wijze mee te werken aan verdachte transacties. Daartoe voeren ze onderzoek uit naar voorwerpen waarvan zij vermoeden dat de herkomst niet in orde is. Dit doen ze volgens onze informanten niet alleen om hun reputatie veilig te stellen, maar ook omdat dit ten goede komt aan de handelsgeest en daarmee de omzet.

Enkele geïnterviewden uit de opsporing en handhaving menen dat er zulke grote bedragen omgaan in de kunst- en antiekhandel, dat er wel criminaliteit *moet* plaatsvinden. Met name de ondoorzichtige prijsvorming zou de kunst- en antiekhandel een interessant werkterrein voor criminelen maken, op basis van afwegingen met betrekking tot risico's

en kosten-baten. Zolang die positief uitvallen, zal er sprake zijn van kunstcriminaliteit. De geïnterviewden die dit betogen hebben overigens geen empirisch bewijs dat kunstcriminaliteit op grote schaal plaatsvindt. Door enkele medewerkers van opsporingsinstanties wordt aangegeven dat incidenteel bij de grote en gerenommeerde handelaren en veilinghuizen voorwerpen worden aangeboden waarvan de herkomst niet zuiver is.

Door enkele internationaal georiënteerde opsporingsexperts worden de rol van Nederland als 'poort van Europa' en de relatief lage prioriteit die kunstcriminaliteit geniet bij opsporingsdiensten in Nederland genoemd als factoren die de kunst- en antieksector kwetsbaar maken voor georganiseerde criminaliteit. Deze respondenten zijn ervan overtuigd dat Nederland een centrale rol inneemt in internationale netwerken van illegale handel in (gestolen) kunst en antiek. Deze visie wordt gedeeld door een Nederlandse respondent, die zelf overigens buiten de praktijk staat. De geïnterviewden leggen het verband tussen de handel in kunst en antiek en de handel in drugs. De bevindingen uit deze interviews zijn voorgelegd aan diverse andere respondenten, hoofdzakelijk uit de opsporingspraktijk. Allen geven aan geen feiten te kennen die het geschetste beeld kunnen staven. Voorts heeft geen van de geïnterviewden uit de sector blijk gegeven van kennis van grootschalige criminele netwerken. De vraag is of deze positieve meningen de werkelijke praktijk weergeven.

Diefstal en het in aanraking komen met valse of vervalste stukken zijn de twee risico's die het meest door de geïnterviewden worden genoemd. Meerdere geïnterviewden geven ook aan zelf wel eens slachtoffer te zijn geweest van diefstal. Daarbij kan het gaan om een inbraak in de zaak, thuis of diefstal van stukken tijdens een beurs, tentoonstelling of kijkdag. Met valse of deels vervalste objecten komt het merendeel van de respondenten met enige regelmaat in aanraking. Niet alleen schilderijen worden nagemaakt, ook bronzen beelden en glaswerk worden nagegoten. Dergelijke roofgietsels zijn moeilijk van echt te onderscheiden. Enkele geïnterviewden uit de sector stellen vast dat kopers van moderne kunst meer risico lopen op het aankopen van een vervalsing. Bij relatief jonge kunstwerken zou gemakkelijker de schijn van authenticiteit kunnen worden gewekt.

De risico's zijn niet in alle deelsectoren gelijk, aldus verschillende handelaren en andere betrokkenen. Diefstal kan overal voorkomen, hoewel voor exclusieve stukken het risico enigszins kleiner is. Deze zijn namelijk meestal goed gedocumenteerd en na diefstal moeilijk verhandelbaar. Bovendien is de beveiliging van objecten vaak beter, naarmate ze exclusiever zijn.

De eigen expertise zien handelaren als het belangrijkste instrument om zich tegen criminaliteitsrisico's te wapenen. Naam en faam van de gerenommeerde handelaren voorkomen dat aan hen vervalste of gestolen objecten worden aangeboden. De kans op ontdekking is groot bij gerenommeerde handelaren en veilinghuizen. Personen die 'foute' objecten willen verkopen geven volgens geïnterviewden de voorkeur aan kleinere handelaren of regionale veilinghuizen.

3.3 Preventie

De vraag in hoeverre de Nederlandse kunst- en antiekhandel kwetsbaar is voor de binnendringing door georganiseerde criminaliteit is mede afhankelijk van de wijze waarop de handel zich door middel van preventieve maatregelen beschermt tegen criminaliteit. In deze paragraaf wordt een beeld gegeven van de manieren waarop de sector zich beschermt. Achtereenvolgens wordt stilgestaan bij de huidige praktijk, het zelfreinigend vermogen van de kunst- en antiekhandel en het gebruik van kennisbanken van gestolen en vermiste kunstobjecten. Tot slot worden enkele algemene opmerkingen over criminaliteitspreventie in de sector gemaakt.

Huidige praktijk

Musea, handelaren en veilinghuizen beveiligen hun kostbare voorraden uiteraard zorgvuldig tegen diefstal. Kerken en monumenten zijn minder streng beveiligd. In de kunst- en antiekhandel bestaat diefstalpreventie voor een deel uit registratie en documentatie. Daarmee wordt een simpele dief weliswaar niet tegengehouden. Wel bevordert een goede administratie een snelle ontdekking van de vermissing en de mogelijkheid om de diefstal aan te melden bij opsporingsdiensten en registers voor gestolen kunstvoorwerpen.

Binnen de sector is, zeker sinds de grootschalige FIOD-campagne rond de invoering van de euro, het besef aanwezig dat bij betalingen in contanten voorzichtigheid is geboden. Het is algemeen bekend dat bij contante betalingen vanaf 15 duizend euro een melding moet worden gemaakt bij het Meldpunt Ongebruikelijke Transacties (MOT). Volgens handelaren en veilinghouders zijn grote betalingen met contant geld een zeldzaamheid. De meesten geven aan dat het tijdperk van contanten in hun handel voorbij is. De marktleiders in het veilingwezen accepteren geen betalingen in contanten boven 7.500 euro. Eigen observaties in kleinere veilinghuizen wijzen erop dat daar wel geregeld kunst- en antiekvoorwerpen van relatief geringe waarde met contant geld worden betaald.

Preventieve maatregelen tegen criminaliteit in de kunst- en antiekhandel concentreren zich in het aankoopmoment. Een handelaar die een object aankoopt wil zeker weten dat hem vervolgens geen verwijten kunnen worden gemaakt, die mogelijk leiden tot de invordering van het object en bovendien zijn reputatie schaden. Internationale verdragen zoals het Unidroit-verdrag leggen nadruk op de verantwoordelijkheid van de koper, voor wie het van belang is te kunnen aantonen te goeder trouw te hebben gehandeld. Indien een handelaar van een particulier of een andere handelaar een object aanschafft, dient hij zich te vergewissen dat aan de volgende voorwaarden is voldaan:

- het object is niet na de inwerkingtreding van verdragen zonder toestemming uitgevoerd uit het herkomstland;
- het object staat niet geregistreerd in een register met gestolen kunstvoorwerpen;
- het object heeft geen besmet oorlogsverleden.

Voor elk van bovengenoemde criteria is het van belang om te kunnen beschikken over een zorgvuldig gedocumenteerde herkomst. Indien daar onzekerheid over is, loopt de koper het risico dat hem het object op een later moment alsnog wordt afgenomen. Het is om die reden in het belang van de handelaar om zich van goede informatie te verzekeren. Voorts is het in zijn eigen belang om vast te stellen dat de authenticiteit van het object niet in het geding is en dat de staat waarin het verkeert in overeenstemming is met de verkoopprijs.

Indien de handel via een beurs of veiling plaatsvindt, ligt de verantwoordelijkheid bij de organiserende partij. Die is aan het koperspubliek verplicht ingebrachte stukken te toetsen op herkomst en zeker te stellen dat het geen onrechtmatig in de verkoop gebrachte objecten betreft. Beiden zetten daar zowel interne als externe expertise voor in. Het komt niettemin af en toe voor dat in een catalogus objecten worden opgenomen die gestolen of onrechtmatig verhandeld blijken. Voor de veilingen en beurzen zijn dat onprettige incidenten, die zo snel en geruisloos mogelijk worden afgehandeld. In interviews geven enkele handelaren aan te twijfelen of er adequate maatregelen ten aanzien van de inbrenger worden getroffen.

Zelfreinigend vermogen

Diverse betrokkenen benadrukken dat het zelfreinigend vermogen van de kunst- en antiekhandel in Nederland de sector beschermt tegen crimineel misbruik. Met het zelfreinigend vermogen wordt bedoeld dat eventuele malafide handelaren als vanzelf door de gevestigde orde worden verwijderd, omdat met hen geen zaken worden gedaan.

Zelfregulering, het feitelijke mechanisme dat aan de basis staat van het zelfreinigend vermogen, vereist een collectieve normopvatting van de actoren binnen een sector of markt en een organisatiegraad die een regelmatige onderlinge communicatie mogelijk maakt. Daarnaast is een middel nodig waarmee normoverschrijders kunnen worden gecorrigeerd en bij herhaald overtreden worden uitgesloten. Een voorbeeld van een sector die zichzelf in belangrijke mate reguleert is die van de fondsenwervende instellingen (goede doelen). De belangrijkste fondsenwervende instellingen dienen uit vrije wil hun stukken in bij een toezichthouder, die hen, mits ze aan de gezamenlijk overeengekomen criteria voldoen, een keurmerk verstrekt. Voor tal van fondsenwervende activiteiten, bijvoorbeeld huis-aan-huiscollectes, is het keurmerk vereist (Van der Stoep e.a. 2007). In het geval van de fondsenwervende instellingen wordt enerzijds beoogd voorwaarden te stellen aan de handelswijze van de gevestigde partijen², anderzijds wordt beoogd nieuwe partijen zich te laten aanpassen aan de geldende mores. Regels die de sector zelf heeft gesteld worden op deze manier de norm. Die wordt door een grote meerderheid gedragen, in de overtuiging dat de sector zich daarmee tegen schadelijke zaken beschermt.

Kunst- en antiekhandel

Het zelfreinigend vermogen, of de zelfregulering, in de kunst- en antiekhandel bestaat uit twee lagen. In de eerste plaats is er de impliciete zelfregulering. Die is niet vastgelegd of opgelegd, maar hangt samen met de grondhouding van een deel van de handelaren. Behalve de impliciete zelfregulering is er ook de expliciete zelfregulering, die bestaat uit instellingen en processen die door de sector zijn ontwikkeld met de intentie om een controlerende functie te vervullen.

Impliciete zelfregulering is een mechanisme dat vooral binnen de gerenommeerde handel bestaat. Het feit dat in Nederland de kunst- en antiekhandel over een aantal nichemarkten is verdeeld, elk met een beperkt aantal handelaren, is een gunstige voorwaarde voor deze vorm van zelfregulering, aangezien de gevestigde handelaren weinig tot niets ontgaat binnen hun niche. In gesprekken met handelaren wordt dit bevestigd. Velen geven aan dat hun deelmarkt tamelijk tot zeer gesloten is en dat zelden of nooit zaken worden gedaan met handelaren die men onvoldoende kent of onvoldoende gekwalificeerd acht.

Voor impliciete zelfregulering geldt dat deze niet vanzelfsprekend samengaat met een collectieve normopvatting. Er zijn immers geen afspraken over vastgelegd. Het mechanisme is daardoor gevoelig voor

² De voornaamste reden hiervoor is dat het in het belang is van alle partijen in de sector indien aan de zelfopgelegde voorwaarden wordt voldaan.

individuele normen van gevestigde handelaren. Bij een deel van de handelaren bestaat de overtuiging dat de impliciete zelfregulering volstaat om te kunnen vertrouwen op de zelfreinigende werking van de handel.

Binnen de kunst- en antiekhandel vindt op verschillende wijzen expliciete zelfregulering plaats. Evenals de fondsenwervende instellingen uit het voorbeeld hierboven oordelen actoren in de kunst- en antiekhandel dat het functioneren en het imago van hun bedrijfstak daarmee gebaat zijn.

De diverse koepelorganisaties vormen een belangrijk element in de zelfregulering. Hier worden collectieve normen geëxpliciteerd en vindt onderlinge communicatie tussen handelaren plaats. De voornaamste koepelorganisatie van handelaren, de Vereniging Handelaren Oude Kunst (VHOK), stelt algemene voorwaarden aan het handelen van leden met betrekking tot de werkzaamheden. Daarnaast is er een statuut van gedragsregels, waarin voorgeschreven staat aan welke eisen leden van de VHOK dienen te voldoen, zowel onderling als in het overig maatschappelijk verkeer (Website VHOK 2006). Het lidmaatschap van de VHOK stelt leden voorts in staat om elkaar te informeren over (nieuwe) regelgeving en eventuele criminaliteitsdreiging. De website van de vereniging is daar een van de instrumenten voor.

Voorafgaand aan beurzen en veilingen vinden keuringen plaats. Bij grote beurzen worden commissies van experts samengesteld, waarin ook handelaren zitting hebben, die de aangeboden waren beoordelen op kwaliteit en authenticiteit. Daarbij hebben de keurende handelaren - die ook gecertificeerd taxateur zijn - de verantwoordelijkheid om een oordeel te vellen over de handelswaar van concurrenten. De gevoeligheid hiervan wordt in diverse gesprekken onderstreept. Wel wordt toegevoegd dat een taxerende handelaar, zou hij dubieuze oordelen vellen, dan meteen te maken krijgt met commentaar van de andere handelaren en taxateurs. Respondenten uit de handel vinden het onwaarschijnlijk dat een collega structureel dubieus taxeert.

Zowel impliciet als expliciet zijn er aspecten van zelfregulering in de kunst- en antiekhandel. In interviews wordt benadrukt dat zelfregulering zich vooral voordoet binnen het gerenommeerde segment. De midden- en onderklasse van de handel zijn minder overzichtelijk en minder afhankelijk van reputaties. Bovendien is dit deel van de handel minder georganiseerd. Door enkele geïnterviewden wordt gesuggereerd dat de zelfregulering een rol speelt bij de afscherming van de markt door de gevestigde partijen.

Musea

Voor musea en andere culturele en erfgoedinstellingen kunnen zich bij aankoop en verkoop kwesties voordoen die niet in de wet geregeld zijn. Daarom zijn in veel landen ethische codes of richtlijnen opgesteld. De oudste codes dateren van begin vorige eeuw. De Nederlandse museumwereld kreeg zijn eerste Code in 1991 toen besloten werd om de Code of Professional Ethics, die door ICOM in 1986 was opgesteld, te vertalen. De Nederlandse versie, de Gedragslijn voor de Museale Beroepsethiek, werd door de Museumvereniging gepresenteerd als de officiële richtlijn en norm voor museaal handelen, als een houvast bij ethische kwesties en een middel tot zelfregulering. Tegelijkertijd werd op initiatief van de Museumvereniging, ICOM-NL, het Landelijk Contact van Museumconsulenten, de Nederlandse Federatie van Vrienden van Musea en de Stichting Museumjaarkaart de Commissie Museale Gedragslijn (vaak de Ethische Commissie genoemd) ingesteld.

Door de ICOM is in 2004 een nieuwe ethische code voor musea aangenomen. De Nederlandse vertaling is in 2006 officieel vastgesteld en in begin 2007 door de Nederlandse Museum Vereniging (NMV) aangenomen. In de Gedragslijn staan onder andere de plichten verwoord voor provenance en zorgvuldigheid (*due diligence*). Voorafgaande aan de verwerving van een object dient een uiterste poging te worden ondernomen om zeker te stellen dat het object of specimen aangeboden door handel, schenking, bruikleen, leaat of ruil niet illegaal verworven (diefstal, heling) is. *Due diligence* dient voorts te waarborgen dat de gehele geschiedenis van het object vanaf de ontdekking of vervaardiging komt vast te staan. Binnen de verschillende categorieën van musea zijn er in de afgelopen jaren variaties van de algemene gedragscode ontwikkeld. Zo bestaat er voor de Stichting Volkenkundige Collectie Nederland (SVCN) een aparte door alle leden onderschreven ethische code.

Kennisbanken

Aangezien er onzekerheden bestaan met betrekking tot de herkomst van kunstwerken, zijn door diverse instellingen registers en databases aangelegd, waarin gegevens zijn opgeslagen over gestolen, vermiste of onrechtmatig geconfisqueerde objecten. Deze registers en databases worden met name door kunst- en antiekhandelaren, maar ook door particuliere verzamelaars geraadpleegd om preventief een gewenste aankoop te toetsen. De belangrijkste registers zijn internationaal. De registers zijn qua inhoud te verdelen in twee categorieën: registers waarin een overzicht wordt gegeven van objecten die als gevolg van diefstal worden vermist en registers waarin gegevens zijn verzameld over kunstroof in oorlogstijd. Er bestaan zowel registers die van overheidswege worden beheerd als particuliere registers.

Art Loss Register

Het voornaamste particuliere register van gestolen kunst- en antiekobjecten is het Art Loss Register (ALR), dat zijn basis heeft in het Verenigd Koninkrijk. Medio 2006 heeft het ALR een filiaal in Amsterdam geopend, het vierde kantoor na Londen, New York en Keulen. Aandeelhouders van ALR zijn onder meer grote veilinghuizen, verzekeringsmaatschappijen en koepelorganisaties. Belanghebbenden kunnen niet kosteloos van het register gebruik maken, maar dienen zich op het ALR te abonneren.

In de databank van het ALR zijn in totaal 180 duizend gestolen, vermiste en geroofde objecten opgenomen. Sinds november 2006 worden ook objecten die als vervalsing of falsificatie bekend staan toegevoegd aan de databank. Met de databank kan het ALR potentiële kopers waarschuwen of een werk als gestolen, vermist, geroofd of vervalst te boek staat.

In 2002 hield in Nederland het CRI en daarmee de databank met gestolen kunst van het CRI op te bestaan. De informatie is in het politieregistratiesysteem RI-online opgenomen en daarnaast door het Art Loss Register overgenomen en in zijn register geïmplementeerd.³ Deze databank bevatte ongeveer 7 duizend gestolen items. In de jaren daarna is het aantal geregistreerde objecten sterk toegenomen. In het totaal staan er circa 12 duizend objecten in die formeel toebehoren aan Nederlandse eigenaren.

Handelaren in Nederland raadplegen het register met name rond en tijdens de grote beurzen als PAN en TEFAF. Het aantal raadplegingen door en voor Nederlandse handelaren bij het ALR ligt jaarlijks rond de tienduizend. Daarnaast laten Christie's en Sotheby's voor iedere veiling hun catalogi bij het register checken. De minder grote Nederlandse veilinghuizen zijn daar minder consequent in. Volgens informanten kan worden aangetoond dat bij Christie's en Sotheby's minder objecten met een problematische herkomst worden geveild. Een logisch gevolg kan zijn dat dergelijke objecten worden aangeboden bij kleinere veilinghuizen.⁴

De zoekopdrachten van Nederlandse handelaren hebben met name betrekking op schilderijen en tekeningen (70%), de overige 30% is

³ Het gaat om de voormalige KANS-database. In RI-online zijn de gegevens minder toegankelijk.

⁴ Op dit moment is het ALR bezig de lokale en nationale veilinghuizen daarvan bewust te maken. Door het checken van hun catalogi gaat het ALR na of er aanleiding is om deze veilinghuizen te overtuigen zorgvuldigheidsplicht en -onderzoek uit te breiden.

verdeeld over een breed scala aan categorieën.⁵ Bij de veilinghuizen die op het ALR geabonneerd zijn, ligt deze verdeling op ongeveer 50% schilderijen en 50% overige. Veilinghuizen laten meestal de complete veiling nagaan, terwijl een handelaar in de meeste gevallen slechts een enkel object laat onderzoeken. Tijdens de zoekopdrachten worden regelmatig 'besmette' objecten aangetroffen. De objecten worden dan onderwerp van een nader (opsporings)onderzoek. In hoofdstuk zes, waarin gegevens over criminaliteit aan bod komen, wordt nader ingegaan op de informatie van het ALR.

Interpol

Een deel van de website van Interpol is gewijd aan diefstal van kunst- en antiekobjecten. Er is een omvangrijk register te raadplegen met onder meer recente diefstallen, teruggevonden objecten en niet-opgeëiste objecten. Interpol geeft tevens een digitaal register uit op DVD. Voor oorlogsgebied heeft Interpol speciale aandacht. Er zijn aparte overzichten beschikbaar met verdwenen kunst- en antiekschatten uit Irak en Afghanistan. De divisie van Interpol die zich met bestrijding van internationale kunstcriminaliteit bezighoudt, is gevestigd in Frankrijk.

Over een aantal landen heeft Interpol cijfers over het totaal aantal missende voorwerpen, onderverdeeld naar de aard van het voorwerp. Helaas ontbreekt cijfermatig inzicht in het aantal gestolen of vermiste voorwerpen in Nederland. In het overzicht is te zien dat uit Italië 27.795 objecten worden vermist, waarvan meer dan 10 duizend in de categorie 'overig'.⁶ Bijna 5.500 meubelen en 5.000 schilderijen zijn bovendien in Italië verdwenen. De website vermeldt dat Frankrijk na Italië de meeste vermissingen telt. Cijfers over Frankrijk ontbreken evenwel in het overzicht. Zwitserland en Rusland missen elk ruim 3.000 voorwerpen en zijn daarmee in het cijferoverzicht na Italië de belangrijkste slachtoffers. In Rusland worden met name schilderijen en iconen vermist, in Zwitserland meer dan 2.500 uurwerken.

ICOM

De internationale raad voor musea ICOM heeft overzichten gemaakt van typen cultureel erfgoed die door omstandigheden gevaar lopen om te

⁵ Onderscheid wordt gemaakt in: antiquiteiten, architectonische objecten, wapens en wapentuig, automaten, barometers, boeken en manuscripten, brons, keramiek, oldtimers, klokken en horloges, munten en medailles, verzamelobjecten, speelgoed, poppen en beren, tuinbeelden, juwelen, lampen, wetenschappelijke instrumenten, muziekinstrumenten, modelbouwobjecten, kleden en tapijten, beelden, zilver, meubels en postzegels.

⁶ Deze objecten vallen niet in de categorieën: schilderijen en iconen; beelden en sculpturen; vazen en glaswerk; meubelen; kerkelijke objecten; uurwerken; en boeken.

worden ontvreemd of vernietigd, of reeds vermist worden. Deze *listes rouges* geven een overzicht van kunstobjecten uit bepaalde regio's, met de bedoeling douaniers en andere betrokkenen alert te maken. De website van ICOM heeft een rode lijst van objecten in Latijns-Amerika, Afrika en Irak (www.icom.com). Bovendien heeft ICOM de serie *One Hundred Missing Objects* uitgegeven, met beschrijvingen en afbeeldingen van geroofde objecten.

Tweede Wereldoorlog

Vershillende gegevensbanken zijn specifiek gericht op cultuurgoederen die in het Nazi-tijdperk, tussen 1933 en 1945, onrechtmatig van eigenaar zijn verwisseld of verloren zijn gegaan. Het voornaamste register op dit gebied is *The Central Registry of Information on Looted Cultural Property*, kortweg *Looted Art*. Deze website van de universiteit van Oxford geeft onder meer per land aan wat vermist wordt en waar meer informatie te vinden is. Ook de Duitse organisatie voor de registratie van verloren cultuurgoed, *Koordinierungsstelle für Kulturgutverluste*, heeft een website ingericht waarop gegevens te vinden zijn over cultuurgoederen die in de periode van 1933 tot 1945 zijn verloren, verplaatst of gestolen. De website dient als intermediair tussen personen of instellingen die objecten missen en personen of instellingen die ze in bezit hebben.

In Nederland onderzoekt en beoordeelt de Restitutiecommissie sinds januari 2002 individuele verzoeken tot teruggave van cultuurgoederen die tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn verdwenen. De commissie, bestaande uit juristen en (kunst)historici, brengt hierover onafhankelijk advies uit aan de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW). Het gaat daarbij om claims op kunstwerken waarvan de eigenaar onvrijwillig het bezit heeft verloren als gevolg van omstandigheden die direct verband hielden met het nazi-regime. De zoektocht en de adviezen van de Restitutiecommissie worden gepubliceerd op de website. In de periode 2002-2006 kreeg de commissie 56 claims voorgelegd. Over 33 restitutieverzoeken heeft de commissie advies uitgebracht. Per mei 2007 is dit aantal opgelopen tot 78 voorgelegde zaken en 40 uitgebrachte adviezen. Die adviezen hadden betrekking op meer dan 600 cultuurgoederen uit de Nederlandse rijkscollectie, variërend van kostbare gebruiksvoorwerpen tot schilderijen van 17e-eeuwse Hollandse meesters. Het merendeel van de kunstwerken waarvoor een restitutieverzoek wordt ingediend, bevindt zich momenteel in de zogenoemde NK-collectie (Nederlands Kunstbezit-collectie), die in beheer is bij het Instituut Collectie Nederland (ICN).

3.4 Vormen van criminaliteit

Tot op heden heeft nog geen breed onderzoek plaatsgevonden naar de eventuele betrokkenheid van (de georganiseerde) criminaliteit in de Nederlandse kunsthandel. De handel in kunst en antiek kan op verschillende manieren met criminele activiteiten worden geconfronteerd. Onderscheiden worden: diefstal, heling en gijzeling; vervalsing, namaak en fraude; witwassen van (drugs)geld; en de relatie met overige criminaliteit. Hieronder wordt ingegaan op deze aspecten. Daarnaast kan er sprake zijn van illegale handel in (beschermd) cultuuroederen. Deze materie wordt apart behandeld in hoofdstuk vier.

Diefstal en heling

Het stelen en helen van kunstvoorwerpen uit musea, kerkelijke instellingen, handelsondernemingen en van beurzen is een vorm van criminaliteit die regelmatig de media haalt en die - internationaal gezien - steeds beter gedocumenteerd wordt, onder andere door het Art Loss Register (zie hiervoor paragraaf 3.3).⁷ Diefstal c.q. heling en het in aanraking komen met valse of vervalste stukken zijn de risico's die het meest door de geïnterviewde handelaren worden genoemd. Meerdere geïnterviewden geven ook aan zelf wel eens slachtoffer te zijn geweest van diefstal. Daarbij kan het gaan om een inbraak in de zaak, thuis of diefstal van stukken tijdens een beurs, tentoonstelling of kijkdag.

Ook bij diefstal geldt dat de risico's volgens enkele geïnterviewde handelaren de laatste jaren wat groter zijn geworden omdat het specialisme kunstdiefstal binnen de politie grotendeels is verdwenen door bezuinigingen. Er is binnen de politie daardoor veel kennis verloren gegaan. Aangiftes van kunstdiefstal worden niet meer centraal bij de politie geregistreerd, maar moeten bij de regionale korpsen worden gemeld. Het overzicht is daardoor verloren gegaan. Ook de bereidheid tot het doen van aangifte zou hierdoor zijn afgenomen.

Gijzeling van kunstvoorwerpen

In de gesprekken met de respondenten is herhaaldelijk gewezen op de gijzeling van kunstwerken. Daarmee wordt bedoeld de diefstal van kunstwerken met het uitsluitende doel om voor deze voorwerpen aan de verzekeraar losgeld te vragen. Dit wordt ook wel 'artnapping' genoemd. Artnapping is voor criminelen interessant, omdat ze na de transactie niet een lastig te verkopen en goed herkenbaar kunstvoorwerp in handen hebben, maar een geldbedrag. Verzekeraars hebben er belang bij om het

⁷ Zoals reeds vermeld in hoofdstuk 1, wordt kunstdiefstal door Interpol beschouwd als een van de meest lucratieve vormen van georganiseerde criminaliteit.

losgeld te betalen in plaats van de verzekering uit te keren, omdat het losgeld lager ligt dan de verzekeringsom. Tegelijkertijd is het voor de verzekeraars van belang om de transactie stil te houden. De redenen hiervoor zijn tweërlei. Ten eerste kan bekendheid leiden tot een toename in het aantal gevallen van kunstgijzeling, doordat andere criminelen horen van de bereidheid van verzekeraars om te onderhandelen. Als artnapping werkt zullen meer criminelen geneigd zijn dat te gaan toepassen. Dat betekent dat de verzekeraars meer losgeld moeten uitkeren en, om dit mogelijk te maken, de verzekeringspremies op termijn moeten verhogen. Tegelijkertijd zullen steeds meer bezitters van kunstvoorwerpen besluiten om hun stukken niet te verzekeren. De dieven zijn immers uit op stukken die wel verzekerd zijn. Door hun stukken niet te verzekeren zouden zij een kleiner risico kunnen lopen op gijzeling van hun stukken. Onze respondenten geven aan dat waarschijnlijk geen enkele verzekeringsmaatschappij deze praktijk zal willen toegeven of toelichten. Tegelijkertijd zijn zij ervan overtuigd dat het voorkomt. De vondsten van kunstvoorwerpen in vuilcontainers en bij 'toevallige' politieacties kunnen volgens hen toegeschreven worden aan losgeldonderhandelingen en in enkele gevallen losgeldbetalingen door verzekeringsmaatschappijen.

Vervalsing, namaak en fraude

Naast handel in gestolen kunstobjecten kan er tevens sprake zijn van (grootscheepse) handel in nagemaakte objecten. Hierbij valt te denken aan de handel in nagemaakte beelden, maskers en gebruiksvoorwerpen, vervalste schilderijen en zeefdrukken en nagemaakte meubels en antiek. Ook bij deze handel speelt het internet - evenals bij de handel in illegale boeken, cd's en dvd's - een belangrijke rol bij de verspreiding van de goederen. Er is vaak sprake van fraude met echtheidscertificaten en dergelijke.

Bij de handel in etnografische voorwerpen bestaat het vermoeden dat criminele organisaties in de bronlanden op relatief grote schaal partijen nagemaakte voorwerpen op de Europese markt brengen. Ten aanzien van (authentieke) etnografische kunst is er in Nederland echter geen grote afzetmarkt. Enkele respondenten merken op dat dergelijke praktijken voorkomen, maar dat Nederland hierin vooral een doorvoerland is. De markt voor etnografica is in België (met name Brussel) en Frankrijk vele malen groter. In Brussel, waar meerdere handelaren in precolumbiaanse en Afrikaanse voorwerpen gevestigd zijn, zou meerdere keren per jaar een vervalsing opduiken.⁸ Voor het vermoeden dat de handel in (nagemaakte) etnografische kunst zou worden

⁸ Er wordt door onze sleutelinformanten een drietal concrete voorbeelden genoemd.

aangewend voor de financiering van terroristische activiteiten zien onze sleutelinformanten geen enkel aanknopingspunt.

Het risico van vervalsingen speelt volgens meerdere betrokkenen voor een belangrijk deel in de deelsector van de moderne kunst. Goede vervalsingen van oude meesters en schilders van de 19de eeuw zijn veel lastiger te produceren. Met valse of deels vervalste objecten komt het merendeel van de respondenten met enige regelmaat in aanraking. Niet alleen schilderijen worden nagemaakt, ook zijn door respondenten bijvoorbeeld valse bronzen beelden aangetroffen, roofgietsels genoemd. Dergelijke vervalsingen zijn niet eenvoudig van echt te onderscheiden.

Handelaren die over een goede vervalsing beschikken, proberen daarvoor geregeld een authenticiteitscertificaat te bemachtigen. Betrokkenen geven aan dat er handelaren zijn die met enige regelmaat een vals kunstwerk laten beoordelen. Verondersteld wordt dat sommigen zich inderdaad niet bewust zijn van het feit dat hun kunstwerk vals is, maar dat anderen opzettelijk proberen de beoordelaar een certificaat te laten uitschrijven.

Door een sleutelinformant wordt het beeld geschetst van particulieren die vervalsingen van schilderijen gebruiken als onderpand voor een lening bij een bank. Daarvoor worden echtheidscertificaten gebruikt die op dubieuze wijze zijn verkregen. Ook verzekeraars worden nu en dan slachtoffer van zaken waarbij vermoedelijk valse kunstwerken worden gebruikt als authentieke. Een vals kunstwerk wordt in een dergelijke situatie tegen de waarde van het origineel verzekerd, om vervolgens in een brand verloren te gaan. Het is niet bekend in welke mate dergelijke verzekeringsfraude in Nederland voorkomt.

In 'De zaak Sotheby's' beschrijft journalist Peter Watson (1997) de kunstsmokkel en andere 'duistere praktijken' bij het veilinghuis Sotheby's Londen in het midden en het eind van de jaren tachtig. Watson toont in zijn boek aan hoe gefraudeerd werd met valse rekeningen en hoe op de antiquiteitsveilingen van Sotheby's jarenlang goederen werden aangeboden zonder of met sterk vervalste echtheids-certificaten en provenance. Ook zou het veilinghuis destijds betrokken zijn bij de organisatie van de smokkel van een schilderij om het in Londen voor een hogere prijs te kunnen verkopen.

Veilingen zijn in het verleden slachtoffer geweest van illegale prijsafspraken tussen handelaren in kunst en antiek. Diverse geïnterviewden uit de sector halen het voorbeeld van 'de ring' aan: een afspraak tussen alle handelaren die belangstelling hebben voor een bepaald object, die bepaalt dat slechts een van hen zal bieden. Achteraf werd dan een illegale onderlinge veiling georganiseerd, waar het object

tegen de werkelijke, veel hogere, marktwaarde werd verkocht. Het verschil tussen beide bedragen werd verdeeld onder de deelnemende handelaren. Een dergelijke kongsi wordt tegenwoordig niet meer aangetroffen. Veilinghuizen zijn alert op het risico, bovendien is het aantal bieders op de meeste veilingen toegenomen, waardoor prijsafspraken nog moeilijk te realiseren zijn.

Witwassen van (drugs)geld

Een andere vorm van potentiële criminaliteit in de kunst- en antiekwereld is het aankopen van objecten om zwart geld wit te wassen, bijvoorbeeld geld dat is verdiend met de verkoop van narcotica. Witwassen is het verhullen en omzetten van opbrengsten uit het plegen van misdrijven, met het doel ze te doen opgaan in de legale economie (Verrest en Scheepmaker 2000). Volgens Unger (2006) is Nederland een doorvoerland voor criminaliteit. De Nederlandse expertise in financiële dienstverlening en de gunstige ligging zorgen ervoor dat Nederland een ideaal land is om de bestaande legale faciliteiten en netwerken te gebruiken voor criminaliteit.⁹ Unger meent dat er drie fasen in het witwassen te onderscheiden zijn die ook toepasbaar zijn in de kunsthandel:

- voorwas: het gereedmaken van illegale opbrengsten voor storting op een bankrekening, met behulp van betalingen of valutawissels;
- hoofdwass: het plaatsen van geld in het reguliere circuit, onder meer door oprichting van een rechtspersoon en het gebruik van valse documenten;
- nawas: de definitieve plaatsing van geld in roerende en/of onroerende goederen.

In één van de interviews met sleutelinformanten wordt erop gewezen dat enkele Nederlandse handelaren met enige regelmaat objecten verhandelen met personen in de Verenigde Staten en de transactie na verloop van tijd laten volgen door een wedertransactie. Een redelijke verklaring voor het meermaals verkopen en terugkopen een bepaald object kan niet worden gegeven. Bovendien is het voorgekomen dat het object tussen de twee transacties een aanzienlijke waardeverandering had ondergaan. De betrokkene, een persoon die beroepsmatig midden in de sector staat, sluit niet uit dat deze constructie is bedoeld om zwart geld wit te wassen.¹⁰ Transacties

⁹ Alhoewel Unger niet ingaat op het witwassen in de kunsthandel zijn volgens haar de negatieve effecten van witwassen: directe verliezen door aan witwassen gerelateerde criminaliteit; veranderingen in investeringen; kunstmatige verhoging van prijzen; oneerlijke concurrentie; vermenging van reguliere bedrijven met criminele organisaties; het aantrekken van criminaliteit door crimineel geld.

¹⁰ Er is verzocht om inzage in de registraties waarin deze constructie zichtbaar is. Daarvoor is geen toestemming verkregen.

zoals hier beschreven komen volgens de betrokkene enkele malen per jaar voor.

Witwassen van drugsgeld

De smokkel van verdovende middelen en de illegale handel in kunst en antiek zijn twee soorten misdaad die schijnbaar weinig met elkaar te maken hebben. Toch wordt er, met name in de media, de laatste jaren steeds vaker een verband verondersteld. Schutten (2000) meldt deze praktijken bijvoorbeeld in zijn boek *Kunstmaffia*.¹¹ In het verleden zouden hasjhandelaren zich hebben gemengd in illegale schilderijtransacties. Vermogende drugshandelaren kunnen investeren in kunsthandel om op die wijze crimineel geld wit te wassen, maar ook het omgekeerde is mogelijk: er is dan sprake van drugshandel om de transacties in de kunstwereld te financieren.

Doorgaans wordt op drie theoretisch mogelijke connecties gewezen tussen de illegale drugshandel en kunsthandel (Tijhuis en Soudijn 2004). Allereerst kunnen kostbare kunstwerken dienen als onderpand of betaalmiddel bij grote drugstransacties.¹² Ten tweede kunnen drugs en kunstobjecten samen van bron- naar marktlanden vervoerd worden. Ten slotte kan gestolen kunst een rol spelen bij het witwassen van in de drugshandel verkregen vermogen. Tijhuis en Soudijn (2004) hebben aan de hand van casestudies uit binnen- en buitenland naar de empirische werkelijkheid gekeken. Zij zien dat er maar weinig voorbeelden ter ondersteuning van die theorieën zijn. Ze concluderen dat de veronderstelde relaties vooralsnog weinig grondslag blijken te hebben en vragen zich af waar de blijvende aandacht voor het verband tussen deze twee soorten misdaad op gebaseerd is. Ook in ons onderzoek zijn geen aanknopingspunten aangetroffen die een relatie tussen beide markten veronderstelt. Meerdere respondenten merken wel op dat als er al zou worden witgewassen in de kunsthandel dit hoogstwaarschijnlijk afkomstig is uit de drugshandel. Concrete voorbeelden worden echter ook door hen niet aangedragen.

Relatie met overige criminaliteit

Ten aanzien van mogelijke criminaliteit en kunsthandel bestaat in internationale literatuur verder het vermoeden dat kunstwinkels, antiekwinkels, veilinghuizen en kunstgalerieën worden gebruikt als dekmantel voor andere criminele activiteiten. Hierbij valt te denken aan

¹¹ Schutten baseert deze veronderstellingen op artikelen in diverse kranten en tijdschriften en op gesprekken met diverse personen, waaronder een medewerker van het Museum Security Network en een medewerker van de Afdeling Kunst en Antiek Diefstallen van de KLPD.

¹² In NRC Handelsblad van 7 september 2007 wordt het gebruik van kunstvoorwerpen als borg eveneens in verband gebracht met wapenhandel.

bovengenoemde verkoop van soft- en harddrugs, de illegale exploitatie van prostitutie en de heling van goederen anders dan kunstvoorwerpen (Watson 1997, Schutten 2000). Alhoewel deze vormen van criminaliteit in potentie door sommige informanten worden erkend, kunnen zij geen concrete gevallen benoemen.¹³

In het kader van mogelijke financiering van criminaliteit c.q. terroristische activiteiten zien de respondenten weinig tot geen aanknopingspunten in de Nederlandse kunsthandel. Het Meldpunt Ongebruikelijke Transacties (MOT), dat ongebruikelijke en verdachte transacties registreert die mogelijk een relatie hebben met de financiering van criminele c.q. terroristische activiteiten, komt aan bod in de hoofdstukken vijf en zes.

¹³ Volgens het Art Loss Register bestaat er internationaal gezien een verband tussen kunstcriminaliteit en andere vormen van criminaliteit. Over de daadwerkelijke omvang kunnen zij echter geen uitspraak doen. Een voorbeeld dat zij aandragen is de oorlog op de Balkan. Tijdens deze oorlog werd de opbrengst van de verkoop van gestolen kunst gebruikt om wapens aan te kopen. Ook werd gestolen kunst tegen wapens geruild. Nu de oorlog voorbij is lijkt de subsidiëring van illegale praktijken door te gaan. Het Art Loss Register heeft daarnaast voorbeelden die duidelijk maken dat gestolen kunst wordt gebruikt voor de financiering van tabaks-, drugs- en mensensmokkel en de ruil in vervalste producten zoals nep-Viagra. Eveneens zou in het buitenland kunst worden gestolen om te gebruiken voor afpersing van de eigenaar of voor oplichting van de verzekeringsmaatschappij. De rol van Nederland hierin blijft ook voor hen onduidelijk.

4. CULTUURGOEDEREN

Dit hoofdstuk gaat in op een specifieke vorm van kwetsbaarheid van de kunst- en antiekhandel: de (illegale) handel in beschermd cultureel erfgoed. In de eerste paragraaf wordt een globaal overzicht gegeven van de internationale handel in cultuurgooderen, waarbij de nadruk ligt op de handel in voorwerpen van etnografisch of archeologisch belang. Paragraaf twee gaat in op de situatie in Nederland, waarbij zowel aandacht wordt besteed aan de markt als aan de (bestrijding van) criminaliteit.

4.1 De internationale markt

Een belangrijk en beladen segment in de (inter)nationale kunst- en antiekhandel is de handel in zogenoemde culturele erfgoederen. Door de handel in deze objecten kan cultureel, historisch erfgoed van het bronland verloren of beschadigd raken. Onder cultureel erfgoed wordt verstaan: elk object of concept waarvan wordt aangenomen dat het een esthetische, historische, wetenschappelijke of spirituele waarde in het bronland vertegenwoordigt (Ethische code SVCN). Welke historische (kunst)objecten precies onder het cultureel erfgoed worden verstaan is per land verschillend. Vaak gaat het om etnografische en archeologische voorwerpen, maar het kan ook gaan om meer recente kunst, antiek en gebruiksgoederen.¹

Binnen de handel in cultuurgooderen zijn er specialisaties naar wereldregio's. De deelmarkten hebben hun eigen ketens binnen Europa. De deelmarkt voor Afrikaanse kunst lijkt bijvoorbeeld vooral gevestigd in Parijs en Brussel. Een bekend aan- en doorvoertraject voor goederen is Italië-Zwitserland-Nederland-Brussel. Italië is daarin het land waar vaak de (dubieuze) goederen Europa binnenkomen.²

¹ In Nederland zijn bijvoorbeeld 240 losse voorwerpen en 23 verzamelingen aangemerkt als cultureel erfgoed. Hiertoe behoren schilderijen, religieuze voorwerpen, maar ook draaiorgels en gebruiksvoorwerpen. Deze worden sinds 1984 met de Wet tot behoud van cultuurbezit (WBC) beschermd (Erfgoedinspectie 2006).

² Zo loopt in Italië sinds januari 2007 een onderzoek naar de illegale handel in archeologische kunstschaten waarbij minimaal 35 verdachten betrokken zijn. Deze groep handelaren zou ook onder meer in Zwitserland, Duitsland, Groot-Brittannië en de Verenigde Staten actief zijn. In het onderzoek zijn tot dusver al

Binnen de (illegale) handel in cultuurgoederen is de handel in etnografische objecten een belangrijk segment. Het onderscheidende van etnografische voorwerpen ten opzichte van overige kunst is de uniciteit. Het gaat om roerende zaken die een rol spelen of hebben gespeeld in (de geschiedenis van) een bepaalde etnische gemeenschap. Vaak zijn etnografische voorwerpen ongeregistreerd. Het is bovendien moeilijk om de ouderdom ervan vast te stellen. Ook is vaak niet vast te stellen wanneer een object een handelsobject is geworden, dus wanneer het uit zijn oorspronkelijke context is gehaald. Bovendien is het lastig vast te stellen of het object überhaupt een handelsgeschiedenis kent. Vaak zijn de objecten reeds eeuwen eerder meegenomen door personen uit West-Europa, bijvoorbeeld tijdens de kolonisatieperiode. Belangrijke collecties komen verder voort uit de verzamelwoede of educatiebedoelingen van West-Europese missionarissen, die tot het midden van de twintigste eeuw veel objecten uit Afrika en Zuid-Amerika hebben meegenomen.

Afrika en Zuidoost-Azië zijn traditioneel de voornaamste bronregio's als het gaat om de reguliere handel. Daarnaast zijn in de laatste jaren met name voorwerpen uit Oceanië immens populair op de wereldmarkt. Het gaat dan bijvoorbeeld om getatoeëerde Maorihoofden uit Nieuw-Zeeland en Aboriginalkunst uit Australië. Ook de hoogstaande kunst uit Afrika blijft populair, terwijl eveneens oude catalogi uit en over dit continent veel geld kunnen opleveren.³

Europese cultuurgoederen nemen de afgelopen tien jaar toe aan populariteit. Vooral in Frankrijk zouden de laatste jaren veel kloosters, kerken en kastelen slachtoffer zijn geworden van kunstroof, in het bijzonder voorwerpen van kunstnijverheid zoals bronzen kandelaren en uurwerken (zie onder andere Berkhout en Wevers 2005). Op basis van de literatuur en gesprekken met sleutelinformanten wordt in tabel 4.1 (pagina 69) een globaal overzicht gegeven van de (illegale) handel in (populaire) cultuurgoederen, onderverdeeld naar regio.

zeker 2.000 archeologische vondsten, zoals vazen, munten en beelden, onderschept (Volkskrant 18-01-2007).

³ Overigens zijn veel Afrikaanse en Aziatische objecten al voor de grote wereldoorlogen naar Europa vervoerd.

Tabel 4.1 De handel in cultureel erfgoed, naar regio

Regio	Populaire landen	Populaire objecten	Wijze van illegale handel
Oost-Azië	China Indonesië Thailand Nepal India	Bronzen beelden Zandsteen Aardewerk (houten) Meubels VOC-materiaal (Indonesië) Boeddhistische kunst Hindoeïstische kunst	Veel corruptie (douane en leger). Grootscheepse handel met name via Hong Kong en Singapore. Tevens veel smokkel en illegale uitvoer via reizigers-bagage (over de hele wereld).
Afrika	Congo Ghana Mali Nigeria Ivoorkust	Maskers Houten beelden Serviesgoederen Nok beelden (Nigeria)	Veel corruptie en gebruik van vervalste uitvoervergunningen. Groot-schalige handel in namaakbeelden. Georganiseerde smokkel, met name vanuit opgravingen. Handel vindt voornamelijk plaats via grote havens (Durban, Dakar, Abidjan) en minder via luchthavens. Europese doel-landen zijn vooral België (Brussel) en Frankrijk.
Midden-Oosten	Oman Egypte Afghanistan Irak	Archeologisch (religieus) materiaal Antieke sieraden Kleitabletten	Door politieke instabiliteit bloeit de illegale handel periodiek op. Handel gaat soms via Westerse personen die werkzaam zijn (geweest) in de olie-industrie.
Oceanië	Nieuw-Zeeland Australië	Maori hoofden Houten beelden	Steeds populairder in West-Europa. De handel komt deels voort uit de armoede onder de oorspronkelijke bewoners.
Zuid-Amerika	Equador Peru Colombia	Precolumbiaanse kunst Moche- en Inca-objecten Religieuze voorwerpen uit koloniale kerken	Ook hier speelt corruptie onder de lokale overheid en de douane een grote rol. Daarnaast vindt kunstroof uit archeologische opgravingen en musea veelvuldig plaats. Vervoer van kleine objecten gebeurt veelal ongemerkt via handbagage.
Oost-Europa	Rusland Bulgarije Roemenië voormalig Joegoslavië	Iconen Zilverwerk Boeken en atlanten Religieuze kunst	Corruptie wordt de laatste jaren minder. Er is meer aandacht voor de bescherming van cultuuroederen. Grootschalige handel in iconen lijkt steeds moeilijker. Kleine smokkel vaak via handbagage.
West-Europa	Frankrijk Italië Spanje	Middeleeuwse (religieuze) voorwerpen Boeken en catalogi Uurwerken Schilderijen	Er vindt volgens sleutelinformanten in toenemende mate plundering van (vervallen, ongebruikte) kerken en kastelen plaats. Met name de regio's Zuid-Frankrijk en Italië zijn slachtoffer van toeristische hebzucht. Soms komen objecten terecht in de reguliere handel waarbij de herkomst wordt vervalst.

Illegale handel in cultuurgoederen

Illegale export en import van cultuurgoederen is een risico dat momenteel volgens geïnterviewden met name speelt in de handel in etnografica, archeologische artefacten en bodemvondsten. Over het internationale fenomeen van kunstroof en illegale handel in cultuurgoederen is veel gepubliceerd (zie onder andere Watson en Todeschini 2006, Korsell e.a. 2005, Van Beurden 2001 en 2003, Corbey 2001, Schutten 2000, Brodie 2000 en 2001, Sjouke 1999, Van Rappard-Boon 1997, Jouanny 1996, Leyten 1995, Gimbrère 1995). In het algemeen kan worden gesteld dat er een onrechtmatige stroom van cultuurgoederen van het Zuiden (arm) naar het Noorden (rijk) bestaat.

De kunsthandel, particuliere verzamelaars alsmede museumdirecteuren in heel Europa zouden volgens Van Beurden (2003) een cruciale rol spelen bij de verdwijning van kunst- en cultuurschatten op het Zuidelijk Halfrond. Vaak wordt dit veroorzaakt door het feit dat handelaren, musea en particulieren zo geobsedeerd zijn door verzamelwoede dat onvoldoende de herkomst van een object wordt gecontroleerd. Er zou in veel gevallen zelfs niet naar de wettelijk benodigde vergunningen worden gevraagd.

Voor een deel moet de verdwijning van kunst- en cultuurschatten volgens meerdere sleutelinformanten worden toegeschreven aan het probleem van illegale uitvoer uit het bronland. Het bewustzijn over (de bescherming van) het eigen cultureel erfgoed is in de bronlanden vaak beperkt, terwijl de prioriteit bij de opsporingsdiensten in deze landen zeer laag is. Handhaving en controle aan de grenzen van de landen van herkomst laat dan ook zeer te wensen over. Door deze aspecten zijn Afrika, Zuidoost-Azië en Zuid-Amerika traditioneel de meest kwetsbare regio's. Daarnaast is corruptie een zeer belangrijke factor. In een groot deel van de gevallen van illegale uitvoer van erfgoederen naar de Westerse wereld speelt de coöperatie van douaneambtenaren en legerofficieren in de landen van herkomst een grote rol.

De illegale handel in etnografica en archeologisch materiaal kan volgens sleutelinformanten plaatsvinden op drie manieren. De eerste manier is grootschalig en georganiseerd. Uit landen als Nigeria en Egypte, maar ook uit Latijns-Amerikaanse landen worden door bendes of ketens van criminelen voorwerpen onttreemd uit opgravingen en van openbare plaatsen met het doel deze in de westerse wereld te verhandelen. Enkele van deze georganiseerde bendes zouden maffia-achtige structuren kennen.

De tweede manier is op ad hoc-basis. Hierbij gaat het om individuele personen die, meestal moedwillig, een klein aantal objecten meenemen

bij een reis vanuit een bronland naar een doelland. Het gaat vaak om toeristen die of zelf verzamelen, of voor een aantal bevriende personen voorwerpen meenemen. Vaak is er volgens informanten geen sprake van enige mate van organisatie(structuur).

De derde manier bevindt zich tussen de eerste twee in. Hier gaat het om professioneel maar zelfstandig opererende criminelen. Vaak richten zij zich op één of een beperkt aantal bronlanden, beschikken zij over specialistische informatie over de lokale markt, de museale c.q. archeologische wereld van het bronland, en werken zij met vaste contactpersonen (corrupte museummedewerkers, douaneambtenaren et cetera). In enkele gevallen zouden deze criminelen voor Europese verzamelaars of tussenhandelaren werkzaam zijn.

4.2 De Nederlandse markt

Binnen de handel in etnografische voorwerpen (onafhankelijk van het feit of het gaat om beschermd cultureel erfgoed) spelen, naast particuliere verzamelaars, ook de Volkenkundige musea een belangrijke rol. Nederland telt acht (grote) volkenkundige musea. Daarnaast is er een aantal kleinere musea dat etnografische kunst tentoonstelt. Al deze musea zijn aangesloten bij de Stichting Volkenkundige Collectie Nederland (SVCN).

Volgens sleutelinformanten is in Nederland het aantal gerenommeerde handelaren in etnografica en archeologische voorwerpen beperkt. Schattingen lopen uiteen van 5 tot 15 per specialisatie, verspreid over heel Nederland. Overlap met andere delen van de kunst- en antiekhandel in Nederland is er niet of nauwelijks. Om dergelijke objecten te kunnen waarderen is volgens enkele respondenten een zeer specifieke smaak vereist. Het gehalte connaisseurs binnen deze markt zou daarom ook hoger zijn dan in de andere segmenten van de kunsthandel.

Internationaal stelt Nederland op de markt van etnische voorwerpen weinig voor, aldus enkele geïnterviewden uit de sector. Handelaren van Afrikaanse en Oriëntaalse objecten bevinden zich vooral in België (Brussel, Antwerpen) en Frankrijk. Vanwege de beperkte belangstelling (en dus afzetmarkt) worden er verder bij de Nederlandse veilinghuizen nauwelijks etnograficaveilingen gehouden. Wel worden in Nederland regelmatig etnograficabeurzen gehouden, waar het overgrote deel van de Nederlandse handelaren en verzamelaars elkaar ontmoeten. Het onderscheid tussen verzamelaars en handelaars is overigens bij etnografica zeer graduëel: de verzamelingen geven in zekere zin betekenis aan de objecten. In totaal zijn circa 100 personen actief op de etnografica-

beurzen. Ook op de gerenommeerde beurzen zoals PAN en TEFAF zijn deze, maar ook veel buitenlandse handelaren in etnografica te vinden.⁴

Aard en omvang illegale handel

Alhoewel de illegale handel in cultuurgoederen onderwerp is van verschillende internationale studies, is er nog weinig bekend over de omvang van dergelijke handel in Nederland. Bij veel politiediensten en andere instellingen binnen de EU bestaat echter het vermoeden dat Nederland een rol speelt bij de invoer en doorvoer (opslag en distributie) van cultuurgoederen. Daarnaast zou sprake zijn van een vermenging van de illegale handel in cultuurgoederen met drugshandel. Deze vermoedens zijn voornamelijk gebaseerd op de vooronderstelling dat veel niet-westerse (cultuur)goederen Europa bereiken via containervervoer via de Rotterdamse haven⁵ en op de toevalstreffers van de Nederlandse Douane op de luchthaven Schiphol. Ook zou het voor internationale criminelen makkelijker zijn om cultuurgoederen via Nederland te verhandelen c.q. verscheppen vanwege de geringe wetgeving en de lage prioriteit bij de Nederlandse opsporingsdiensten (zie o.a. Stille 2005).

Een van de weinige aanknopingspunten voor de Nederlandse situatie is het proefschrift van Tjihuis (2006a), een studie naar het verband tussen de (Nederlandse) kunsthandel en georganiseerde misdaad, die kwantitatieve informatie bevat. Bij gebrek aan bronnen met uitgebreide informatie is door Tjihuis een eclectische werkwijze gevolgd, waarbij met name de dossiers van de Inspectie Cultuurbezit (IC, thans Erfgoedinspectie) een belangrijke input leverden.

⁴ Een bekende case waarbij illegale handel van etnografische voorwerpen werd onderzocht is de zaak omtrent vijf Nigeriaanse Nokbeelden die door een Belgische handelaar in 2000 op de TEFAF werden aangeboden. Het aanbieden van de beelden resulteerde uiteindelijk in uiterst complexe rechtszaak, waarbij verschillende rechtssystemen werden toegepast: het Nederlandse omdat de beelden in Nederland werd aangeboden; het Nigeriaanse omdat de beelden behoren tot het erfgoed van Nigeria; het Togolese omdat de handelaar claimde dat hij de beelden in Togo had aangeschaft; en het Belgische, het herkomstland van de handelaar. In het vonnis van de rechtbank van Maastricht is uiteindelijk de Togolese regelgeving toegepast. Nigeria had onvoldoende aangetoond dat de beelden behoorden tot haar staatseigendom. De beelden werden uiteindelijk teruggegeven aan de Belgische handelaar. Op de mogelijkheid tot hoger beroep, waarin de handelaar voor heling zou kunnen worden veroordeeld, is de Nigeriaanse overheid niet ingegaan (zie Leyten (2004) voor een gedetailleerde beschrijving).

⁵ Jaarlijks verwerkt de Rotterdamse haven meer dan 5 miljoen containers. Deze worden vrijwel nooit (specifiek) op de aanwezigheid van illegaal uitgevoerde cultuurgoederen gecontroleerd. Dat er via deze weg doorvoer plaatsvindt is daarom aannemelijk.

Bij de Erfgoedinspectie zijn over de periode 1995-2003 135 dossiers bekend, waarvan bij 130 illegale in-, uit- of doorvoer werd vermoend. Deze dossiers zijn ontstaan doordat bij reguliere douanecontroles kunst- en antiekvoorwerpen zijn aangetroffen waarvan de herkomst of bestemming onduidelijk was of waarvan de ambtenaren het vermoeden hadden dat er sprake was van intentionele illegale handel of fraude met vervoersdocumenten. Uiteindelijk heeft Tjihuis 105 dossiers van (vermeende) illegale invoer bestudeerd. In de helft van de gevallen ging het om voorwerpen uit Azië (met name Thailand en China), terwijl een kwart uit Afrika (Ghana en Zuid-Afrika) afkomstig was. Van de 105 gevallen bleek bij 41 sprake van ernstige illegale praktijken; dit wil zeggen dat het ging om in het bronland beschermde goederen én om illegale invoer op basis van de internationale wetgeving.

De studie van de dossiers met betrekking tot (verdachte) invoer van cultuuroederen door Tjihuis levert een aantal conclusies op. Voor de vaak veronderstelde band tussen illegale kunsthandel en de drughandel zijn, uitgezonderd van enkele spaarzame incidenten, geen aanknopingspunten gevonden. Hetzelfde geldt voor diefstallen in opdracht van verzamelaars en het gebruik van gestolen kunst voor het witwassen van criminele gelden uit bijvoorbeeld de drughandel. Wel blijkt de illegale kunst- en oudhedenhandel sterk beïnvloed te worden door oorlogen en burgeroorlogen in bronlanden van kunst en oudheden.

Tjihuis verbindt aan de illegale kunsthandel een model van interfaces tussen legale en illegale actoren in de transnationale misdaad.⁶ Hoewel dit model uiterst complex is, zijn er toch enkele aanknopingspunten het vermelden waard:

- "Binnen de kunsthandel komt veelvuldig een type interface voor waarin de typologie van transnationale misdaad niet voorziet. Het is de interface tussen de zogenaamde interne dieven en hun omgeving. Interne dieven zijn personen die bijzondere toegang hebben tot musea, privé-collecties, bibliotheken, opgravingen en andere verzamelplaatsen van kunst en oudheden. Dit nieuwe interfacetype is aangeduid als de faciliterende interface."
- "De transformatie van illegaal naar legaal in de illegale kunst- en oudhedenhandel blijkt met het zogenoemde lock model te kunnen worden begrepen. De transformatie van geroofde oudheden is hierin in de meeste gevallen minder complex vanwege het feit dat oudheden veelal geen individuele eigenaar

⁶ Het gaat te ver om hier Tjihuis' model van transnationale misdaad en haar verschillende typologieën en interfaces toe te lichten.

hebben en vaak niet met zekerheid te herleiden zijn tot een bepaald bronland. De verschillende bron- en marktlanden kennen grote verschillen in wetgeving, opsporing en registratie van (gestolen) kunst en oudheden. Dankzij deze verschillen kunnen veel gestolen objecten uiteindelijk weer deel worden van de legale handel. Dit laatste is tegelijk één van de belangrijkste oorzaken van steeds weer nieuwe diefstallen en het voortbestaan van de illegale handel."

Met meerdere respondenten (handel, museale wereld, opsporing) is gesproken over de aard en omvang van illegale handel van cultuurgoederen in Nederland. Belangrijk aandachtspunt volgens hen is de onbekendheid bij een groot deel van de handelaren, maar vooral bij opsporingsdiensten, welke regels er in Nederland gelden met betrekking tot de in- en uitvoer van cultuurgoederen. Voor velen is de scheidslijn tussen legaal en illegaal niet duidelijk. Voorts is het voor diegenen die misbruik willen maken van de regelgeving erg makkelijk om dit onopvallend te doen. De mogelijkheden voor illegale handel naar en via Nederland zijn volgens enkele respondenten de laatste jaren groter geworden, omdat het specialisme binnen de politie en de douane steeds minder prioriteit heeft. Men vreest dat hierdoor binnen de opsporingsdiensten veel kennis verloren is gegaan.

De handel in cultuurgoederen is volgens onze respondenten wereldwijd gezien de afgelopen twintig jaar enorm gegroeid. Zij zijn echter van mening dat de illegale handel van cultuurgoederen voorzover deze in Nederland bestaat vooral door kleinschalig (*low profile*) opererende criminelen gebeurt. Van grootschalige georganiseerde illegale handel van etnografische of archeologische voorwerpen zou in Nederland nauwelijks sprake zijn. Dat het onwaarschijnlijk is dat in Nederland veel etnografica illegaal wordt verhandeld, heeft volgens informanten twee redenen. Nederland is allereerst geen speler van belang in de internationale handel in etnografica en archeologische voorwerpen. De tweede reden is dat de interne markt zowel in absolute (aantal verhandelde voorwerpen) als in financiële zin zeer klein is. Er is slechts een beperkt aantal connaisseurs.

Meerdere informanten menen overigens dat Nederland wel een rol speelt in de doorvoer bij illegale handel. Met name voorwerpen die afkomstig zouden zijn uit de plunderingen van archeologische sites in landen als Irak, Afghanistan, India en China zouden om logistieke redenen via Nederland vervoerd worden. Vervolgens worden deze voorwerpen via weg- of luchttransport vooral vervoerd naar Britse, Franse en Amerikaanse bestemmingen.

Volkenkundige musea

Binnen de (volkenkundige) musea worden collectiebeheerders en organisatoren van combinatietentoonstellingen (van meerdere musea en privé-collecties) geregeld geconfronteerd met voorwerpen die mogelijk illegaal Nederland zijn binnengekomen. Uitgebreid onderzoek naar de herkomst of *provenance* bij aankoop of het in bruikleen nemen van een voorwerp is daarom onontbeerlijk.

Overige manieren waarop musea te maken kunnen krijgen met criminaliteit is door schenkingen: criminelen behalen hierdoor een belastingvoordeel en brengen tegelijk objecten in het legale circuit.⁷ Ook het in bruikleen geven van een cultuurgoed aan een museum kan een voordeel betekenen voor een persoon met dubieuze bedoelingen. Door in een tentoonstelling te zijn opgenomen, wint een object aan *provenance* zodat het later makkelijker 'wit' kan worden verhandeld.

Bij geconstateerde criminaliteit wordt meestal Interpol gebeld, aangezien de meeste verkregen objecten aangeschaft zijn en worden in het buitenland. Interpol draagt bij aan de uitvoering van het project *Object ID*, dat in 1993 is gestart door de J.P. Getty Trust. Doel daarvan is om een betere registratie van cultuurgoederen in de herkomstlanden te bewerkstelligen. In andere gevallen wordt de Erfgoedinspectie of de Douane ingeseind. Dat gebeurt wanneer het blijft bij vermoedens en verdenkingen. Per jaar wordt door de volkenkundige musea 10 tot 12 keer een melding bij de Erfgoedinspectie gedaan.

De Ethische Commissie van de SVCN catalogiseert de collecties van de volkenkundige musea in Nederland. De aangesloten musea zijn verplicht om jaarlijks een lijst aan te leveren met een overzicht van hun aan- en verkopen. In geval van zorgwekkend gedrag worden de musea daarop aangesproken. De commissie heeft echter, buiten het royement, geen sanctiemogelijkheden.

Daarnaast onderschrijven de musea de ethische code van de Nederlandse Museum Vereniging (NMV). In deze code - daterend uit 1991 en aangepast in 2007 - zijn met name voorschriften over het verwerven van collecties opgenomen. Nieuw in de ethische code is de volgende omschrijving: 'musea dienen een uiterste poging te doen om zeker te stellen dat het te verwerven object niet illegaal is geëxporteerd'. Deze formulering duidt er op dat het denken in de museale wereld over

⁷ Dat dit een route is die gevolgd kan worden blijkt in de Verenigde Staten, waar recentelijk zeer strenge wetgeving is aangenomen rondom schenkingen aan musea.

kunstroof en plunderingen van bodemschatten is veranderd en de handel in buitgemaakte goederen sterk wordt veroordeeld.⁸

De Ethische Code Commissie (ECC) - niet te verwarren met de eerder genoemde commissie van de SVCN - adviseert de NMV bij zaken op het gebied van ethiek. Nader onderzoek kan zowel op eigen initiatief worden ondernomen als op verzoek van een vraag van binnen of buiten de vereniging. Ook deze vereniging heeft buiten het royement geen sanctiemogelijkheden. Uitspraken van de ECC worden wel gepubliceerd, waarmee het mechanisme van *naming and shaming* in werking kan treden. Wat volgens enkele sleutelinformanten onderbelicht blijft, is de uiteindelijke verantwoordelijkheid bij de verwerving van illegale cultuurgoederen. De bepalingen in de code zouden hiervoor te algemeen zijn geformuleerd.

Toezicht

De Erfgoedinspectie, afdeling Collecties, houdt toezicht op het behoud en beheer van het cultureel erfgoed, niet alleen van Nederland, via de Wet tot behoud van cultuurbezit, maar ook van de andere lidstaten van de Europese Unie.⁹ Het wegvallen van de binnengrenzen van de EU maakt het namelijk mogelijk dat beschermd erfgoed onopgemerkt verplaatst wordt naar een ander land. De inspectie werkt hiervoor nauw samen met de Belastingdienst en de Douane. Er is een gemeenschappelijk administratief systeem voor de afhandeling van de uitvoervergunningen voor cultuurgoederen. Daarnaast controleren beide organisaties de uitvoer van cultuurgoederen bij het grensoverschrijdende verkeer. In 2000 is deze samenwerking vastgelegd in een kaderovereenkomst, die in februari 2007 is bekrachtigd.

Sinds 1993 is er Europese regelgeving voor bescherming van het nationale erfgoed. Deze regelgeving moet het verlies van cultuurgoederen voorkomen. Er zijn twee regelingen: de Verordening (EEG) 3911/92 uit december 1992, over de uitvoer van cultuurgoederen; en de

⁸ Dit heeft er overigens ook tot geleid dat veel musea zich nu afvragen of men in het verleden wel zorgvuldig genoeg heeft gehandeld. Enkele Nederlandse musea besteden nu expliciet aandacht aan het thema illegale handel van cultuurgoederen, bijvoorbeeld door het tentoonstellen van objecten die een 'besmette' handelsgeschiedenis kennen maar waarvan de oorspronkelijke eigenaar niet kan worden getraceerd.

⁹ De sector Collecties van de Erfgoedinspectie heeft vier kerntaken: toezicht op de rijkscollecties of collecties die aan de zorg van de staat zijn toevertrouwd; toezicht op de naleving van de Wet tot behoud van cultuurbezit; toezicht op de naleving van de EU-regelgeving; toezicht op de naleving van de wet tot teruggave cultuurgoederen afkomstig uit bezet gebied. De Kaderovereenkomst is opnieuw bekrachtigd op 13 februari 2007.

Richtlijn 93/7/EEG van maart 1993, over de terugkeer van onrechtmatig uitgevoerde cultuurgoederen buiten het grondgebied van een lidstaat. Wie voorwerpen boven een bepaalde waarde en ouderdom tijdelijk of definitief buiten de Europese Unie (EU) wil uitvoeren, heeft een vergunning nodig. Wanneer cultuurgoederen vallen onder het wettelijk beschermde cultureel erfgoed van een lidstaat, kan een uitvoervergunning worden geweigerd. In hoofdstuk vijf wordt nader ingegaan op deze regelgeving.

Op de in- en uitvoer van cultuurgoederen worden de (hand)bagage van passagiers en luchtpostzendingen waarbij de buitengrenzen van de Europese Unie worden gepasseerd, gecontroleerd. De controle kan dan plaatsvinden bij de haven of luchthaven van binnenkomst of bij de uitgang naar het buitenland. In het laatste geval betreft het de controle in het kader van de stopfunctie.

Douane

De Douane op Schiphol beschikt, naast zogenoemde contactpersonen cultuur in elk van de vier Douaneregio's, over één expert op het gebied van (de wetgeving inzake) de invoer en doorvoer van beschermde cultuurgoederen. Deze douanier fungeert voor veel douaneambtenaren als eerste aanspreekpunt indien potentiële verdachte objecten in de (hand)bagage van reizigers wordt aangetroffen. Gemiddeld krijgt de expert zo'n tien keer per week het verzoek om zijn expertise toe te passen. In de meeste gevallen blijkt het te gaan om objecten waarmee niets aan de hand is (dat wil zeggen: waarvoor de Douaneverordening niet geldt of waar de internationale verdragen niet in voorzien). In circa tien gevallen per jaar is er echter sprake van een complexer vraagstuk. Hiervoor wordt de Erfgoedinspectie ingeschakeld, die vervolgens de in bewaring genomen objecten laat bestuderen door experts. Indien het blijkt dat het gaat om beschermd cultureel erfgoed, dan worden de objecten in beslag genomen en wordt proces-verbaal opgemaakt tegen de vervoerder van de objecten.

Naast illegale in- en doorvoer is het mogelijk dat goederen illegaal worden uitgevoerd uit Nederland. In principe kan iedereen die een uitvoeraangifte doet voor vergunningplichtige cultuurgoederen overtredingen begaan. Uitvoer van cultuurgoederen vindt in verband met tentoonstellingen het gehele jaar plaats (door musea, kunststichtingen, particuliere eigenaren en kunsthandel). De veilingbedrijven voeren vooral in het voor- en najaar uit (Douane Informatiecentrum 2002).

De vormen van criminaliteit die de Douane bij de uitvoer van cultuurgoederen kan aantreffen zijn:

- het uitvoeren van een vergunningplichtig cultuurgoed zonder vergunning;
- het uitvoeren van illegaal uit Irak uitgevoerd kunstbezit;
- het definitief uitvoeren van een cultuurgoed, dat niet definitief mag worden uitgevoerd.

Indien een van beide vormen zich voordoet, is er sprake van een onjuiste aangifte, het ontbreken van aangifte of calculerend gedrag. Bij onjuiste aangifte gaat het meestal om het opgeven van een te lage waarde zodat het object onder de waardedrempel uit de Douaneverordening valt. Ook komt het voor dat er bij de objecten een onjuiste goederenomschrijving wordt gegeven. Daarnaast wordt soms een te geringe ouderdom van cultuurgoederen aangegeven en kan misbruik worden gemaakt van beeldmerken van betrouwbaar geachte instituten (musea, universiteiten) bij onjuiste vergunningen.

Bij het ontbreken van aangifte is meestal ook geen vergunning aangevraagd. In de volgende situaties komt het voor dat geen aangifte wordt gedaan: cultuurgoederen in verhuisboedels; vervoer als handbagage; vervoer per pakketpost; vervoer met een privé-vliegtuig; verwisseling van goederen bij tijdelijke uitvoer; en verhulling.

Met calculerend gedrag wordt bedoeld het met of zonder aangifte misbruik maken van de situatie bij de Douane, bijvoorbeeld aangifte doen op een moment van lage bezetting, op piekdagen, of aangifte doen bij een douanepost die weinig ervaring heeft met cultuurgoederen.

De omvang van de illegale uitvoer van (Nederlandse) cultuurgoederen via havens en luchthavens wordt door de respondenten gering geacht. Voor het overgrote deel wordt een uitvoervergunning aangevraagd bij de Erfgoedinspectie. Uit gesprekken met douanebeambten blijkt dat het aantal geconstateerde onregelmatigheden op Schiphol laag is. Het is echter mogelijk dat onrechtmatige uitvoer van cultuurgoederen plaatsvindt via andere grensovergangen.

Toekomst

Sleutelinformanten verwachten dat de (georganiseerde) criminaliteit met betrekking tot beschermde cultuurgoederen zal toenemen. Oorzaken

daarvoor zijn de grote verdiensten, de (nog steeds) geringe pakkans en de relatief lage straffen en de recente uitbreidingen van de EU.¹⁰

Deze uitbreidingen kunnen volgens enkele respondenten gevolgen hebben voor het cultureel erfgoed van deze landen. Niet alleen is er een groter aanbod aan cultuurgoederen en een verrijking door culturele diversiteit en uitwisseling van ideeën, maar ook is er een risico voor de veiligheid van cultuurgoederen. In de nieuwe lidstaten en in de Europese landen die geen lid zijn van de EU, zijn veel cultuurgoederen niet geregistreerd. Bovendien zijn er geen goede controles aan de buitengrenzen van deze landen, ondanks het feit dat er veel investeringen zijn gedaan in de verbetering van de veiligheid aan de oostgrenzen.

Om de illegale in- en uitvoer in Europa beter aan te pakken is een centrale registratie door bijvoorbeeld het KLPD volgens de meeste respondenten een essentiële voorwaarde. Aansluiting bij bestaande nationale en internationale databases, zoals het ICOM, het Art Loss Register en dergelijke zijn daarbij nadrukkelijk aangegeven opties. Het KLPD werkt momenteel aan een centrale registratie. Verder is ondanks toenemende aandacht in de media en bij de overheden de aandacht voor het probleem in zowel de bronlanden als bij Nederlandse opsporings- en inlichtingendiensten volgens veel informanten nog steeds minimaal. Hierdoor vinden onvoldoende toezicht en controle plaats. Bovendien zou uit de praktijk blijken dat er ook bij de reeds bestaande organisaties ter behoud van cultureel erfgoed onvoldoende capaciteit en mogelijkheden aanwezig zijn om zorgvuldig en consequent de illegale handel 'af te remmen'.

¹⁰ Het gaat om tien landen in Midden- en Oost-Europa, Cyprus en Malta. Vooral naar aanleiding van de recente uitbreiding met Bulgarije en Roemenië wordt een toename verwacht in illegale in- en uitvoer.

5. HANDHAVING

Dit hoofdstuk gaat in op de handhaving binnen de kunst- en antiekhandel. In de eerste paragraaf komen de internationale, Europese en Nederlandse wetgeving aan bod. De tweede paragraaf gaat in op het juridisch instrumentarium. Tot slot wordt aandacht besteed aan de handhavingspraktijk, waarbij de diverse instanties en hun activiteiten worden besproken.

5.1 Internationale en nationale wetgeving

Regelgeving over kunst en antiek bestaat zowel op internationaal niveau (verdragen), Europees niveau, als op nationaal niveau. Oogmerk van die regels is zowel het voorkomen en bestrijden van handel in gestolen goederen, als de bescherming van nationale cultuuroederen. Achtereenvolgens komen de internationale verdragen, de Europese regelgeving en de nationale wet- en regelgeving aan de orde.

Internationale wetgeving

Op het gebied van de bescherming van cultuuroederen is in 1954 *The UNESCO Convention 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*¹ tot stand gekomen. Dit verdrag is beter bekend als de Haagse Conventie. De Conventie (14 mei 1954) en het bijbehorende Protocol hebben betrekking op de bescherming van zowel onroerend als roerend cultureel erfgoed in geval van een gewapend conflict. Het Protocol heeft vooral betrekking op roerende zaken. Het is gericht op het voorkomen van het uitvoeren van culturele goederen uit tijdens een gewapend conflict bezet gebied, alsmede op de teruggave van desondanks uitgevoerde voorwerpen. In Nederland geldt sinds april 2007 de *Wet tot teruggave cultuuroederen afkomstig uit bezet gebied*, een uitwerking van de Haagse Conventie.

*The UNESCO Convention 1972 Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*² gaat eveneens (deels) over cultuuroederen, maar ziet niet direct toe op de bescherming van deze goederen tegen illegale handel of het retourneren van deze goederen aan de landen van herkomst. Om die reden blijft het hier buiten beschouwing. Daarnaast bestaat tussen Nederland en de Vlaamse Gemeenschap

¹ *Trb.* 1955, 147.

² *Trb.* 1973, 155.

in België een bilateraal verdrag dat handelt over samenwerking tussen beide partijen, vanwege de gezamenlijke taal en cultuur. Ook dit verdrag wordt hier verder niet besproken.

UNESCO-conventie 1970

In 1970 is de *UNESCO Convention on the means of prohibiting and preventing the illicit import, export and transfer of ownership of cultural property*³ (verder: de UNESCO-conventie 1970) in Parijs gesloten. De gedachte die aan dit verdrag ten grondslag ligt, is dat bezit van cultuurgoederen een basaal element is van een beschaving en dat elke staat een morele plicht heeft om de culturele geschiedenis van de eigen en van andere staten te respecteren. Cultuurgoederen kunnen slechts effectief beschermd worden als staten samenwerken. Dit verdrag bevat voor de partijen middelen om illegale import en export van cultuurgoederen te voorkomen. Het legt de partijen plichten op tot bescherming van goederen. Het verdrag is van toepassing op voorwerpen die vallen onder de term 'cultural property'. Deze definitie is van toepassing op alle voorwerpen waarvoor geldt dat ze, door de staat waartoe ze behoren, zijn aangeduid als van belang voor archeologie, prehistorie, letterkunde, kunst of wetenschap. Daarnaast moeten de voorwerpen vallen in één van de categorieën die in artikel 1 van het verdrag zijn genoemd. Tot deze categorieën behoren verzamelingen van flora en fauna, voorwerpen verkregen uit (il)legale opgravingen, schilderijen, et cetera.

Het verdrag legt aan de staten die partij zijn bij dit verdrag verplichtingen op. Zo dient elke staat een of meer nationale diensten in te stellen waarvan de taken onder meer zijn het bijdragen aan de wetgeving op dit terrein, het bijhouden van een lijst met beschermde goederen en het geven van publiciteit aan verdwenen goederen.⁴ Daarnaast dienen de verdragsluitende partijen certificaten bij legale uitvoer te verstrekken en moeten ze verbieden dat cultuurgoederen zonder een dergelijk certificaat worden uitgevoerd.⁵ Andere verplichtingen zijn onder meer dat de staten voorkomen dat musea illegaal verhandelde cultuurgoederen aankopen en dat, op verzoek van een andere staat, illegaal ingevoerde voorwerpen worden teruggegeven.⁶ Op dit moment zijn 110 staten partij bij de conventie. Nederland heeft dit verdrag nog niet geratificeerd, maar is wel voornemens dit te gaan doen.⁷

³ *Trb.* 1972, 50, *Trb.* 1983, 66.

⁴ UNESCO convention 1970, artikel 5.

⁵ UNESCO convention 1970, artikel 6.

⁶ UNESCO convention 1970, artikel 7.

⁷ *Kamerstukken II*, 2003/04, 29 314, nr. 8.

Europees verdrag van Malta

De raad van Europa heeft in 1992 het *Europees verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed* vastgesteld. Dit verdrag staat ook wel bekend als het verdrag van Malta of het verdrag van Valleta. Volgens artikel 1, lid 1 van dit verdrag is het doel van dit verdrag de bescherming van het archeologische erfgoed als bron van het Europese gemeenschappelijke geheugen en als middel voor geschiedkundige en wetenschappelijke studie. Ook roerende zaken kunnen tot het archeologische erfgoed behoren.

De partijen bij dit verdrag verplichten zich ertoe maatregelen te nemen tot bescherming van het archeologisch erfgoed. De maatregelen bestaan onder meer uit het bijhouden van een inventarislijst van het culturele erfgoed en het voorkomen van illegale opgravingen door de instelling van een vergunningstelsel. Een andere plicht van partijen is het melden van een verdacht aanbod van goederen vermoedelijk afkomstig uit illegale opgravingen aan de staat waaruit het goed waarschijnlijk afkomstig is. Verder bepaalt dit artikel dat elke partij alles in het werk stelt om te waarborgen dat musea geen delen van illegaal opgegraven bestanddelen van het archeologisch erfgoed aankopen. Nederland heeft het verdrag in 1992 ondertekend. In 1998 is het verdrag door een goedkeuringswet bekrachtigd. De uitgangspunten van het verdrag zijn vertaald in de Wet Archeologische Monumentenzorg, die in februari 2007 van kracht is geworden.

UNIDROIT-verdrag

UNIDROIT (*International Institute for the Unification of Private Law*) is een intergouvernementele organisatie die door UNESCO is benaderd om internationale bescherming van cultuurgoederen tot voorwerp van studie te maken (Gimbrère 1997). Dit heeft geleid tot het *UNIDROIT-verdrag inzake gestolen of onrechtmatig uitgevoerde cultuurgoederen* (verder: het UNIDROIT-verdrag). Dit verdrag is in 1995 in Rome gesloten. Het geeft regels over de teruggave van cultuurgoederen, wanneer deze zijn gestolen of onrechtmatig uitgevoerd. Onder cultuurgoederen worden verstaan voorwerpen die van belang zijn voor de archeologie, de prehistorie, de geschiedenis, de letterkunde, de kunst of wetenschap en die behoren tot een in de bijlage van het verdrag opgenomen categorie. Voorbeelden van deze categorieën zijn: meer dan honderd jaar oude meubelstukken of muziekinstrumenten, postzegels, manuscripten en munten.

Het verdrag regelt zaken als verjaringstermijnen en billijke vergoedingen voor teruggave. Nederland heeft het verdrag in 1996 wel ondertekend, maar niet geratificeerd. Uit een brief van het kabinet aan de Tweede Kamer blijkt dat het streven niet langer is gericht op ratificatie

van het UNIDROIT-verdrag, maar op ratificatie van de UNESCO-conventie 1970.⁸

Europese wetgeving

Om aan de buitengrenzen van de Gemeenschap een eenvormige controle op de uitvoer van cultuurgoederen te kunnen waarborgen heeft de Raad van de Europese Gemeenschappen *verordening 3911/92/EG* vastgesteld. De verordening is van toepassing op cultuurgoederen; daaronder worden verstaan alle goederen die in de bijlage van de verordening zijn vermeld. Deze verordening bepaalt dat voor het uitvoeren van goederen buiten het Douanegebied van de Gemeenschap een uitvoervergunning vereist is en geeft hierover aanvullende regels. Naast deze verordening heeft de Raad *richtlijn 93/7/EG* tot stand gebracht. Cultuurgoederen, die op onrechtmatige wijze buiten het grondgebied van een lidstaat zijn gebracht, dienen te worden teruggegeven. De richtlijn geeft procedures en regels voor de wijze waarop de teruggave dient plaats te vinden.

Uit Irak wordt, voornamelijk als gevolg van de oorlog, een bijzonder aanzienlijke hoeveelheid waardevolle cultuurgoederen vermist. Daarom zijn restricties gesteld aan de handel in Irakees erfgoed. Doel ervan is de veilige terugkeer van cultuurgoederen naar Irak te vergemakkelijken. In EG-verordening 1210/2003 van 7 juli 2003 is dit vastgelegd, met in een bijlage de goederen waarom het gaat.

Nationale wetgeving

In de nationale wetgeving zijn op verschillende plaatsen regels te vinden die van belang zijn voor cultuurgoederen en die relevantie hebben voor de aan kunst en antiek gerelateerde criminaliteit. In het privaatrecht zijn de betreffende bepalingen voornamelijk te vinden in het intellectuele eigendomsrecht, het auteursrecht en het volgrecht. Deze regels beschermen de rechthebbende en niet zozeer het werk op zich. Daarnaast zijn er ook enkele bepalingen over cultuurgoederen in het burgerlijk recht te vinden. In *boek drie, art. 86a van het Burgerlijk Wetboek (BW)* is bepaald dat de overdracht van een cultuurgoed dat valt onder richtlijn 93/7/EG of onder de *Wet tot behoud van Cultuurbezit (WBC)* door een onbevoegde vervreemder aan een verkrijger te goeder trouw niet leidt tot een geldige overdracht.

Verder is de figuur van de verkrijgende verjaring van belang, neergelegd in *art 3:105 BW*. Het burgerlijk recht maakt onderscheid tussen de eigenaar en de bezitter. Degene die een kunstvoorwerp roofst of als bezitter te kwader trouw verwerft, is wel bezitter van dat voorwerp, maar geen eigenaar. De bezitter te kwader trouw – de dief – kan volgens

⁸ *Kamerstukken II*, 2003/04, 29 314, nr. 8.

het burgerlijk recht toch op een gegeven moment het eigendom verwerven door de figuur van de verkrijgende verjaring. Het moment waarop de bezitter te kwader trouw eigenaar wordt, valt samen met het moment dat rechtsvordering van de oorspronkelijke eigenaar tot het verkrijgen van het bezit van het voorwerp verjaart. De termijn waarop de vordering van de oorspronkelijke eigenaar verjaart, is neergelegd in *art. 3:306 BW* en bedraagt in beginsel 20 jaren. De ratio achter deze combinatie van bepalingen is dat er in het maatschappelijk verkeer behoefte is aan rechtszekerheid. Voorheen verjaarde wel de claim van de rechthebbende op verkrijging van het goed, maar werd degene die het goed onder zich had nooit eigenaar. Het gevolg was dat na het verjaren van de verkrijgingsvordering niet langer rechtsgeldige handelingen konden worden verricht ten aanzien van het goed. Om dit te voorkomen en om de rechtstoestand na verloop van tijd weer te laten samenvallen met de feitelijke toestand, is de figuur van de verkrijgende verjaring geschapen. In beginsel gelden deze bepalingen voor alle goederen. Voor goederen die een cultuurgood zijn in de zin van richtlijn 93/7/EG of die op grond van de *WBC* als beschermd voorwerp zijn aangewezen, gelden op grond van de *art. 3:310a en 3:310b BW* echter langere verjaringstermijnen van 30 of 75 jaren.

In het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering zijn in titel 13 vijf bepalingen opgenomen die een uitwerking vormen van richtlijn 93/7/EG. Deze artikelen bevatten bepalingen over de wijze waarop een vordering moet worden ingesteld, de documenten die bij de dagvaarding dienen te worden gevoegd, de bevoegdheden van de centrale autoriteit uit de richtlijn en de kosten en de bepaling van eigendom na teruggave.

De regelingen waarin uiting wordt gegeven aan de bescherming van cultuurgooden zijn met name in het publiekrecht te vinden. In de *WBC* is aangegeven welke voorwerpen als beschermd voorwerp worden aangemerkt. Dit wordt verder uitgewerkt in het *Besluit Behoud Cultuurbezit*, waarin regels staan over de inrichting van de plaatsing van voorwerpen op de lijst van beschermde voorwerpen. De *WBC* verbiedt het om beschermde voorwerpen ter veiling te brengen, te vervreemden, te bezwaren, te verhuren, in bruikleen te geven of bij boedelscheiding aan een niet-ingezetene toe te delen zonder het voornemen hiertoe aan de inspecteur te melden.⁹ Bovendien is de uitvoer van bepaalde categorieën voorwerpen buiten het grondgebied van de lidstaten van de Europese Unie verboden. Met de handhaving van datgene dat in de *WBC* is bepaald, zijn de inspecteur, daartoe bij besluit door de minister aangewezen ambtenaren en Douanebeambten van de Belastingdienst

⁹ Erfgoedinspectie, voorheen de Inspectie Cultuurbezit.

belast. De WBC geeft aan de ambtenaren belast met handhaving enkele bijzondere bevoegdheden.

EG-verordening 1210/2003, die restricties stelt aan de handel in Iraaks erfgoed, is in Nederland omgezet in de *Sanctieregeling Irak 2004 II*. De handelsbeperkingen gelden niet voor voorwerpen die vóór 6 augustus 1990 uit Irak zijn uitgevoerd. Een uitzondering geldt ook voor voorwerpen die aan de Irakese instellingen worden teruggegeven. In bredere zin geldt in Nederland sinds begin 2007 de *Wet tot teruggave cultuurgoederen afkomstig uit bezet gebied*, waarmee de Haagse Conventie wordt geïmplementeerd en Nederland aan zijn verdragsverplichtingen voldoet. De wet geeft de minister van OCW de bevoegdheid om ten onrechte uit bezet gebied uitgevoerde cultuurgoederen in bewaring te nemen en te restitueren. De onteigende bezitter wordt, indien deze vrijwillig afstand doet van het cultuurgoed, een schadevergoeding toegekend.

Behalve rechtsregels die direct de bescherming van cultuurgoederen en kunst en antiek betreffen, zijn er ook rechtsregels waarin bevoegdheden zijn opgenomen die toezien op de opsporing van aan kunst en antiek gerelateerde criminaliteit. Deze regels komen in de volgende paragraaf aan de orde.

Effectiviteit wet- en regelgeving

Om gegronde uitspraken te kunnen doen over de effectiviteit van handhaving is het wenselijk om concrete doelstellingen te kennen. Op het gebied van de handhaving in het kader van bovengenoemde wetgeving is in ambtelijke stukken geen aanduiding gevonden van beoogde resultaten, kwantitatief noch kwalitatief. Handhavingstaken en -bevoegdheden worden benoemd en toegewezen in een kaderovereenkomst tussen de ministeries van Financiën en OCW, verder zijn alleen procesmatige doelstellingen vermeld. Een (inhoudelijke) prioriteitenstelling ontbreekt.

Uit de gesprekken die met verschillende informanten zijn gevoerd blijkt dat de van toepassing zijnde wetgeving niet als sluitend wordt ervaren. De twee belangrijkste internationale verdragen op dit terrein, de UNESCO-conventie 1970 en het UNIDROIT-verdrag, zijn door Nederland niet geratificeerd. Voor het eerstgenoemde verdrag wordt inmiddels gewerkt aan ratificatie. Het kabinet is niet voornemens om tot ratificatie van het UNIDROIT-verdrag over te gaan. Belangrijkste argumenten hiervoor zijn dat de reikwijdte van het UNIDROIT-verdrag te groot is, het verdrag de derde te goeder trouw niet beschermt in diens bezit en dat de ratificatie mogelijk een substantiële vergroting van de belasting van de rechterlijke macht met zich meebrengt. Bovendien is

nog slechts een gering aantal landen overgegaan tot ratificering van het UNIDROIT-verdrag.

Onze informanten geven aan dat de criminaliteit op dit terrein bij uitstek een grensoverschrijdend karakter heeft en dat het daarom goed zou zijn wanneer Nederland haast maakt met het ratificeren van tenminste de UNESCO-conventie 1970. Ook menen sommigen dat ratificering van het UNIDROIT-verdrag zou moeten plaatsvinden. Het vasthouden aan een grote mate van derdenbescherming vinden zij op dit terrein niet noodzakelijk.

Bij de meeste respondenten uit de handel zijn de regels uit het UNESCO-verdrag bekend. Over de stand van zaken met betrekking tot het UNIDROIT-verdrag heerst onduidelijkheid bij veel handelaren. Een enkeling noemt het verdrag uit zichzelf maar kan niets (meer) vertellen over de inhoud. Het merendeel weet eveneens niet dat Nederland in 1996 het verdrag heeft ondertekend maar niet heeft geratificeerd.

De meeste respondenten uit de handel vinden dat wetgeving en regels in de kunst- en antiekhandel noodzakelijk zijn. Volgens sommigen neigt het echter naar overregulering. Het UNESCO-verdrag is volgens het merendeel van de respondenten een goed verdrag. Over het UNIDROIT-verdrag zijn de geïnterviewden over het algemeen beduidend minder positief. Met name de omgekeerde bewijslast is volgens velen onwerkbaar. Als men zich strikt aan deze wet zou houden, zijn niet alleen beurzen maar ook tentoonstellingen in het buitenland bijna onmogelijk, merken enkele respondenten op.

Over de werking van de Europese regelgeving zijn in interviews met medewerkers van instanties gemengde signalen ontvangen. Eén informant sprak van symboolregelgeving. Zijn belangrijkste bezwaar tegen de richtlijn is dat deze alleen tussen staten werkt. Cultuurgoederen die zijn ontvreemd van particulieren kunnen alleen worden teruggehaald indien de betreffende staat waarvan de particulier onderdaan is, bereid is een verzoek om teruggave te doen. De ineffectiviteit zou ook blijken uit het geringe aantal keren dat een beroep op deze richtlijn is gedaan. Sommige respondenten uit de handel geven aan dat de regelgeving in bepaalde deelsectoren en bepaalde landen niet logisch op elkaar aansluit. Zo worden fossielen in Italië en Spanje tot de schone kunsten gerekend met alle beperkingen voor de handel van dien, terwijl dit in andere landen niet het geval is.

Op nationaalrechtelijk niveau zijn alle geïnterviewden over de figuur van de verkrijgende verjaring niet erg te spreken. Kunstwerken zijn unieke goederen en hebben vaak niet alleen een financiële waarde, maar

bijvoorbeeld ook een kunsthistorische, archeologische en/of emotionele waarde. Het kunstvoorwerp is voor de rechtmatige eigenaar niet te vervangen, omdat het om een uniek werk gaat. Als het voorwerp na jaren opduikt, zou het dan ook aan de oorspronkelijke eigenaar geretourneerd moeten worden. Daar komt bij dat kunst iets is dat relatief lange tijd in bezit gehouden wordt en waarvan de waarde na lange tijd nog steeds groot is. Deze eigenschappen maken in combinatie met de figuur van de verkrijgende verjaring kunst een potentieel interessant roofgoed. De bezitter te kwader trouw – de dief of de heler – hoeft immers niets meer te doen dan geduld te hebben. Hij kan het kunstwerk twintig of dertig jaar verbergen en vervolgens is hij eigenaar. De verkrijgende verjaring stelt daarmee een bonus op kunstdiefstallen of, zoals een van de gesprekspartners verwoordde, geroofde kunst lijkt zo op een koopsompolis.

5.2 Juridisch instrumentarium

De Nederlandse opsporings- en handhavingsautoriteiten beschikken over verschillende bevoegdheden om hun taken op een juiste wijze te kunnen vervullen. In deze paragraaf wordt aandacht geschonken aan die nationale regelingen die voor de aan kunst en antiek gerelateerde criminaliteit van belang zijn. Achtereenvolgens zijn dit de *Wet Melding Ongebruikelijke Transacties* (de *Wet MOT*), de *Douanewet* en de *Wet op de Economische Delicten* (de *WED*).

Wet MOT

De Wet MOT is bedoeld om het witwassen van geld te voorkomen. De wet legt aan verleners van diensten de verplichting op om ongebruikelijke transacties aan het meldpunt ongebruikelijke transacties te melden. Het type diensten dat onder de Wet MOT valt is beperkt. Voor zover hier van belang valt onder het begrip dienst uit de Wet MOT ‘het in of vanuit Nederland verkopen, alsmede het verlenen van bemiddeling bij verkoop, van voertuigen, schepen, kunstvoorwerpen, antiquiteiten, edelstenen, edele metalen, sieraden, juwelen dan wel andere bij algemene maatregel van bestuur aan te wijzen zaken van grote waarde’. Om te bepalen of een transactie ongebruikelijk is, zijn (op grond van artikel 8 van de wet) bij algemene maatregel van bestuur indicatoren gegeven. Handelaren in zaken van grote waarde (waaronder kunstvoorwerpen vallen) zijn gehouden een transactie aan het meldpunt ongebruikelijke transacties te melden als:¹⁰

¹⁰ Ministerie van financiën, Vereenvoudiging indicatoren Wet Melding Ongebruikelijke Transacties, www.minfin.nl/mot.

- zij een transactie in verband met witwassen aan politie of justitie melden;
- zij een transactie sluiten of daarin bemiddelen waarbij een kunstvoorwerp verkocht wordt tegen geheel of gedeeltelijk contante betaling en het contant te betalen bedrag 15 duizend euro of meer bedraagt;
- zij een transactie sluiten of daarin bemiddelen waarbij er aanleiding is om te veronderstellen dat deze verband kan houden met witwassen of de financiering van terrorisme.

Het meldpunt kan de handelaren om aanvullende informatie verzoeken. De melder en eventuele anderen die informatie aan het meldpunt verschaffen, of die informatie van het meldpunt ontvangen, zijn krachtens *artikel 19* van de wet gehouden tot geheimhouding. De wet beschermt de melder van een ongebruikelijke transactie in zoverre dat de melding geen grondslag kan vormen voor een opsporingsonderzoek jegens de melder. Bovendien is de melder niet aansprakelijk voor schade die derden daardoor leiden. Aan instellingen of personen die zich niet houden aan de verplichting tot het melden van ongebruikelijke transacties, het op verzoek van het meldpunt verschaffen van aanvullende informatie of de geheimhoudingsplicht, kunnen aanwijzingen worden gegeven over de ontwikkeling van interne procedures en controles en over de training van personeel. De minister van Financiën kan bij overtreding van deze artikelen daarnaast een last onder dwangsom of een bestuurlijke boete opleggen. Hierbij is *art. 5:32 Awb* van toepassing.

Douanewet

De bepalingen van de Douanewet zijn van toepassing op de rechten bij invoer en rechten bij uitvoer. De Douanewet legt aan diegenen die in Nederland een bedrijf uitoefenen een aantal plichten op. Hieronder vallen bijvoorbeeld het voeren van een behoorlijke administratie en het beschikbaar stellen van de boeken. Het is aan de inspecteur om de naleving van de wettelijke bepalingen te controleren. Daartoe heeft hij een groot aantal bevoegdheden. Gedacht kan worden aan de bevoegdheid tot het onderzoeken van bepaalde ruimten, van voertuigen en de zich daarop bevindende goederen, de bevoegdheid tot het binnentreden van woningen zonder toestemming van de bewoner, de bevoegdheid om monsters te nemen en het uitvoeren van lijfvisitaties. Daarnaast kan de inspecteur politie en marechaussee inschakelen en heeft hij de bevoegdheid om in bepaalde gevallen gebruik te maken van geweld. Ten slotte komt aan de inspecteur het recht tot inbeslag- en inbewaarname van bepaalde goederen toe. Hoofdstuk 6 van de Douanewet bevat de strafrechtelijke bepalingen. De hoogste vrijheidsbenemende sanctie is gesteld op zes jaar, de hoogste geldboete die kan worden opgelegd is die

van de vijfde categorie of, indien dit bedrag hoger is, ten hoogste eenmaal het bedrag van de te weinig geheven rechten bij invoer. Naast de Douanewet zijn voor medewerkers van de Douane ook de WED en de WBC relevant.

Wet op de Economische delicten

In de Wet op de Economische delicten zijn overtredingen van voorschriften uit andere regelingen strafbaar gesteld. In dit verband is van belang dat overtreding van bepaalde voorschriften van de in- en uitvoerwet, de Sanctieregeling Irak, de WBC¹¹ en de Wet MOT¹² als economisch delict worden aangemerkt. Uit *art. 5 WED* blijkt dat de delicten als overtreding worden aangemerkt, tenzij ze opzettelijk zijn begaan. Bij opzet is sprake van een misdrijf. De strafmaat voor misdrijven die vallen onder *sub 1 van de artikelen 1 en 1a WED* is bepaald op een gevangenisstraf van ten hoogste zes jaar, een taakstraf of een geldboete van de vijfde categorie. Wanneer de delicten aangemerkt worden als overtredingen is de strafmaat een hechtenis van ten hoogste een jaar, een taakstraf of een geldboete van de vierde categorie. Voor misdrijven die niet onder sub 1 van de artikelen 1 en 1a WED vallen is de strafmaat een gevangenisstraf van ten hoogste twee jaar, een taakstraf of een boete van de vierde categorie. Indien er sprake is van een overtreding gaat het om een hechtenis van ten hoogste zes maanden, een taakstraf of een geldboete van de vierde categorie. De wet biedt de mogelijkheid om de boete te verhogen indien de waarde van de goederen waarmee het delict is begaan hoger is dan een kwart van de maximum geldboete.

Daarnaast geeft de wet een aantal bijkomende straffen en maatregelen. *Art. 8 lid 1* bepaalt dat ook alle maatregelen uit Titel IIA uit het eerste boek van het Wetboek van Strafrecht als maatregel opgelegd kunnen worden. In Titel IV WED zijn enkele voorlopige maatregelen opgenomen die aan de verdachte opgelegd kunnen worden. Titel III draagt als titel 'van de opsporing'. In deze titel zijn de bevoegdheden van de opsporingsambtenaren neergelegd. *Art. 17 lid 1* benoemt de ambtenaren die bevoegd zijn tot opsporing van economische delicten. Dit zijn de in *art 141 Wetboek van Strafvordering* genoemde ambtenaren (officieren van Justitie, politieambtenaren en in bepaalde gevallen (onder)officieren van de Koninklijke Marechaussee en ander militairen), door de minister aan te wijzen andere ambtenaren en de

¹¹ Krachtens art. 1 sub 2 WED gaat het om de artikelen 7, 8, 9, 14a en 14b WBC.

¹² Krachtens art. 1 sub 2 WED gaat het om de artikelen 9, 10, tweede lid, 19, en de voor zover als strafbare feiten aangemerkte voorschriften uit art. 11 Wet MOT.

Douanebeambten. Aan deze opsporingsambtenaren komt een groot aantal bevoegdheden toe, waaronder de inbeslagname van goederen, het opvragen van bescheiden, de toegang tot elke plaats, het nemen van monsters en het onderzoeken van vervoermiddelen. Verder geldt ten aanzien van de opsporing van economische delicten – voor zover daarvan in deze wet of in de regelingen genoemd in artikel 1 en 1a daarvan niet wordt afgeweken – de bepalingen uit het Wetboek van Strafvordering.

Jurisprudentie, casuïstiek, sancties

Uit jurisprudentieonderzoek blijkt dat het aantal uitspraken op dit terrein beperkt is. In de gevonden uitspraken is er soms sprake van 'gewone' diefstal of heling, waarbij de buit gedeeltelijk bestond uit kunst of antieke voorwerpen. In twee zaken zijn handelaren in kunst en/of antiek veroordeeld voor het onvolledig bijhouden van een MOT-register. De opgelegde straffen waren drie respectievelijk twee maanden hechtenis en in beide gevallen een boete van vijfduizend euro.

In een bepaalde zaak was de verdachte conservator in een museum. Hij werd verdacht van het wegnemen van oude prenten, boeken en schilderijen uit het museum waar hij werkzaam was om deze te verkopen aan vrienden en winkeliers. Daarnaast zou hij uit zeldzame oude boeken prenten hebben gesneden of gescheurd. De rechtbank vond de verdachte schuldig en legde hem een gevangenisstraf op van dertig maanden, waarvan acht voorwaardelijk met een proeftijd van twee jaar en gelastte de ontzetting van de verdachte uit het beroep van conservator voor de duur van zes jaar.¹³

Een andere zaak, waarbij eveneens een medewerker van een museum betrokken was, heeft veel belangstelling getrokken van lokale media. In dit geval ging het om de directeur van een museum die, door zijn werkzaamheden als museumdirecteur, wist welke particulieren kunst- en antiekvoorwerpen bezaten. De namen en adressen van deze mensen speelde hij door aan enkele inbrekers die de voorwerpen, samen met andere voorwerpen stalen. De museumdirecteur fungeerde vervolgens als heler. De rechtbank verklaarde de man schuldig en aan hem is een gevangenisstraf van drie jaar, waarvan één jaar voorwaardelijk, met een proeftijd van twee jaren opgelegd. Daarnaast diende hij een geldbedrag van 10.195 euro ten behoeve van één van de slachtoffers te voldoen.¹⁴

¹³ Rb. 's-Gravenhage, 16 december 2003, parketnummer 09/900634-03, rolnummer 0006.

¹⁴ Rb. Leeuwarden, 22 juli 2004, parketnummer 17/080055-04.

De twee hierboven genoemde zaken lijken – afgaande op de jurisprudentie – incidenten te zijn. Van georganiseerde criminaliteit lijkt daarin geen sprake. Ook is overigens niets gebleken van strafzaken in Nederland tegen grote, goed georganiseerde bendes. Dat wil niet zeggen dat Nederlanders niet betrokken zijn bij de aan kunst en antiek gerelateerde criminaliteit. De informanten met wie is gesproken spraken verschillende keren over Nederlandse betrokkenheid bij kunst- en antiekdiefstallen in het buitenland, in het bijzonder diefstal uit kerken. Daarbij zou het gaan om goed georganiseerde dievenbendes. Artikelen uit bijvoorbeeld NRC Handelsblad lijken deze aanwijzingen te ondersteunen.¹⁵ In Frankrijk zijn Nederlanders die fungeerden als heler van door dievenbenden geroofde goederen veroordeeld tot gevangenisstraffen van enkele jaren.

Knelpunten

Uit de gevoerde gesprekken blijkt dat de gesprekspartners over het algemeen te spreken zijn over het beschikbare opsporingsinstrumentarium. Daarin worden geen grote knelpunten gevoeld. Met name de Wet MOT wordt als een belangrijk middel gezien om witwaspraktijken op het spoor te komen. Ook hebben onze gesprekspartners het vermoeden dat de Wet MOT bijdraagt aan de voorkoming van witwaspraktijken, doordat grote transacties met baar geld aangemeld moeten worden.

Een van onze gesprekspartners vanuit de politie gaf aan dat hij soms behoefte heeft aan een uitgebreidere bevoegdheid tot inbeslagname door de politie. Het is volgens hem nu niet mogelijk een voorwerp tijdelijk in beslag te nemen om de herkomst ervan vast te stellen. De inbeslagname van het voorwerp voorkomt dat het, gedurende het onderzoek, verdwijnt. De Douane heeft een dergelijke mogelijkheid tot inbeslagname wel.

5.3 Handhavingspraktijk

Een aantal organisaties beschikt over de bevoegdheden en de middelen om over te gaan tot de opsporing van kunstcriminaliteit. Achtereenvolgens zijn dit politie, Openbaar Ministerie, Douane, Erfgoedinspectie, FIOD-ECD, Europol en Interpol. Ook de internationale samenwerking komt in deze paragraaf aan de orde.

¹⁵ K. Berkhout en J. Wevers, *Hoe Nederlanders Frankrijk leegroven*, NRC 14 oktober 2005.

Politie

De politie beschikte tussen 1982 en 2001 over een unit die gespecialiseerd was in kunst en antiek. Na 2001 is deze unit ('kunst- en antiekcentrale') opgeheven en is zijn taak ondergebracht in één van de aandachtsgebieden van het KLPD. De taken van deze kunst- en antiekcentrale zijn ondergebracht binnen het aandachtsgebied woning-inbraken (heling). Volgens de staatssecretaris is het doel van deze verschuiving 'de nadruk te leggen op de door het gezag vastgestelde prioriteiten, met het oog daarop capaciteit te reserveren, en deze prioriteiten projectmatig ter hand te nemen'.¹⁶ Door het onderwerp kunst en antiek bij een van de aandachtsgebieden onder te brengen meent de staatssecretaris dat het onderwerp kunst en antiek als onderwerp bij het KLPD wordt geborgd en er binnen de organisatie een balans ontstaat tussen een brede inzetbaarheid en specialisatie.

Volgens onze gesprekspartners werkt de praktijk niet zoals de staatssecretaris zich die heeft voorgesteld. Bij de politie is niet of nauwelijks aandacht voor aan kunst en antiek gerelateerde criminaliteit. Bij de opsporing van kunstcriminaliteit is er sprake van incidenten en toevalstreffers. De prioriteit van de politie ligt niet bij de opsporing van aan kunst gerelateerde criminaliteit. De redenen hiervoor zijn divers. Zo is kunstcriminaliteit een slachtofferloos delict. In het huidige tijdsgewricht, waarin de roep om veiligheid groot is, krijgt een dergelijk onderwerp van hogerhand geen prioriteit. De capaciteit en de middelen van de politie worden op andere vlakken ingezet. Daarnaast is voor de opsporing van kunstgerelateerde criminaliteit specialistische kennis nodig, die in de korpsen en bij het KLPD grotendeels ontbreekt. Door het verdwijnen van de kunst- en antiekcentrale bij het KLPD is de geringe specialistische kennis die binnen het politieapparaat aanwezig was nagenoeg verdwenen. Ook een centraal aanspreekpunt voor de regiokorpsen is daarmee verdwenen. De mogelijkheid om, wanneer een regionaal korps het vermoeden heeft van kunst- en/of antiekcriminaliteit, op eenvoudige wijze expertise in te winnen is daarmee vrijwel verdwenen.

De kunst- en antiekcentrale hield een centrale database – de KANS-database – met gestolen kunst en antiek voorwerpen bij. Met de opheffing van deze unit is ook de database verdwenen. Diefstallen worden nu niet meer apart, maar in het centrale politieregister geregistreerd. Als een gestolen goed in een andere provincie opduikt, is de kans groot dat het door het betreffende korps niet herkend wordt en dus ook niet bij de betreffende eigenaar terugkeert. Momenteel is er bij het

¹⁶ Brief d.d. 18 februari 2002 van de Staatssecretaris van OCW met daarin de antwoorden op kamervragen van de leden Dittrich en Scheltema-De Nie.

KLPD weer belangstelling voor het opzetten van een landelijke database. Vanuit de wens van de staatssecretaris werkt de Erfgoedinspectie samen met het KLPD aan de ontwikkeling van een nieuw systeem aangezien de KANS-database verouderd is. Ervaringen in Frankrijk (OCBC) en Italië vormen daarbij een belangrijke input. Mogelijkheden worden gezien in het reeds bestaande EDISON registratiesysteem, een meertalig systeem waarin ook andere delicten worden geregistreerd. Het voordeel van dit systeem is dat de ontwikkelingskosten gering zijn en dat de Nederlandse politie bekend is met het gebruik ervan. Een probleem vormt echter de benodigde kennis; twee personen die voorheen zich hiermee bezig hielden werken niet meer bij het KLPD. Bovendien is de vraag wat precies moet worden geregistreerd - alleen gestolen kunst of ook alle overige belangrijke (verzekerde) kunst - en wie over de gespecialiseerde kennis beschikt om alle zaken en voorwerpen in het systeem in te voeren.

Door het systematisch inbouwen van misdaadremmende factoren in maatschappelijke en economische processen kan de doelmatigheid van opsporing en vervolging volgens de Raad van Hoofdcommissarissen (2001, 2003) worden verbeterd. Zodoende kan (herhaling van) misdaad worden voorkomen. Met de strategie van 'Tegenhouden' wil de politie zich richten op de besluitvormingsfase (motivatie) van potentiële daders en op de zoekfase (omstandigheden) van potentiële daders. Verondersteld wordt dat preventieve maatregelen veel perspectief bieden. Een probleem wordt in dit geval niet alleen met strafrechtelijke middelen aangepakt, maar ook met bestuurlijke (handhavings)instrumenten. Bij Tegenhouden is de betrokkenheid van andere partijen dan de politie vereist. Momenteel wordt deze benadering bij het voorkomen van kunstdiefstallen en illegale in- en uitvoer van cultureel erfgoed niet toegepast.

In de huidige situatie maakt de politie nauwelijks aandacht, mensen en middelen vrij voor de opsporing van aan kunst gerelateerde criminaliteit.¹⁷ Daarnaast ontbreken faciliterende middelen, zoals een centraal registratiesysteem en een aanspreekpunt binnen het KLPD. Tenslotte is er binnen de politie onvoldoende kennis van kunst en antiek. Als besloten wordt dat de politie zich gaat bezighouden met aan kunst gerelateerde criminaliteit, dan is het volgens de gesprekspartners van groot belang dat dit gebeurt op een wijze waarbij de continuïteit van de opsporing gewaarborgd is. Geroofde kunstvoorwerpen komen soms pas jaren later op de markt. Om ook dan de voorwerpen te herkennen als

¹⁷ Wel is onlangs binnen de politie een landelijke werkgroep kunstdiefstal opgericht. Deze werkgroep is overigens (nog) geen samenwerking met andere partijen aangegaan, zoals die binnen het kader van Tegenhouden zou passen.

geroofd is een lange adem en permanente aandacht voor de markt en de sector noodzakelijk.

De Erfgoedinspectie

De Erfgoedinspectie bestaat in zijn huidige vorm sinds 1 november 2005. Vanaf dat moment zijn de Rijksinspectie voor de Archeologie, de Rijksarchiefinspectie, de Inspectie Cultuurbezit en de Rijksinspectie Monumentenzorg samengegaan in de Erfgoedinspectie. De ontstaansgeschiedenis van de Erfgoedinspectie is terug te vinden in de organisatie van de inspectie. De Erfgoedinspectie kent op dit moment vier sectoren: Archeologie, Archieven, Collecties en Monumenten. De Erfgoedinspectie valt onder het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en heeft als taak toe te zien op naleving van de regels voor behoud van, beheer van en omgang met het erfgoed. In dit verband is met name de sector Collecties van belang. Deze sector houdt toezicht op het behoud en het beheer van het roerende culturele erfgoed. Daartoe wordt de uitvoering van verordening 3911/92/EG, richtlijn 93/7/EG, verordening 1210/2003 en de Wet teruggave bewaakt. Daartoe werkt de sector samen met de Belastingdienst en de Douane. Indien nodig kan het KLPD om hulp worden gevraagd.

De beschikbare capaciteit die de Erfgoedinspectie heeft voor het uitvoeren van de aan haar toegekende taken is tot op dit moment nog niet geheel duidelijk. Uitgegaan wordt van 0,5 fte per taak. De medewerkers van de Inspectie zijn opgeleid op het gebied van het beheer en behoud van museale collecties. Daarnaast neemt de inspectie deel aan activiteiten van VIDE, de beroepsvereniging voor toezichthouders, inspecteurs, handhavers en evaluatoren.

Douane

Het is aan de Douane om te controleren of in- en uitgevoerde voorwerpen voldoen aan de daarbij gestelde regels. Daarbij is een aantal zaken te onderscheiden. Zo kan het gaan om de invoer van cultuurgoederen uit gebieden buiten Europa, de invoer van goederen van binnen Europa, de uitvoer van goederen die het land in het geheel niet mogen verlaten en de uitvoer van goederen waarvoor exportvergunningen gelden.

Het komt voor dat goederen uit bijvoorbeeld Zuid-Amerika, Azië of Afrika Nederland binnenkomen zonder dat voor deze goederen in het land van herkomst een geldige uitvoervergunning is afgegeven. De Douane signaleert dat deze goederen het land binnenkomen, maar kan hiertegen geen actie ondernemen. Nederland kent geen invoerverbod voor voorwerpen die een ander land op onrechtmatige wijze verlaten hebben. Alleen wanneer er sprake is van diefstal of heling heeft de

Douane een aangrijpingspunt voor verder onderzoek. Nu de Haagse Conventie in wetgeving is omgezet en de regering doende is om tevens de UNESCO-conventie 1970 in een wet te verankeren, zal dit veranderen. De Douane wordt dan in staat gesteld cultuurgoederen die een land illegaal verlaten hebben in beslag te nemen en te retourneren.

De Douane dient te controleren of uitgevoerde goederen ook werkelijk uitgevoerd mogen worden. Een aantal cultuurgoederen mag Nederland in het geheel niet verlaten. Het wegvallen van de binnengrenzen tussen de landen van de Europese Unie heeft controle op de uitvoer van goederen bemoeilijkt. Het is voor de Douane moeilijk geworden om na te gaan of goederen die niet uit Nederland uitgevoerd mogen worden ook werkelijk in Nederland blijven. Reden hiervoor is dat de binnenruimte van de Unie groter is geworden. Het aantal landen en daarmee het aantal cultuurgoederen en kunst- en antiekvoorwerpen dat niet uitgevoerd mag worden is aanzienlijk toegenomen. Elke douanier zou moeten beschikken over de lijsten met beschermde goederen van de verschillende landen van de Unie. Zij moeten zich er bij elke controle van vergewissen dat de goederen die uitgevoerd worden niet op een van de lijsten van beschermde goederen staan. In de praktijk blijkt dit niet te werken. Niet alleen omdat het aantal beschermde goederen is toegenomen, maar ook omdat bij de Douane niet voldoende kennis is om goederen te herkennen en daarvan de waarde in te schatten.

Ook de controle of uitgevoerde goederen wel vergezeld gaan van een juiste uitvoervergunning is moeilijk. Dit komt doordat het voor de Douane moeilijk is om na te gaan of de waarde en de gegevens op de uitvoervergunning behoren bij het voorwerp dat wordt uitgevoerd. Vaak is het voorwerp verpakt en is het alleen al daarom lastig na te gaan of het verpakte voorwerp werkelijk het voorwerp is dat behoort bij de vergunning. Ook wanneer het voorwerp niet verpakt is, blijft dit lastig, omdat de waardering van cultuurgoederen en voorwerpen van kunst- en antiek specialistische kennis vraagt die bij de Douane in geringe mate aanwezig is.¹⁸

FIOD-ECD

De FIOD-ECD houdt zich weinig bezig met de opsporing van aan kunst gerelateerde criminaliteit. De teams die nu in aanraking komen met aan kunst gerelateerde criminaliteit zijn de teams witwassen en het team

¹⁸ Hoofdstuk 97 uit het Handboek Douane gaat in op kunstvoorwerpen, voorwerpen voor verzamelingen en antiquiteiten. Voor voorwerpen die hieronder vallen, geldt geen invoerheffing. Het komt voor dat voorwerpen worden aangegeven als kunst en antiek, terwijl het dat niet is, juist om de heffing te vermijden.

intellectuele eigendom. Voorheen had de FIOD-ECD een eigen kunstkenner in dienst. Deze werd vooral ingeschakeld bij de waardering van voorwerpen. Dit is vooral van belang in erfrechtkwesies.

Het toezicht op de 'grootwaardehandelaren'¹⁹ lag tot 1 januari 2007 bij de FIOD-ECD, toen is deze taak overgenomen door de Douane en de Belastingdienst. De achtergrond daarvan is dat binnen de Belastingdienst een principiële scheiding is aangebracht tussen het uitvoeren van toezichttaken en het uitvoeren van opsporingstaken. Er zijn medewerkers van FIOD-ECD overgegaan naar de Douane en de Belastingdienst om zich daar met de toezichtstaak bezig te houden.

Bij de conversie van de gulden naar de euro heeft de Belastingdienst een bezoek gebracht aan ondernemers in verschillende sectoren, waaronder 40 handelaren in kunst en/of antiek, omdat men vermoedde dat de conversie zou kunnen leiden tot een toename van witwassen. De conversie was het moment voor partijen om zwarte, contante guldens om te zetten in witte euro's. Bij de actie van de Belastingdienst is geen bewijs gevonden dat op dat moment contant geld werd wit gewassen. Wel vond men in de administraties betalingen vanuit landen die bekend staan als belastingparadijs. Het is niet uit te sluiten dat op die manier geld wordt witgewassen, maar vervolgonderzoek hiernaar is nooit gedaan. De reden daarvoor is dat de FIOD-ECD tot op heden voor een dergelijk onderzoek geen capaciteiten heeft willen vrijmaken. De opsporing en bestrijding van aan kunst gerelateerde criminaliteit hebben geen prioriteit bij de FIOD-ECD.

Op het gebied van intellectueel eigendom maakt de FIOD-ECD meestal de afweging of dit delict door de FIOD-ECD opgespoord dient te worden. Het auteursrecht kan, volgens de FIOD-ECD, ook vrij efficiënt door de benadeelde in het civiele recht gehandhaafd worden. Omdat bovendien onduidelijk is wie verantwoordelijk is voor de vervolging, wie de opsporing op moet pakken en wanneer er sprake is van een algemeen delict wordt veelal het civiele recht gezien als de efficiëntste methode om deze vorm van criminaliteit af te handelen.

Of handhaving via het civiele recht een geschikte methode is, is nog maar de vraag. Voor het auteursrecht geldt dat dit een kunstwerk maar tijdelijk beschermt. Na zeventig jaren vervalt het auteursrecht.²⁰ Een groot deel van de kunstvoorwerpen is ouder dan zeventig jaren en valt daarom niet meer onder de bescherming van het auteursrecht.

¹⁹ Die handelaren die in de wet MOT als handelaar van zaken in grote waarde wordt aangemerkt. Hieronder vallen de handelaren in kunst en antiek.

²⁰ Artikel 37 Auteurswet 1912.

Handhaving via het auteursrecht is daarom maar beperkt mogelijk. Uitspraken door de civiele rechter waarbij een derde met succes zijn auteursrecht beschermd wist, zijn ons niet bekend. Wanneer het gaat om vervalsingen van bijvoorbeeld oude meesters die worden verkocht als ware het het oorspronkelijke werk, dan is er sprake van oplichting. Op grond van het civiele recht zou een koop kunnen worden ontbonden op grond van non-conformiteit of dwaling. Bescherming van de maker of de derde via het civiele recht bij vervalsingen is lastig, omdat het auteursrecht vaak al vervallen is en de vervalsers of verkoper verdwenen is.

De FIOD-ECD heeft op dit moment geen zicht op de aan kunst en antiek gerelateerde criminaliteit. Daarvoor ontbreekt bij haar de informatie. Informatie over mogelijke kunst- en antiekcriminaliteit komt binnen bij de politie, via aangiftes en de meldlijn. Deze gegevens bereiken de FIOD-ECD niet.

Al met al blijkt dat de FIOD-ECD zich tot op heden niet heeft beziggehouden met de specifieke opsporing van aan kunst en antiek gerelateerde criminaliteit. De handhaving van het auteursrecht en het intellectueel eigendomsrecht wordt overgelaten aan het burgerlijk recht. Douane en Belastingdienst hebben de toezichtstaak van de FIOD-ECD recentelijk overgenomen. De prioriteiten van de FIOD-ECD liggen niet bij de bestrijding van aan kunst en antiek gerelateerde criminaliteit. Wanneer andere opsporingspartners prioriteit gaan geven aan de bestrijding van deze vorm van criminaliteit, betekent dit niet noodzakelijkerwijs dat de FIOD-ECD dat ook zal doen. De FIOD-ECD maakt een eigen afweging en laat zich daarbij niet noodzakelijkerwijs leiden door de prioriteitsstelling bij andere opsporingsinstanties.

Interpol en Europol

Bij de opsporing en bestrijding van internationale kunstcriminaliteit spelen Interpol en Europol een rol. Interpol bevordert als organisatie de samenwerking tussen politiekorpsen in landen overal ter wereld en heeft geen eigen opsporingsprogramma. De activiteiten van Interpol dienen nationale politieorganisaties te ondersteunen. Aan kunst en antiek gerelateerde criminaliteit neemt een bijzondere plaats in binnen de activiteiten van Interpol. De betrokkenheid van Interpol bij het bestrijden van kunstcriminaliteit blijkt onder meer uit publicaties en uit de registratie van vermiste kunstvoorwerpen op de website van de organisatie. Twee medewerkers zijn specifiek hiermee belast. Het beschikbaar stellen van informatie over criminaliteit is een van de hoofddoelstellingen van Interpol. Anders dan bij andere categorieën gegevens, zoals gestolen voertuigen, is informatie over gestolen kunst

openbaar toegankelijk via de website. Zodoende kunnen ook andere dan politieorganisaties gebruik maken van de informatie.

Europol heeft een andere structuur dan Interpol. Het is geen samenwerkingsverband van politieorganisaties, maar een handhavingsapparaat van de Europese Raad van Ministers. Europol bestrijdt georganiseerde criminaliteit die twee of meer lidstaten van de Europese Unie aangaat. De organisatie werkt aan de hand van een prioriteitenprogramma, waartoe tot voor kort ook (internationale) kunstcriminaliteit behoorde. De prioriteiten zijn echter verlegd naar mensenhandel, drugshandel en terrorismebestrijding. Daarom is besloten geen capaciteit meer in te ruimen voor aan kunst en antiek gerelateerde criminaliteit, zo wordt duidelijk uit interviews.

Internationale samenwerking

Internationale politiesamenwerking maakt deel uit van de wederzijdse rechtshulp in strafzaken. Het gaat daarbij veelal om informatie-uitwisseling die kan plaatsvinden zonder tussenkomst van een justitiële autoriteit. In de EU bieden de Schengen Uitvoeringsovereenkomsten en de EU-rechtshulpovereenkomst de belangrijkste juridische bases voor deze internationale politiesamenwerking. Centraal aanspreekpunt voor de internationale rechtshulp in strafzaken voor Nederland is de Afdeling Internationale Rechtshulp in Strafbzaken (AIRS) die valt onder de Directie Juridische en Operationele Aangelegenheden van het ministerie van Justitie.

Een rechtshulpverzoek is een officieel verzoek aan een ander land om daar opsporingsactiviteiten te verrichten die een politieonderzoek in het verzoekende land moeten ondersteunen. Het kan gaan om acties variërend van het plaatsen van een telefoontap tot een arrestatie en verhoor. Het verrichten van opsporingshandelingen in het buitenland mag slechts op basis van een rechtshulpverzoek plaatsvinden.

Het Landelijk Internationaal Rechtshulpcentrum (LIRC) ziet onder meer toe op de afdoening van rechtshulpverzoeken van en voor het landelijk parket en het functioneel parket. Het functioneert ook als internationaal aanspreekpunt voor het buitenland. Sinds 2001 werkt het computerprogramma LURIS (Landelijk Uniform Registratiesysteem Internationale Rechtshulp in Strafbzaken). In dit systeem worden alle rechtshulpverzoeken geregistreerd. Binnen de EU is de hoofdregel dat lokale autoriteiten elkaar rechtstreeks met een rechtshulpverzoek kunnen benaderen, zonder dat een centrale autoriteit daarin een rol speelt. Het rechtshulpverkeer met landen buiten de EU dient daarentegen altijd via het ministerie van Justitie te lopen, waar de Afdeling Internationale Rechtshulp in Strafbzaken (AIRS) het aanspreekpunt is. Het Openbaar

Ministerie is verantwoordelijk voor de beslissing een onderzoek wel of niet in te stellen. Onduidelijk is waar inkomende rechtshulpverzoeken uit het buitenland die te maken hebben met kunstdiefstal terecht komen.

Bij rechtshulpverzoeken met betrekking tot een onderwerp waarin de afgelopen jaren fors in is geïnvesteerd in Nederland, zoals de bestrijding van de productie en distributie van synthetische drugs, blijken buitenlanders vaak niet te weten waar ze zich dienen te melden met vragen en verzoeken (Neve e.a. 2007). Het zou in de praktijk niet altijd duidelijk zijn wie in Nederland de bevoegde autoriteit is op het terrein van de rechtshulp en welke rol de betrokken instanties spelen.

Samenwerking met buitenlandse en internationale opsporingsdiensten komt op dit moment niet van de grond door een gebrek aan organisatie en prioriteit in Nederland. Andere landen geven criminaliteit gerelateerd aan kunst en antiek wel opsporingsprioriteit en hebben hiervoor een speciale opsporingsdienst in het leven geroepen. Veelgenoemde voorbeelden zijn de *Comando Carabinieri per la Tutela del Patrimonio Culturale*, een afdeling van de Italiaanse Carabinieri en het *Office Central de lutte contre le trafic des Biens Culturels* (OCBC) van de Franse politie.

Deze beide opsporingsorganisaties hebben de mensen en de middelen om werk te maken van de opsporing van aan kunst gerelateerde criminaliteit. De organisaties hebben een lange staat van dienst en beschikken over specialisten. Met name de Carabinieri beschikt over een uitgebreide database waarin de gestolen cultuurgoederen zijn opgenomen. De organisaties maken gebruik van de publiciteit om hun doelen te bereiken en bekendheid aan hun bestaan bij het grote publiek te geven.

Deze opsporingsorganisaties trachten samen te werken met de opsporingsautoriteiten in de landen waar cultuurgoederen opduiken. De samenwerking met Nederland verloopt niet of uiterst moeizaam nu in Nederland geen aanspreekpunt beschikbaar is en opsporing niet plaatsvindt. Omdat op grond van Europese regelgeving Nederland gehouden is om mee te werken aan de terugkeer van goederen naar de landen van herkomst, ontstaat hierdoor soms wrijving. Wanneer de opsporingsdiensten geen voet aan de grond krijgen, wordt soms politieke druk uitgeoefend om Nederland tot meewerken te bewegen. Een van onze gesprekspartners noemde deze internationale politieke druk als een argument om meer te investeren in de opsporing van aan kunst en antiek gerelateerde criminaliteit. Nederland heeft zich immers in het verleden verplicht om aan verzoeken tot retournering van verdwenen cultuurgoederen mee te werken. Om de goede internationale

betrekkingen in stand te houden behoort op een goede wijze meegewerkt te worden aan dergelijke verzoeken. Wederkerigheid is daarbij het trefwoord. In Nederland dient daarom een vorm van opsporing plaats te vinden en dient een organisatie de functie van aanspreekpunt te vervullen.

6. REGISTRATIES

In dit hoofdstuk worden registratiegegevens uit bestanden van de Kamer van Koophandel, de Justitiële Informatiedienst, de Belastingdienst, de Financial Intelligence Unit (FIU-Nederland) en het Art Loss Register gebruikt om informatie te verkrijgen over de kunst- en antiekhandel in Nederland. In de eerste paragraaf worden de kenmerken van de kunsthandel beschreven aan de hand van het handelsregister van de Kamer van Koophandel (KvK), waarin de gegevens zijn opgenomen van alle in Nederland ingeschreven ondernemingen, stichtingen en verenigingen. De tweede paragraaf gaat in op sectorbrede gegevens die afkomstig zijn van de Belastingdienst. Met behulp van de gegevens van de KvK en die uit het Justitieel Documentatiesysteem van de Justitiële Informatiedienst (JustID) wordt in de derde paragraaf een analyse gemaakt van de antecedenten van de eigenaren en bestuurders van ondernemingen en instellingen in de kunst- en antiekhandel. In de vierde paragraaf worden de gegevens over ongebruikelijke en verdachte transacties van FIU-Nederland behandeld. Hierin wordt tevens ingegaan op het financieel gedrag van personen met criminele antecedenten. In paragraaf vijf wordt de relatie tussen criminaliteit en de Nederlandse kunsthandel belicht aan de hand van gegevens uit de database van het Art Loss Register.

6.1 Kamer van Koophandel

Het handelsregister van de Kamer van Koophandel (KvK) bevat informatie over alle in Nederland ingeschreven ondernemingen, stichtingen en verenigingen. De Kamer van Koophandel gebruikt een eigen branche-indeling, die vorm krijgt in BIK-codes. Deze codering heeft meerdere niveaus. Op het basisniveau bestaan de codes uit twee (begin)cijfers; op het meest gedetailleerde niveau hebben BIK-codes zes cijfers. Overigens worden niet alle branches op het detailniveau van zes cijfers weergegeven.

Van alle instellingen is in het handelsregister vastgelegd wie de eigenaren dan wel bestuursleden zijn.¹ Voorzover mutaties juist en tijdig zijn aangeleverd bij de KvK, kan van elke instelling worden nagegaan

¹ Bekend is, onder meer uit ander onderzoek (FEC 2004), dat de actualiteit van het handelsregister niet optimaal is. Er kan derhalve worden aangenomen dat een deel van de gegevens die in de analyse zijn verwerkt, niet de meest actuele zijn.

welke personen een belang hebben in een onderneming of actief zijn in het bestuur van een stichting of vereniging. Daarbij wordt ook de datum van infunctietreding vermeld. Er is bovendien geregistreerd in hoeverre de belanghebbenden bevoegd zijn namens de instelling te handelen bij financiële overeenkomsten.

Hoofdstuk twee bevat een tabel met de BIK-codes waaronder de meeste instellingen die actief zijn in de kunst- en antiekhandel zijn opgenomen. Voor de duidelijkheid en de volledigheid is deze tabel hieronder in licht gewijzigde vorm nogmaals weergegeven.

Tabel 6.1 Gegevens handelsregister van Kamer van Koophandel (in aantallen)

Branche	BIK-code	Totaal*	Onderne- mingen	Vereni- gingen	Stich- tingen
Tussenhandel in overige specifieke goederen, n.e.g.	511807	436	436	0	0
Winkels in uurwerken	524832	109	109	0	0
Winkels in kunstvoorwerpen	524841	1.657	1.642	0	15
Winkels in prenten	524842	53	53	0	0
Winkels in antiek (geen meubels)	525011	1.299	1.299	0	0
Winkels in antieke meubels	525012	483	483	0	0
Antiekveilingen	748742	45	42	1	2
Overige veilingen	748743	102	95	0	7
Kunstgalerieën en -expositieruimten	92521	1.001	674	25	302
Musea	92522	1.299	99	87	1.108
Totaal		6.484	4.932	113	1.434

* (update 3-10-06)

Het Arrondissementsparket Rotterdam beschikt over een nagenoeg volledig en actueel bestand van het handelsregister van de KvK.² Dankzij de toepassing smart@data, die is ontwikkeld door Radventure, kunnen bewerkingen worden uitgevoerd op de gegevens uit het handelsregister. De programmatuur kan inzichtelijk maken welke connecties bestaan tussen natuurlijke personen en rechtspersonen of tussen rechtspersonen onderling. Met deze toepassing kunnen meer indirecte verbanden, bijvoorbeeld op vestigings- of postadres, zichtbaar worden gemaakt.

² In het bestand waarmee het Arrondissementsparket Rotterdam werkt, ontbraken tot voor kort zogeheten concernrelaties, deze zijn eind mei 2007 toegevoegd. Het bestand wordt periodiek geactualiseerd.

Met behulp van de toepassing smart@data zijn gegevens opgevraagd over de instellingen die bij de Kamer van Koophandel onder de hierboven onderscheiden BIK-codes zijn geregistreerd.

In totaal is van 6.484 instellingen, waarvan 4.932 ondernemingen, 1.434 stichtingen en 113 verenigingen, informatie opgevraagd (tabel 6.1). Er is vervolgens een gegevensbestand verkregen met naam- en adresgegevens van alle instellingen die binnen de geselecteerde BIK-codes staan geregistreerd. Bovendien zijn namen en geboortedata verkregen van de ruim 16 duizend natuurlijke personen die in het handelsregister zijn geregistreerd als eigenaar, bestuurder of belanghebbende van deze instellingen.

De verkregen lijst met instellingen is nader bestudeerd, om een goede indruk te krijgen van het type instellingen dat per BIK-code voorkomt. Zoals verwacht blijken enkele categorieën maar voor een (zeer) klein deel relevante instellingen te bevatten. Dat geldt voor 'Winkels in uurwerken', 'Overige veilingen', 'Musea' en 'Tussenhandel in overige specifieke goederen n.e.g.'. Vrijwel alle winkels in uurwerken zijn juweliers c.q. horlogerieën, die in hoofdzaak andere dan antieke uurwerken verkopen. In de categorie musea vallen musea van zeer diverse aard. Het merendeel stelt geen kunst of antiek tentoon en zal derhalve niet binnen de kunst- en antiekhandel actief zijn. Voorts blijkt dat van de overige veilingen ongeveer de helft zich met kunst- en antiek bezighoudt; de andere helft is in andere goederen gespecialiseerd. De meest ondoorzichtige categorie is de tussenhandel in overige specifieke goederen, waarin een dergelijke veelheid aan handelsondernemingen is verzameld, dat de kunst- en antiekgerelateerde ondernemingen daarin een marginale plaats innemen.

Op basis van dit inzicht is besloten dat de instellingen uit de categorieën musea, tussenhandel in overige specifieke goederen en handel in uurwerken niet zullen worden meegenomen in de analyse van eigenaren en bestuurders. Binnen de categorie overige veilingen is een nadere selectie gemaakt door per instelling na te gaan of deze actief is in de kunst- en antiekhandel. Voor de te trekken steekproef van bestuurders en eigenaren - die hieronder verder wordt beschreven - dient te worden voorkomen dat de populatie vervuild is, dat wil zeggen dat er personen in voorkomen die aan instellingen zijn verbonden die zich niet in de kunst- en antiekhandel begeven of dat er personen meer dan één keer in voorkomen, omdat ze bij meer instellingen zijn betrokken. In de overgebleven categorieën staan in totaal ruim 4.500 instellingen met bijna 6.300 betrokken eigenaren c.q. bestuurders.

Van de eigenaren c.q. bestuurders van deze instellingen in de kunst- en antiekhandel zijn diverse algemene kenmerken onderzocht. De gemiddelde leeftijd van de eigenaren en bestuursleden in de kunst- en antiekhandel is 52,8 jaar. Overigens heeft 12% van de betrokkenen de pensioengerechtigde leeftijd van 66 jaar of ouder. Verreweg de meeste eigenaren en bestuurders die betrokken zijn bij de kunst- en antiekhandel hebben Nederland als geboorteland (90,3%). De overige betrokkenen zijn geboren in zo'n 80 andere landen, waarbij Duitsland het meest voorkomt (1,3%). Andere geboortelands die relatief vaak voorkomen zijn Nederlands Indië (0,7%), Indonesië (0,6%), het Verenigd Koninkrijk (0,6%) en Suriname (0,5%). Uitsplitsingen naar branche leveren geen grote verschillen op met betrekking tot de geboortelands, aangezien het om te kleine aantallen gaat.

In tabel 6.2 is weergegeven bij hoeveel instellingen uit de kunst- en antiekhandel de eigenaren en bestuurders staan ingeschreven. 86% Van deze personen is bij één instelling ingeschreven, terwijl 13% als eigenaar of bestuurder bij twee ondernemingen/instellingen bekend is.

Tabel 6.2 Verdeling van het aantal instellingen waarin eigenaren en bestuurders actief zijn

Aantal instellingen	n	%
1	5.383	85,6
2	785	12,5
3	93	1,5
4	22	0,3
5-8	7	0,1
totaal	6.290	100

6.2 Belastingdienst

In registratiesystemen van de Belastingdienst zijn gegevens opgenomen over de economische activiteiten van natuurlijke personen en rechtspersonen. Ook kan in de registraties van de Belastingdienst informatie worden gevonden over economische relaties tussen natuurlijke personen en rechtspersonen, bijvoorbeeld op basis van persoonlijke verbintenissen of adresgegevens.

De Belastingdienst heeft voorts, als gevolg van de nieuwe taakverdeling tussen de dienst en de FIOD-ECD, een gegevensbestand waarin fiscale data over alle handelaren in zaken van grote waarde zijn opgenomen. Hierin zijn gegevens opgenomen van ruim 30 duizend instellingen, die zijn gerangschikt op basis van de branchecodering van de Belastingdienst. Alle instellingen (ondernemingen, stichtingen en verenigingen) die economische activiteit ontplooiën in Nederland staan bij de

Belastingdienst geregistreerd onder een viercijferige code. Evenals bij het register van de Kamer van Koophandel is geen verzameling codes te geven waarmee de kunst- en antieksector sluitend wordt omvat. In tabel 6.3 zijn de categorieën opgenomen waarvan verondersteld wordt dat ze in hoofdzaak betrekking hebben op instellingen binnen de kunst- en antiekhandel.

Tabel 6.3 Relevante branchecodes Belastingdienst en aantallen instellingen

Branchecode	Omschrijving	Aantal
6214	Groothandel antiquiteiten	160
6215	Groothandel schilderijen	111
6592	Detailhandel antiek	1.846
6593	Detailhandel schilderijen	1.654
8716	Boedelveilingen	22
8717	Antiekveilingen	22
8719	Veilingen n.e.g.	62
9545	Kunstzalen	997
Totaal³		4.874

Het totaal aantal instellingen in de categorieën in tabel 6.3 is iets groter dan het aantal instellingen waarvan op basis van het KvK-register analyses zijn gemaakt (4.500). De geringe afwijking - circa 8% - staft de veronderstelling dat de ondernemingen in de betreffende registraties grotendeels overeenkomen.

In hoofdstuk 2 is informatie van de Belastingdienst opgenomen die betrekking heeft op de verdeling van instellingen in de kunst- en antiekhandel over rechtsvormen en op de omzet van de sector als geheel. Voor de volledigheid volgen in de tabellen 6.4 en 6.5 nogmaals de belangrijkste gegevens daaruit.

Tabel 6.4 Verdeling instellingen in kunst- en antiekhandel naar rechtsvormen

Rechtsvorm	aantal	percentage
Besloten vennootschappen	78	1,6
Stichtingen	142	2,9
Verenigingen	13	0,3
Vennootschappen onder firma	153	3,1
Eenmanszaken / overig	4.551	92,2
Totaal	4.937	100,0

Bron: Belastingdienst Holland-midden

³ Het aantal in hoofdstuk twee (4.937), waar met dezelfde categorieën wordt gewerkt, wijkt iets af van het hier vermelde totaal. Dat komt doordat de registratie van de Belastingdienst op twee verschillende tijdstippen is geraadpleegd.

Tabel 6.5 Fiscale gegevens van instellingen in de categorieën van tabel 6.3

	aantal / euro	percentage
Totaal instellingen	4.937	100
Instellingen met fiscaal belang > 0	3.570	72
Totaal fiscaal belang in euro*	102.598.498	100
Fiscaal belang grootste 10% in euro*	80.274.937	78
Middelste fiscaal belang in euro*	3.930	n.v.t.

* Berekend over de 3.570 instellingen met een fiscaal belang > 0 euro.

Bron: Belastingdienst Holland-midden

6.3 Justitiële gegevens

Het Justitieel Documentatiesysteem (JDS) is een belangrijke bron voor daderonderzoek. Het wordt beheerd door de Justitiële Informatiedienst. In JDS wordt op basis van strafzaken bijgehouden van welke misdrijven een persoon is verdacht. Personen die worden vervolgd door het OM staan in het JDS geregistreerd. Verder bevat het documentatiesysteem informatie over de afdoening van de strafbare feiten. Dit kan een onherroepelijke veroordeling zijn, maar ook een sepot. Daarnaast kunnen zaken nog niet zijn afgedaan omdat ze nog lopen, bijvoorbeeld in hoger beroep. Alleen personen die ooit vervolgd zijn door het OM hebben een registratie in het JDS.

Bij de Justitiële Informatiedienst is toestemming gevraagd informatie te kunnen opvragen over het justitieel verleden van personen die als bestuurder of eigenaar van een instelling in de kunst- en antiekhandel staan geregistreerd. Bij de op te vragen informatie gaat het om gepleegde misdrijven, veroordelingen en strafmaat. De strafmaat is van belang in verband met het inschatten van de ernst van het gepleegde feit.

Steekproeven

De Justitiële Informatiedienst kan de gegevens niet op geautomatiseerde wijze vergelijken en verrijken zoals smart@data dat met gegevens van de Kamer van Koophandel wel kan. Op basis van een kosten-batenanalyse is daarom besloten de justitiedocumentatie voor twee selecties van natuurlijke personen op te vragen. Bij de Justitiële Informatiedienst zijn allereerst van 1.000 aselect gekozen natuurlijke personen uit het bestand van de Kamer van Koophandel de criminele antecedenten opgevraagd. Nadat de informatie over deze 1.000 personen is ontvangen, is een selectie van 448 natuurlijke personen naar de Justitiële Informatiedienst gestuurd.

Tabel 6.6 geeft een overzicht van het aantal personen in de beide datasets. In totaal zijn er 1.338 unieke personen opgenomen in de datasets, waarvan 890 personen alleen in de eerste set voorkomen en

338 personen alleen in de tweede set. 110 Personen komen in beide datasets voor, waarmee de overlap tussen de selecties uitkomt op 7% van het totale aantal personen. De resultaten worden hieronder toegelicht.

Tabel 6.6 Overlap tussen steekproef 1 en steekproef 2

	N
Alleen in eerste dataset	890
Alleen in tweede dataset	338
In dataset 1 én 2	110
Totaal	1.338

Resultaten aselecte steekproef

De eerste selectie personen betreft een aselecte steekproef van alle unieke personen die bij de KvK geregistreerd staan als eigenaar of bestuurder van een instelling in de kunst- en antiekhandel. Het blijkt dat van de 1.000 eigenaren en bestuurders in de kunst- en antiekhandel die door de Justitiële Informatiedienst zijn nagetrokken er 218 bekend zijn in het JDS. Van deze 218 personen zijn 33 personen alleen bij strafbare feiten betrokken die zijn geseponneerd. Van de overige 185 betrokken eigenaren en bestuurders zijn 92 personen (50%) alleen bij verkeersmisdrijven betrokken.⁴

Nadat bovenstaande selectiecriteria zijn toegepast, blijkt dat 907 eigenaren en bestuurders (91%) uit de steekproef die door de Justitiële Informatiedienst is geanalyseerd geen (bewezen) delict hebben gepleegd, met uitzondering van verkeersmisdrijven (zie tabel 6.7). Het aandeel dat wel een relevant delict heeft gepleegd bedraagt 9%. Verder blijkt dat 7% van de personen in de steekproef (66 personen) één delict heeft gepleegd, 2% (15 personen) twee delicten en 1% (12 personen) drie of meer delicten. Deze 93 personen met criminele antecedenten, blijken verantwoordelijk te zijn voor in totaal 112 verschillende delicten.

Uit tabel 6.7 (pagina 110) blijkt dat per branche 6% tot 13% van de personen werkzaam in de sector meerdere delicten heeft gepleegd. In de branche antiekveilingen heeft 40% van de personen in de steekproef één delict gepleegd. Het aantal personen in de steekproef uit deze branche is echter te gering om betrouwbare uitspraken te doen. Nadere (statistische) analyse van de gegevens laat zien dat er geen sprake is van significante verschillen tussen de verschillende branches.

⁴ Onder verkeersmisdrijven worden alle overtredingen en delicten verstaan die hebben geleid tot justitiële vervolging. Fout- of dubbelparkeren, door rood rijden en dergelijke behoren hier niet toe.

Tabel 6.7 Aantal eigenaren en bestuurders van instellingen in de kunst- en antiekhandel naar branche en naar aantal gepleegde delicten (exclusief verkeersmisdrijven)

Aantal delicten	Kunstgalerieën en expositieruimten		Winkels in kunstvoorwerpen		Winkels in prenten		Winkels in antiek (geen meubels)	
	n	%	n	%	n	%	n	%
0	310	93	249	90	17	94	231	90
1	18	5	21	8	-	0	17	7
2	4	1	3	1	-	0	5	2
3-5	2	1	1	0	1	6	4	2
6-8	-	0	2	1	-	0	-	0
Totaal	334	100	276	100	18	100	257	100

Aantal delicten	Winkels in antieke meubelen		Antiekveilingen		Overige veilingen		Totaal	
	n	%	n	%	n	%	n	%
0	93	88	3	60	4	100	907	91
1	8	8	2	40	-	0	66	7
2	3	3	-	0	-	0	15	2
3-5	2	2	-	0	-	0	10	1
6-8	-	0	-	0	-	0	2	0
Totaal	106	100	5	100	4	100	1000	100

In tabel 6.8 (pagina 111) worden de delicten van de personen uit de verschillende branches uitgesplitst naar soort. Aangezien sommige personen meer dan één delict hebben gepleegd, tellen de percentages in de tabel niet in alle gevallen op tot 100%. Ruim een kwart van de personen met antecedenten (27%) heeft een milieudelict begaan. Onder milieudelicten wordt met name het illegaal storten van afval, verontreiniging van oppervlaktewater en overtreding van de Wet bedreigde uitheemse dier- en plantensoorten (thans Flora- en Faunawet) bedoeld. Andere veel voorkomende delicten zijn geweldsdelicten (16%), vermogensdelicten (15%) en delicten in de categorie 'overige economische delicten' (13%).

Voor een deel van de delicten (begaan door 16% van de personen met antecedenten) wordt alleen vermeld dat het een misdrijf betreft volgens het Wetboek van Strafrecht, zonder dat het delict nader wordt gespecificeerd. Een vijfde (22%) van de personen is vervolgd voor een delict uit de categorie overig. Het gaat hierbij onder meer om overtredingen van de Waarborgwet en het afleggen van een valse verklaring onder ede. Wanneer wordt gekeken naar het onderscheid tussen de diverse branches, blijkt dat met name in de branche Kunstgalerieën en -expositieruimten in verhouding veel milieudelicten voorkomen (46%). Voor de verdeling van de overige soorten delicten zijn geen opvallende verschillen waar te nemen tussen de verschillende branches.

Tabel 6.8 Aantal personen met tenminste één delict per BIK-code, uitgesplitst naar soorten delict (*meerdere delicten mogelijk*)

	Kunstgaleriën en - expositieruimten		Winkels in kunstvoorwerpen		Winkels in priente		Winkels in antiek (geen meubels)		Winkels in antieke meubelen		Antiekveilingen		Overige veilingen		Totaal	
	n=24		n=27		n=1		n=26		n=13		n=2		n=0		n=93	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Geweld	3	13	6	22	-	0	4	15	2	15	-	0	-	0	15	16
Vermogen	4	17	4	15	1	100	3	12	1	8	1	50	-	0	14	15
Vernieling	-	0	3	11	-	0	2	8	-	0	-	0	-	0	5	5
Opium	1	4	5	19	-	0	2	8	2	15	-	0	-	0	10	11
Waren	1	4	-	0	-	0	1	4	-	0	-	0	-	0	2	2
Milieu	11	46	4	15	-	0	8	31	1	8	1	50	-	0	25	27
Wapens	-	0	1	4	-	0	1	4	2	15	-	0	-	0	4	4
Heling	1	4	-	0	-	0	1	4	-	0	-	0	-	0	2	2
W. van S. ¹	3	13	4	15	-	0	6	23	1	8	-	0	-	0	14	15
Ec. delicten ²	3	13	3	11	-	0	2	8	4	31	-	0	-	0	12	13
Overig	1	4	5	19	1	100	7	27	6	46	-	0	-	0	20	22

¹ W. van S.: delicten zoals beschreven in het Wetboek van Strafrecht.

² Ec. delicten: delicten in de categorie 'overige economische delicten'.

Er is met behulp van de gegevens van JustID tevens gekeken naar de ernst van de delicten, gebaseerd op de strafmaat. Ook is nagegaan in hoeverre het om recent gepleegde delicten gaat. Daartoe is eerst een nadere selectie van de personen met antecedenten binnen de steekproef gemaakt. De selectie is gemaakt op basis van gepleegde delicten die relevant kunnen zijn binnen de kunst- en antiekhandel: heling, verduistering, diefstal, diverse vormen van fraude, overtredingen van de Flora- en faunawet en vervalsing. Daarnaast zijn personen meegenomen aan wie voor andersoortige delicten een zware sanctie, bijvoorbeeld een gevangenisstraf, is opgelegd. De zwaarste straffen hebben betrekking op delicten ten aanzien van de opiumwet. Vier personen zijn daarvoor in de afgelopen tien jaar veroordeeld, sommigen meermaals. Naast hoge boetes is eenmaal een werkstraf opgelegd en eenmaal een gevangenisstraf van enkele maanden. Ook voor valsheid in geschrifte, fraude en bedrog zijn aan enkele personen werk- en vrijheidsstraffen opgelegd. De meeste van deze delicten zijn meer dan tien jaar geleden gepleegd. Wel is in 2006 aan een van de personen in de steekproef zowel een werkstraf als een vrijheidsstraf (vier maanden) opgelegd voor fraude.

Heling komt tweemaal voor, waarvan één delict in de laatste tien jaar. Dat is afgedaan met een boete. Voor diefstal is in de afgelopen tien jaar één persoon veroordeeld, eveneens tot het betalen van een boete. Er is één persoon veroordeeld wegens vervalsing, een ander is schuldig bevonden aan vervalsing van merken. Deze delicten zijn respectievelijk in 1999 en 2000 gepleegd. Voor het vervalsen van merken is een gevangenisstraf opgelegd; voor het delict 'vervalsing' beperkt de straf zich tot het afstand doen van de goederen. Tussen 1998 en 2004 zijn door drie personen overtredingen gepleegd van de Wet bedreigde en uitheemse diersoorten en de Flora- en faunawet. Twee personen kregen daarvoor een boete; van de derde persoon, aan wie twee delicten ten laste worden gelegd, loopt de strafzaak nog. Tot slot is één persoon tot enkele weken gevangenis veroordeeld voor de invoer van verboden goederen. Dit delict vond plaats in 1994.

De overige delicten waarvoor personen uit de steekproef zijn veroordeeld, worden qua aard en ernst van minder belang geacht.

Resultaten tweede selectie

Na verwerking van de resultaten van de aselechte steekproef is besloten op basis van enkele selectieve kenmerken van een tweede selectie natuurlijke personen antecedentgegevens op te vragen bij de Justitiële Informatiedienst. Om deze selectie samen te stellen is gekozen voor drie invalshoeken: kunsthandelaren die zichzelf via het internet profileren; Nederlandse kunsthandelaren die aanwezig zijn op grote internationale beurzen; en kunsthandelaren in een specifiek geografisch gebied. Voor de eerste categorie zijn alle kunsthandelaren die op het internet zijn gevonden in het kader van de inventarisatie (hoofdstuk twee) opgenomen in de selectie. Voor de tweede categorie zijn alle Nederlandse kunsthandelaren geselecteerd die aanwezig zijn op de PAN (2006) en/of de TEFAF (2007). Voor de derde categorie zijn alle kunst- en antiekhandelaren in het Amsterdamse Spiegelkwartier, het grootste kunst- en antiekcentrum van Nederland, in de selectie opgenomen.

De voornaamste reden om handelaren die zich profileren op internet nader te bestuderen, is de veronderstelling dat de handel op internet een zekere mate van anonimiteit en ondoorzichtigheid met zich meebrengt. Mocht blijken dat een bovengemiddeld aantal van de handelaren die online actief zijn een crimineel verleden heeft, dan zou dit een indicatie zijn voor de kwetsbaarheid van de sector. De handelaren die deelnemen aan de PAN (2006) en de TEFAF (2007) vormen een redelijke weergave van het bovensegment van de handel, zo wordt in interviews aangegeven. Door deze selectie te laten nagaan door JustID, zal blijken in hoeverre handelaren in dat segment in het verleden zijn vervolgd voor

delicten. Het Spiegelkwartier⁵, een buurt in de Amsterdamse binnenstad, herbergt de voornaamste concentratie van handelaren in kunst en antiek in Nederland. In diverse interviews werd het gebied genoemd vanwege mogelijke dubieuze (handels)praktijken.

Zoals in tabel 6.8 is vermeld, bestaat de tweede selectie uit 448 personen. Tabel 6.9 toont de verdeling van deze personen over vier categorieën (Internet, PAN, TEFAF en het Spiegelkwartier). Aangezien 41 van de 448 personen voorkomen in twee verschillende categorieën tellen de aantallen in tabel 6.9 niet op tot 448, maar tot 489.

Tabel 6.9 Aantal personen in selectie 2, per categorie

	Aantal personen
Internet	109
PAN	68
TEFAF	37
Spiegelkwartier	275
Totaal	489*

*41 van de 448 personen komen voor in twee verschillende categorieën

Van de 448 personen uit de tweede selectie hebben er 102 een vermelding in het JDS. Van deze 102 personen zijn 32 personen alleen betrokken bij verkeersmisdrijven. Van de overige 70 personen zijn 17 personen alleen betrokken bij zaken die zijn geseponeerd. Wanneer de geseponeerde zaken en verkeersmisdrijven buiten beschouwing worden gelaten, blijkt dat 53 van de 448 personen (12%) één of meer delicten hebben gepleegd. Dit percentage ligt iets hoger dan het percentage personen met ten minste één delict uit de aselechte steekproef 1 (9%).

Tabel 6.10 (pagina 114) geeft een overzicht van het aantal delicten per persoon, onderverdeeld naar de categorie waarin deze persoon (voornamelijk) werkzaam is. Bij TEFAF is het aandeel personen zonder delicten in vergelijking met de andere categorieën het hoogste, namelijk 92%. Bij PAN is het aantal personen zonder delicten verhoudingsgewijs het laagste (87%). Het percentage personen met één delict varieert van 8% (Internet en TEFAF) tot 12% (PAN). Geen van de personen uit de tweede selectie heeft meer dan vijf delicten gepleegd.

⁵ Uitgegaan is van het postcodegebied 1018.

Tabel 6.10 Aantal personen uit selectie 2, uitgesplitst naar categorie en naar aantal gepleegde delicten (exclusief verkeersmisdrijven)

Aantal delicten	Internet		PAN		TEFAF		Spiegelkwartier	
	n	%	n	%	n	%	n	%
0	96	88	59	87	34	92	244	89
1	9	8	8	12	3	8	25	9
2	1	1	1	2	-	0	5	2
3-5	3	3	-	0	-	0	1	0
Totaal	109	100	68	100	37	100	275	100

In tabel 6.11 worden de delicten van de personen met één of meerdere delicten uitgesplitst naar soort delict. Aangezien sommige personen meer dan één delict hebben gepleegd, tellen de percentages in de tabel niet in alle gevallen op tot 100%. In de categorie Internet hebben dertien personen één of meer delicten gepleegd. Een derde (31%) van deze groep is veroordeeld voor het plegen van een vermogensdelict, terwijl ongeveer een kwart (23%) van de personen uit deze categorie een delict heeft gepleegd inzake bezit of handel in wapens. In de categorie PAN zijn vier (44%) van de negen personen met één of meer delicten veroordeeld voor heling, terwijl een derde (33%) een milieudelict heeft begaan. In de categorie TEFAF zijn in totaal door drie personen delicten gepleegd, waarvan één vermogensdelict en twee milieudelicten. Van de 31 personen in de categorie Spiegelkwartier met één of meer delicten, hebben 13 personen (42%) zich schuldig gemaakt aan milieudelicten. Vier van de 31 personen (13%) zijn veroordeeld voor een geweldsdelict en eveneens vier personen voor heling. Een vergelijking tussen de verschillende categorieën op basis van soorten delict is gezien de lage aantallen niet goed mogelijk.

Tabel 6.11 Personen uit selectie 2 met tenminste één delict, uitgesplitst naar categorie, en soort delict (*meerdere delicten mogelijk*)

	Internet		PAN		TEFAF		Spiegelkwartier	
	n=13		n=9		n=3		n=31	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Geweld	2	15	-	0	-	0	4	13
Vermogen	4	31	1	11	1	33	3	10
Vernieling	1	8	-	0	-	0	2	6
Opium	1	8	-	0	-	0	-	0
Waren	-	0	-	0	-	0	-	0
Milieu	2	16	3	33	2	66	13	42
Wapens	3	23	-	0	-	0	-	0
Heling	1	8	4	44	-	0	4	13
WvSr ¹	1	8	-	0	-	0	3	10
Ec. delicten ²	1	8	-	0	-	0	1	3
Overig	3	23	1	11	-	0	6	19

¹ WvSr.: Overtreding van delicten zoals beschreven in het Wetboek van Strafrecht.

² Ec. delicten: delicten in de categorie 'overige economische delicten'.

Ook van de delicten gepleegd door personen uit de selectie is met behulp van de gegevens van JustID gekeken naar de aard, ernst en actualiteit. Van de veroordelingen wegens heling is er één die in de laatste tien jaar heeft plaatsgevonden. Daarbij is aan de veroordeelde een boete opgelegd. Voor diefstal, dat valt onder 'vermogensdelicten', zijn zes personen ooit veroordeeld. Bijna alle veroordelingen zijn langer dan tien jaar geleden uitgesproken. De sanctie betreft meestal een boete; er zijn geen werk- c.q. vrijheidsstraffen opgelegd. Twee personen zijn veroordeeld tot hoge boetes wegens het plegen van 'inbraak in vereniging' in 2000. Aan een zestal personen zijn sancties opgelegd in verband met fraude, oplichting of valsheid in geschrifte. Twee van de vijf zaken spelen in de afgelopen tien jaar. In één zaak is een werkstraf opgelegd. In 1993 is één persoon uit de selectie tot een forse boete veroordeeld wegens belastingfraude.

De milieudelicten door personen uit het Spiegelkwartier betreffen veelal overtredingen van de Wet Milieubeheer, zoals het niet voldoen aan de gemeentelijke afvalstoffenverordening en het verrichten van verboden handelingen met milieubeschadigende (afval)stoffen. Alle delicten zijn gepleegd in de laatste tien jaar. De meeste zijn afgedaan met een boete. Eén geval betreft een overtreding van de Flora- en faunawet: de handel in dieren of planten die behoren tot beschermde soorten.

6.4 Ongebruikelijke transacties

In het kader van mogelijke financiering van criminaliteit c.q. terroristische activiteiten is een van de weinige bruikbare bronnen de MOT-registratie. Sinds 28 december 2001 moeten contante handelentransacties boven 15.000 euro worden gemeld bij het meldpunt ongebruikelijke transacties. Tabel 6.12 (pagina 116) toont de ontwikkeling van het aantal door de kunsthandel gemelde (en geregistreerde) ongebruikelijke transacties in deze sectoren vanaf 2002, alsmede het aantal door FIU-Nederland verrichte doormeldingen (verdachte transacties). Ter vergelijking: in 2005 werden bij het meldpunt in totaal 181 duizend transacties geregistreerd. Het aantal doormeldingen in datzelfde jaar bedroeg 38 duizend.

Ten opzichte van het totaal aantal meldingen van ongebruikelijke transacties is het aantal meldingen vanuit de kunsthandel marginaal. Het relatief grote aantal meldingen in 2005 door de antiekhandel wordt veroorzaakt door één melder die dat jaar 59 van de 63 meldingen voor zijn rekening neemt. Het grootste deel van deze 59 transacties is echter verricht in 2003 en 2004. Deze antiekhandelaar is pas actief als melder sinds februari 2005 en heeft destijds met terugwerkende kracht trans-

acties uit voorgaande jaren gemeld. In totaal zijn in bijna vijf jaar vijf transacties als verdacht geïdentificeerd. In één van de verdachte gevallen is sprake van het zogenoemde smurfen: het storten of opnemen van financiële middelen waarbij bewust onder de grens van de meldingsplicht wordt gebleven, om melding te voorkomen.⁶ Er zijn geen gevallen bekend die expliciet in verband kunnen worden gebracht met terrorismefinanciering of financiering van criminaliteit in Nederland of het buitenland.

Tabel 6.12 Aantal geregistreerde gemelde ongebruikelijke transacties 2002 - september 2006

	Antiekhandel		Kunsthandel		Totaal	
	Ongebr.	Verdacht	Ongebr.	Verdacht	Ongebr.	Verdacht
2002	1	0	22	0	23	0
2003	16	0	13	0	29	0
2004	15	0	15	3	30	3
2005	63	1	7	1	70	2
2006 (t/m sept)	16	0	1	0	17	0
Totaal	111	1	58	4	169	5

Bron: Jaaroverzicht Meldpunt Ongebruikelijke Transacties / FIU-Nederland

Betrokkenheid kunst- en antiekhandel

FIU-Nederland, een divisie van het KLPD, beheert de MOT-database.⁷ Met behulp van het programma SQL-plus heeft een medewerker van FIU-Nederland diverse bewerkingen uitgevoerd op een deelverzameling van 93 ondernemers en bestuurders binnen de Nederlandse kunsthandel. Het betreft hier de personen waarvan is gebleken dat zij beschikken over justitiële antecedenten (uit de eerste steekproef in paragraaf 6.3).⁸ Gezamenlijk drijven zij in totaal 95 ondernemingen (rechtspersonen). In tabel 6.13 zijn de resultaten van deze extra analyse weergegeven.

⁶ Deze particuliere handelaar kwam in beeld omdat hij meerdere stortingen op één dag deed. Uit de casusbeschrijvingen van enkele ongebruikelijke en verdachte zaken in de kunstwereld komen verder de volgende zaken naar voren: eigenaren van ondernemingen die (soms tot vijf keer toe) grote sommen geld van hun rekening opnemen om daarmee een object aan te schaffen; eigenaren die contant geld opnemen voor de aanschaf van andere goederen, bijvoorbeeld een auto; ongebruikelijk grote valuta wisselingen; een medewerker-taxateur van een veilinghuis die fictieve kopers en verkopers verzint om zo het veilinghuis te benadelen; en grote transacties die bewust niet zijn gemeld bij het MOT, terwijl dit wel had gemoeten.

⁷ De MOT-database bevat alle meldingen van ongebruikelijke transacties die de FIU-Nederland (voorheen het Meldpunt Ongebruikelijke Transacties) registreert.

⁸ Voor deze analyse zijn de idents van de persoonsnamen aan de FIU-Nederland beschikbaar gesteld. Na de analyse zijn alle gegevens vernietigd.

Tabel 6.13 Aantal personen dat in verband met een ongebruikelijke of verdachte transactie is geregistreerd door FIU-Nederland in 2006

	Rechtspersonen (N=95)		Natuurlijke personen (N=93)	
	n	%	n	%
Ongebruikelijke transactie	9	9	59	63
Verdachte transactie	0	-	5	5

Het blijkt dat in 2006 negen ondernemingen geregistreerd zijn in verband met ongebruikelijke transacties. Van de 93 ondernemers zijn 59 personen in 2006 geregistreerd (63%). Geen van de ongebruikelijke transacties door rechtspersonen is als verdacht aangemerkt. Bij vijf van de 59 ondernemers (natuurlijke personen) is uiteindelijk sprake van verdachte transacties. De personen in de selectie zijn aanzienlijk vaker betrokken bij ongebruikelijke transacties dan de ondernemingen waarvan ze eigenaar of bestuurder zijn. In 5% van de gevallen betreft dit transacties die door FIU-Nederland als verdacht worden aangemerkt.

Uit deze informatie kan niet worden opgemaakt welke redenen ten grondslag kunnen liggen aan het relatief hoge aantal ongebruikelijke transacties waarbij de natuurlijke personen betrokken zijn. Evenmin bestaat er inzicht in de achtergronden van het verschil met het aantal meldingen over de bijbehorende rechtspersonen.

6.5 Art Loss Register

Het Art Loss Register (ALR) is de naam van de particuliere instelling en eveneens van de wereldwijde databank voor gestolen, vermiste en vervalste kunst- en antiekobjecten die zij beheert. Sinds 2006 heeft de onderneming een vestiging in Amsterdam.

Meldingen

Per jaar ontvangt het ALR ongeveer vijftig meldingen van gestolen of vermiste objecten vanuit Nederland. Per melding worden er gemiddeld vijf objecten opgegeven. Hiertoe behoren horen ook de meldingen met betrekking tot Nederland die afkomstig zijn van Interpol en Europol. Andere meldingsbronnen zijn kunsthandelaren, verzekeringsmaatschappijen, nationale en lokale politie, musea, galerieën, warenhuizen, particulieren, kerken, en ondernemingen met een bedrijfscollectie. De registratie van gestolen of vermiste kunst in het register gebeurt binnen 24 uur na de meldingsaangifte.

Sinds de opheffing van de databank van de Central Recherche Informatiedienst (CRI) - de kunst- en antiekcentrale - in Nederland krijgt het Art Loss Register aanzienlijk minder meldingen binnen via de Nederlandse politie. In het jaar na de opheffing van de databank (2002) ontving het Art Loss Register nog 80% meer meldingen van de politie dan in 2005. (30 versus zes). Volgens medewerkers van het Register zou het naïef zijn te denken dat er sindsdien minder kunst wordt gestolen. Aannemelijker is dat de kennis over de mogelijkheid van registreren en de prioriteit voor de opsporing van kunstcriminaliteit in de loop der jaren grotendeels zijn verdwenen.⁹

In ongeveer de helft van de meldingen gaat het om schilderijen. De andere 50% bestaat uit objecten uit de overige categorieën. Deze verdeling is vergelijkbaar met de wereldwijde meldingen.¹⁰

Zaken

Indien er naar aanleiding van een melding of een (eigen) vondst voldoende aanknopingspunten zijn om de diefstal, fraude of andere verdachte omstandigheden verder te onderzoeken gaat het ALR over tot een actieve zoektocht naar het object. In relatie tot de Nederlandse kunst- en antiekhandel is het ALR momenteel bezig met ruim honderd zaken waarin Nederland of Nederlandse handelaren een rol spelen. Binnen de zaken waar het ALR bij betrokken is wordt onderscheid gemaakt in: zaken die betrekking hebben op gestolen of vermiste kunst in Nederland; buitenlandse zaken waarbij sprake is van betrokkenheid van de Nederlandse kunstsector; en zaken waarbij Nederland is aangemerkt als doorvoerland (tabel 6.14).

Tabel 6.14 Informatie over Nederlandse kunst- en antieksector in Art Loss Register

	Aantal
Nederlandse dossiers	22
Buitenlandse dossiers waarbij Nederlandse handelaren zijn betrokken	20-30
Dossiers waarbij Nederland als doorvoerland is aangemerkt	60

Bron: Art Loss Register, mei 2007.

⁹ Sinds de opening van de Amsterdamse vestiging heeft een marketing campagne plaats gevonden om het registreren van gestolen kunst weer onder de aandacht te brengen bij politie, verzekering, particulieren, musea en overige instellingen. Dit heeft geleid tot een stijging van het aantal meldingen in 2006. In dit jaar ontving het ALR reeds 20 meldingen van de politie.

¹⁰ Analyse van het gehele Art Loss Register laat zien dat vooral schilderijen (47%), juwelen (11%), uurwerken (8%), beelden (6%), keramiek (8%) en zilverwerk (5%) zijn opgenomen in het register. De ervaring van het Register leert dat deze percentages voor Nederland vergelijkbaar zijn.

Begin mei 2007 is het ALR bezig met 22 zaken waarbij sprake is van een directe connectie met de Nederlandse kunsthandel. De zaken vallen in vier categorieën: zogenoemde Holocaustzaken of *historical claims*, objecten die in de Tweede Wereldoorlog zijn gestolen van Nederlanders of uit Nederland; zaken die voortvloeien uit Nederlandse beurzen; zaken die voortkomen uit het checken van Nederlandse veilingcatalogi (inclusief de internationale veilingen); en zaken die voortkomen uit een verzoek van de Nederlandse politie. De politie schakelt het ALR vooral in wanneer zij bij opsporingsonderzoek stuit op objecten waarvan de eigenaar niet direct is te achterhalen.

In de meeste van de 22 gevallen gaat het om voorwerpen die voorheen in Nederlands bezit waren. Dit is zeker het geval bij de *historical claims*. Ook de zaken die ontstaan naar aanleiding van het checken van Nederlandse lokale veilinghuizen en nationale en regionale beurzen betreffen voor het grootste gedeelte objecten die afkomstig zijn uit Nederlands bezit. Een klein deel van de objecten heeft een buitenlandse herkomst. In de meeste van de 22 zaken gaat het om diefstal en in enkele gevallen om fraude, voornamelijk verzekeringsfraude. Deze fraudezaken komen bij het ALR vaak pas aan het licht op het moment dat het object in de database is gematched als gestolen of vermist, of tijdens het onderzoek dat op een match volgt.

In totaal is het ALR in mei 2007 met 20 tot 30 zaken bezig die betrekking hebben op objecten in het buitenland of in buitenlands bezit, maar waar sprake is van een connectie met de Nederlandse markt. Het object wordt bijvoorbeeld aangeboden aan een Nederlandse handelaar of wordt verkocht op een Nederlandse veiling of beurs. Objecten met een problematische herkomst worden naar verhouding vaker aangetroffen bij de internationale veilinghuizen en beurzen die gevestigd zijn of gehouden worden in Nederland.

In ongeveer zestig in het buitenland lopende zaken, waarbij het ALR is ingeschakeld, speelt Nederland een rol als doorvoerland. In veertig van deze zestig zaken speelt het ontbreken van het toepassen van *due diligence* (zorgvuldigheidsplicht) een rol. Een object wordt vervoerd via Nederland maar de handelaar of koper kan niet aantonen dat het object legaal kan worden verhandeld, en dat het object geen problematische herkomst heeft. De *provenance* is zagezegd niet duidelijk in beeld. In Nederland is het vooralsnog niet wettelijk verplicht *due diligence* toe te passen, maar een koper die kan aantonen dat hij of zij wel zorgvuldigheidsonderzoek heeft gedaan ten tijde van de aankoop staat een stuk sterker in de bewijsvoering als het gaat om een object met problematische herkomst.

6.6 Overige registraties

In Nederland houden ook de Stichting Kerkelijk Kunstbezit Nederland (SKKN) en de website gestolenkunst.nl overzichten bij van gestolen en vermiste kunst- en antiekvoorwerpen. Dit zijn openbare overzichten die op internet kunnen worden geraadpleegd. Het overzicht van SKKN bestaat uit voorwerpen die uit kerkgebouwen zijn ontvreemd sinds 1999. Hierin staan 66 voorwerpen apart vermeld. In enkele gevallen bestaat één vermelding uit een verzameling voorwerpen, bijvoorbeeld 310 zilveren lepels. De website gestolenkunst.nl is een particulier initiatief. Het overzicht op de website telt 98 zaken, hoofdzakelijk van 2001 en recenter. Per zaak gaat het vaak om meerdere objecten; in totaal staan enkele honderden objecten vermeld. Een klein deel daarvan is inmiddels terecht. Tussen de beide websites is geen overlap ontdekt. Het is echter mogelijk dat een object dat is geregistreerd bij één van deze twee initiatieven eveneens als gestolen of vermist object is opgenomen in het ALR.

7. CONCLUSIES

Het Programma preventie georganiseerde criminaliteit (PPGC), dat in 1998 met instemming van de Bestuursraad van het ministerie van Justitie is gestart, bestond onder andere uit projecten gericht op het zichtbaar maken van de mate waarin een bedrijfstak kwetsbaar is voor criminele invloeden, de zogenoemde preventieve doorlichting van bedrijfstakken. Met ingang van 2007 maken de doorlichtingen deel uit van het Programma Versterking aanpak georganiseerde misdaad (PVAGM). Een onderzoek naar de kwetsbaarheid van de Nederlandse kunst- en antiekhandel voor georganiseerde misdaad heeft niet eerder plaatsgevonden.

Nadat allereerst de onderzoeksopzet kort wordt besproken, worden vervolgens de belangrijkste bevindingen van het onderzoek weergegeven aan de hand van de onderdelen: inventarisatie van de sector; doorlichting van de sector; en verkenning van de handhaving. De paragrafen beginnen met de onderzoeksvragen, die aan de basis hebben gestaan van de onderzoeksactiviteiten en waarop de bevindingen het antwoord vormen. Afgerond wordt met enkele slotopmerkingen.

7.1 Onderzoeksopzet

Doel van de doorlichting is het in kaart brengen van kwetsbaarheden voor de innesteling van (georganiseerde) criminaliteit in de sector en het analyseren van de bestaande handhavingspraktijk. Het onderzoek is onderverdeeld in een inventarisatie en een doorlichting van de sector op (kwetsbaarheden voor) criminele infiltratie en een verkenning van de handhaving. Naast een literatuurstudie hebben 36 interviews met betrokkenen uit de branche plaatsgevonden en 13 gesprekken met personen uit de handhaving. Ook zijn veilingen en beurzen bezocht. Er is voor de inventarisatie gebruik gemaakt van registers van onder meer Belastingdienst en Kamer van Koophandel. Voor de doorlichting zijn gegevens verkregen uit de justitiële documentatie, uit registraties van de Financial Intelligence Unit Nederland en uit dossiers van de Douane.

Hoewel wordt onderkend dat de internationale dimensie in de kunst- en antiekhandel een belangrijke rol speelt, ligt de nadruk van het onderzoek op de handel in Nederland door Nederlandse (rechts)personen. Aan internationale verbanden en verhoudingen wordt wel aandacht besteed, de analyses van kwantitatieve gegevens zijn evenwel begrensd tot

Nederland. Er is voorts gekozen om de aandacht te concentreren op de categorieën kunst en antiek¹ die volgens experts het meest kwetsbaar zijn voor criminaliteit.

7.2 Inventarisatie

In deze paragraaf wordt antwoord gegeven op vragen over de aard en omvang van de kunst- en antiekhandel in Nederland. De bijbehorende onderzoeksvragen luiden als volgt:

- *Hoe is de sector georganiseerd (organisatiestructuur, subbranches, aantallen ondernemingen en werknemers naar soort en (sub)branche)? Wat is het financiële belang in de kunstsector (omzetten, vermogen, bijdrage in het BNP en andere kengetallen)?*
- *Wat zijn de actieve ondernemingen in de sector en wat zijn hun (grensoverschrijdende) netwerken?*
- *Wat zijn de posities van koepelorganisaties, adviseurs, informele geldschieters, private en publieke kunstfondsen en aandeelhouders? In hoeverre spelen onderlinge verwevenheid, belangenverstrengeling, concurrentie en buitenlandse invloeden een rol?*

Kenschets kunst- en antiekhandel

De spelers in de kunst- en antiekhandel zijn grofweg onder te verdelen in kopers, verkopers en tussenpersonen. Handelaren kunnen in elk van deze hoedanigheden actief zijn. Aan de aanbodzijde bevinden zich voorts galeries en particulieren. De vraagzijde bestaat, naast de handelaren, in hoofdzaak uit particulieren, musea, bedrijven en instellingen. Tussenschakels zijn veelal veiling- en venduhuizen, terwijl internetveilingen steeds populairder worden.

Niches en circuits

De kunst- en antiekhandel in Nederland kent een grote heterogeniteit. De handel kent vele grotere en kleinere niches, die elk eigen handelscircuits herbergen. De niches zijn doorgaans afgebakend op basis van de aard van de handelswaar. Voorts is de kunst- en antiekhandel gelaagd, dat wil zeggen dat zich op basis van kwaliteit of reputatie min of meer afzonderlijk functionerende segmenten hebben ontwikkeld. De segmentering is sterker van toepassing op de handel in oude kunst en

¹ EG-verordening 3911/92 onderscheidt 15 categorieën beschermd cultureel erfgoed. Een overzicht daarvan is opgenomen in hoofdstuk 2. De doorlichting spitst zich toe op de handel in schilderijen, oudheidkundige voorwerpen, etnografica en overige antiquiteiten.

antiek dan op de handel in hedendaagse kunst. Die verloopt nagenoeg gescheiden van de handel in oude kunst en kent eigen circuits.

Nichemarkten en handelscircuits hebben meestal een klein aantal dominante spelers. De deelmarkten zijn voor alle spelers uiterst overzichtelijk. Door de geringe omvang en de interne transparantie kan een deelmarkt een eigen subcultuur ontwikkelen. De aard van de handelswaar maakt dat er geen scherpe concurrentie kan plaatsvinden.

De onderlinge verwevenheid tussen ondernemingen in de handel is over het algemeen gering. Er is nagenoeg geen filialisering en separate ondernemingen hebben doorgaans een zeer gering aantal werknemers. Bovendien bestaan veel ondernemingen al tientallen jaren, zonder ooit van eigenaar te zijn veranderd. De twee grote veilinghuizen, Christie's en Sotheby's, vormen uitzonderingen: beide zijn filialen van wereldwijde organisaties en hebben in Nederland tientallen werknemers.

Reikwijdte

Evenals voor de handelaren geldt voor de veilinghuizen dat de kleinere huizen in de eerste plaats regionaal dan wel nationaal werken, terwijl de grote veilinghuizen internationaal georiënteerd zijn. Veel kunst- en antiekhandelaren zijn internationaal actief. Naarmate een handelaar meer aanzien geniet en in exclusievere objecten handelt, zal zijn netwerk meer internationaal zijn. Verzekeraars en transporteurs opereren eveneens hoofdzakelijk internationaal. De kunst- en antiekbeurzen TEFAF en PAN hebben een wereldwijde uitstraling en een internationaal publiek.

In de kunst- en antiekhandel is een onbekend, maar waarschijnlijk gering aantal personen, werkzaam als (professioneel) adviseur. De adviseurs staan particuliere kopers en verzamelaars terzijde. Binnen de sector bestaan rond het advieswerk enige vraagtekens, omdat de raadgeving niet in openheid plaatsvindt. De mogelijkheid van belangenverstrengeling wordt hierbij niet uitgesloten. Het zal nader onderzoek vergen om een volledig beeld te krijgen van de activiteiten en invloed van adviseurs c.q. bemiddelaars in de sector.

Brancheorganisaties

Een algemene brancheorganisatie is er niet. Wel bestaan er diverse koepelorganisaties waarin bepaalde typen handelaren (of veilinghuizen of musea) zich hebben verenigd. Vergeleken met andere sectoren is de rol die de koepelorganisaties vervullen gering. Aannemelijk is dat dit te maken heeft met de geringe omvang van de deelmarkten en de autonome handelswijze van individuele handelaars c.q. ondernemingen.

Kengetallen

Uit gegevens van de Belastingdienst en de Kamer van Koophandel blijkt dat het aantal instellingen in de kunst- en antieksector in Nederland tussen de 4.000 en 6.500 ligt. Het financiële belang van de Nederlandse kunsthandel is niet onaanzienlijk, alhoewel een klein aantal spelers verantwoordelijk is voor een groot deel van de omzet. Afgaande op gegevens van de Belastingdienst wordt verondersteld dat de kunsthandel jaarlijks tussen 500 en 700 miljoen euro omzet.

7.3 Doorlichting

Deze paragraaf geeft antwoord op vragen die betrekking hebben op de indringing van (georganiseerde) criminaliteit in de Nederlandse kunst- en antiekhandel. Het gaat hierbij om de volgende onderzoeksvragen:

- *Wat zijn de kwetsbare plekken in de sector voor wat betreft het risico van indringen door en financiering van (georganiseerde) criminaliteit (diefstal, illegale handel, vervalsing)? In hoeverre is reeds sprake van indringing?*
- *In hoeverre wordt illegale kunsthandel benut als instrument om criminele winsten wit te wassen of voor terrorismefinanciering? Hoe efficiënt is de sector voor witwasconstructie en als financieringsbron?*
- *Welke mogelijkheden heeft de sector om zich (beter) tegen georganiseerde criminaliteit te beschermen door het nemen van preventieve maatregelen?*

De wereldwijde handel in kunst en antiek is om verschillende redenen kwetsbaar voor criminaliteit. In de (internationale) literatuur kunnen uiteenlopende voorbeelden worden gevonden van diefstallen, plunderingen, vervalsingen en smokkelpraktijken.² De nadruk in dit onderzoek ligt op de handel in Nederland. Daarom komen de kwetsbaarheden in de wereldwijde handel uitsluitend aan de orde voorzover er een relevant verband met de Nederlandse kunst- en antiekhandel is aangetroffen.

De kwetsbaarheid van de kunst- en antiekhandel in Nederland wordt hieronder aan de hand van een aantal aspecten nader verklaard. Eerst wordt ingegaan op een drietal algemene onderdelen van de handel in kunst en antiek. Vervolgens komen drie aspecten van de Nederlandse kunst- en antieksector aan bod. Bij de eerstgenoemde onderdelen wordt overigens wel voorzover mogelijk een vertaling gemaakt naar de Nederlandse praktijk.

² Zie hiervoor verder bijvoorbeeld Tjhuis (2006), Van Beurden (2001), Brodie (2000) en Leyten (1995).

Kwetsbaarheid kunst- en antiekhandel in algemene zin

Kwetsbare aspecten van handel in kunst en antiek in algemene zin zijn:

- de grote waarde van individuele objecten;
- de sterk fluctuerende marktprijzen van objecten;
- de gevoeligheid rond de herkomst van kunst en antiek.

Waardevolle objecten

Goederen van grote waarde zijn per definitie aantrekkelijk voor criminelen. Van vrijwel alle soorten cultuurgoederen vertegenwoordigen de topstukken een grote financiële waarde. Daarnaast hebben de objecten een immateriële waarde, die niet in geld kan worden uitgedrukt.

Het is niettemin de financiële waarde die in de meeste gevallen bepaalt of een object kwetsbaar is voor criminaliteit. Oplichting met behulp van vervalsingen en diefstal van kunst en antiek komen voor. Veel objecten zijn qua omvang makkelijk te vervoeren en te verbergen en om die reden aantrekkelijk voor dieven. Ook worden op de kunst- en antiekmarkt diverse objecten verhandeld die relatief eenvoudig na te maken zijn.

Bij het Art Loss Register staan (internationaal) circa 180 duizend kunst- en antiekvoorwerpen te boek als gestolen of vermist. Daarvan zijn schilderijen met 47% de voornaamste categorie. De beveiliging van objecten is vaak beperkt. Dat blijkt onder meer uit gesprekken met vertegenwoordigers van musea. Uit kerken, openbare parken en particuliere woningen en tuinen zijn de laatste jaren veelvuldig objecten ontvreemd. Het grootste deel van deze voorwerpen werd in het geheel niet beveiligd.

Heling en diefstal zijn kansrijker indien objecten niet zonder meer als gestolen zullen worden herkend door kopers in de legale sfeer. Een enkele keer worden topstukken ontvreemd om losgeld en is van heling geen sprake. Het verhandelen van vervalste kunst is kansrijker naarmate de (beschikbare) expertise om echtheid vast te stellen geringer is. Vervalsingen komen relatief vaker voor in de moderne en hedendaagse kunst dan in de overige categorieën.

Het aantal eigenaren en bestuurders van ondernemingen en instellingen in de sector dat ooit vervolgd is voor vermogensdelicten, zoals diefstal, is niet bijzonder hoog, blijkt uit gegevens van de Justitiële Informatiedienst (JustID). Datzelfde geldt voor het aandeel eigenaren en bestuurders dat veroordeeld is voor delicten met betrekking tot de Wet op de Economische Delicten (WED). Betrokkenen uit specifieke categorieën wijken niet significant af van de gehele onderzoekspopulatie.

Fluctuerende marktprijzen

De kunst- en antiekhandel is bij uitstek een voorbeeld van een sector met een onvoorspelbare marktwerking, mede veroorzaakt door de grillen van het koperspubliek en de economische situatie.³ De mogelijkheden om objectief marktprijzen te bepalen zijn beperkt, waardoor prijzen sterk kunnen fluctueren zonder argwaan te wekken.

In gesprekken met betrokkenen in de sector zijn enkele voorbeelden genoemd van manipulatie van verkoopprijzen van kunst- en antiekobjecten. Verondersteld wordt dat het manipuleren met de marktwaarde van objecten in het bijzonder het witwassen van zwart geld mogelijk moet maken. Ook ten behoeve van andere vormen van fraude, te weten belastingontduiking en oplichting, kunnen criminelen de waarde van objecten manipuleren.

Het aandeel eigenaren en bestuurders in de sector dat ooit vervolgd is geweest in verband met fraude, oplichting of een hieraan gerelateerd delict is tamelijk gering, zo blijkt uit een steekproef uit de registraties van de Justitiële Informatiedienst.

Bij het meldpunt ongebruikelijke transacties van de Financial Intelligence Unit (FIU) Nederland komen niet veel meldingen van handelaren in kunst en antiek binnen: enkele tientallen per jaar. Daarvan zijn er in de voorbije jaren enkele als verdacht aangemerkt. Het gaat om een zeer gering deel van het totale aantal verdachte transacties in Nederland. Tegelijkertijd blijkt uit gegevens van FIU-Nederland dat van de eigenaren en bestuurders met criminele antecedenten meer dan de helft in 2006 geregistreerd is in verband met een ongebruikelijke transactie. In een klein deel van de gevallen was er sprake van een verdachte transactie. Het aantal gevallen waarin (mogelijke) witwasconstructies zijn geconstateerd is gering. Gezien de huidige (geringe) intensiteit van de handhaving binnen de kunsthandel kan echter niet worden uitgesloten dat fraude en witwassen in ernstigere mate voorkomen.

Herkomstkwesities

In internationale verdragen en gedragscodes van koepelorganisaties staat beschreven onder welke voorwaarden in diverse soorten kunst en antiek mag worden gehandeld. Het objectiveren van het risico dat een handelsobject is gestolen of illegaal uitgevoerd is echter problematisch, waardoor het vaak voor meerderlei interpretatie vatbaar is. Dit vormt een belangrijke kwetsbaarheid voor de handel.

³ Een snelle toename in de vraag naar voorwerpen van een bepaalde kunstenaar of stroming kan de productie van en handel in vervalsingen, onder meer via internet, in de hand werken.

De illegale invoer van beschermd cultureel erfgoed in de Europese Unie gebeurt zowel structureel als incidenteel, blijkt uit literatuur en interviews. Structureel worden door criminele netwerken objecten ingevoerd ten behoeve van de westerse markt; incidenteel worden door onder meer toeristen kleine hoeveelheden objecten meegenomen. Betrokkenen merken daarbij op dat de Nederlandse markt voor de (illegale) handel in etnografische en archeologische voorwerpen relatief oninteressant is. Aangezien het totale aantal dossiers en archiefmateriaal van Douane en Erfgoedinspectie gering is, kan er niet uit worden afgeleid in hoeverre cultuurgoederen rechtstreeks illegaal Nederland worden ingevoerd. Er vindt namelijk geen gerichte controle op kunst- en antiekvoorwerpen plaats.

Hoewel er internationaal toenemende aandacht is voor de zorgvuldigheid ten aanzien van de herkomst van cultureel erfgoed, geldt nog steeds dat er (in Nederland) geen harde criteria zijn ten aanzien van de inspanningen die moeten worden ondernomen om een gezonde herkomst vast te stellen. De musea, die lid zijn van de Museumvereniging, onderschrijven de Museale Gedragslijn, afgeleid van de *ICOM code of ethics*. Daarmee zijn de medewerkers van deze musea gehouden aan het naleven van de Museale Gedragslijn.⁴ Bruikbare ethische codes voor handelaren, die kunnen bijdragen aan de bestrijding van criminaliteit, ontbreken vooralsnog.

Naast illegaal ingevoerde cultuurgoederen, vindt handel plaats in gestolen kunst en antiek. Van vermist geraakte kunst- en antiekobjecten bestaan diverse (wereldwijde) databases en registers, waarvan het Art Loss Register het bekendst is. Lang niet alle handelaren stellen zich echter frequent op de hoogte van de objecten die als gestolen of vermist staan geregistreerd. Gestolen kunst en antiek duiken mede daardoor soms op in het legale circuit. Een sterke aanwijzing voor criminaliteit vormt een relatief snelle opeenvolging van handelstransacties. Daarmee kan het zicht op de oorspronkelijke heler en dief worden ontnomen. Een steekproef uit de registraties van de JustID toont aan dat het aantal personen in de kunst- en antiekhandel dat is veroordeeld voor heling vrij gering is, zeker de laatste jaren.

Kwetsbaarheid sector in Nederland

Kwetsbare aspecten van de Nederlandse kunst- en antieksector zijn:

- de geringe externe regulering;
- het ontbreken van adequate registraties;
- de internationale handelsactiviteiten.

⁴ Veelal zijn museummedewerkers ook nog individueel lid van ICOM (International Council of Museums) en zijn daarmee ook gehouden aan de *code of ethics*.

Alvorens in te gaan op deze kwetsbare aspecten dient het volgende te worden vermeld: weinig bevindingen staven de stelling dat de kunst- en antieksector in Nederland zou zijn doordrongen van (georganiseerde) criminaliteit. Duidelijk is, dat de kunst- en antiekhandel in Nederland niet het gewenste profiel heeft voor het type crimineel dat gemakkelijk en snel veel geld wil verkrijgen.

Geringe externe regulering

Wet- en regelgeving die specifiek van toepassing is op de kunst- en antiekhandel is schaars. Voor het grootste deel wordt de handelspraktijk gereguleerd door partijen uit de sector zelf. Hoewel zelfregulering bijdraagt aan de handhaving van normen en daarmee aan het voorkomen van criminaliteit, draagt ze ook kwetsbaarheid in zich. De kleine eenheden die met elkaar een normopvatting delen, kunnen immers tot subculturen verworden, waarin het overtreden van de wet of van (sectorbrede) gedragscodes worden gedoogd. Dit risico doet zich in het bijzonder voor wanneer de (deel)sector een gemeenschappelijk belang heeft. Bovendien heeft een externe partij over het algemeen betere mogelijkheden voor handhaving en sanctienering dan de sector zelf.

De meeste handelaren en vertegenwoordigers van veilinghuizen oordelen dat de sector waarin zij actief zijn adequate (preventieve) maatregelen treft tegen criminaliteit. Dit algemene beeld geldt echter niet alle betrokkenen. De incidenten waarop in diverse gesprekken wordt gewezen, maken duidelijk dat de sector er niet in slaagt om criminaliteit geheel buiten de deur te houden.

Ontbreken van registraties

In Nederland wordt geen aandacht besteed aan het centraal registreren van vermiste en gestolen kunst- en antiekobjecten. Het KLPD is daar in 2001 mee gestopt, zonder dat deze taak aan een andere overheidsinstantie is overgedragen. Nederland voldoet daardoor niet aan zijn internationale verplichtingen. Vanwege de grote immateriële waarde die bepaalde objecten vertegenwoordigen, is een goede registratie ervan belangrijk. Een aanzienlijk deel van de Nederlandse handelaren in kunst- en antiek raadpleegt niet of nauwelijks de bestaande internationale registers van vermiste en gestolen kunst, zoals het Art Loss Register, de overzichten van Interpol en de Rode Lijst van ICOM. Doordat geen kennis wordt genomen van vermissingen zijn veel betrokkenen zich niet bewust van de gestolen objecten die circuleren en kunnen ze daarop niet alert reageren. Bovendien mist de sector in Nederland de preventieve werking van (centrale) registratie: een sluitende registratie maakt de handel in gestolen objecten riskanter, hetgeen dieven en helers kan ontmoedigen.

In Nederland zijn de afgelopen jaren enkele particuliere initiatieven voor registratie en publicatie van gestolen kunstvoorwerpen gestart. De reikwijdte hiervan is echter relatief gering. Onlangs heeft het Art Loss Register een filiaal in Amsterdam geopend. Mede daardoor is het aantal Nederlandse meldingen stijgende.⁵ Een structurele koppeling met politiegegevens ontbreekt echter, waardoor de registratie van gestolen objecten weinig effectief blijft.

Internationale handelsactiviteiten

Nederland wordt in de literatuur veelvuldig aangemerkt als doorvoerland voor criminelen. Die rol zou Nederland ook vervullen voor criminaliteit met betrekking tot kunst en antiek. De gesprekken en registratiegegevens binnen dit onderzoek hebben niet aangetoond dat dit voor kunst en antiek vaker het geval zou zijn. Wel zijn er enkele factoren die (de omvang van het) grensoverschrijdend verkeer van waardevolle objecten van en naar Nederland bevorderen.

Binnen de EU kunnen goederen vrij worden vervoerd. Europese handelaren kunnen elk gewenst EU-land kiezen als in- of uitvoerhaven. Schiphol - dat goede faciliteiten heeft voor kunst- en antiektransport - en de haven van Rotterdam - waar jaarlijks meer dan 5 miljoen containers worden verwerkt - zijn grote Europese doorvoerhavens. De internationale vervoersstromen kunnen echter ook voor illegale handel worden gebruikt en vormen in die zin een risico. De handhaving van verdragen en wetgeving inzake cultuurgooederen binnen de EU verhoudt zich slecht met het vrije verkeer van goederen. In de wetgeving staat namelijk de nationale dimensie veelal centraal, terwijl aan de binnengrenzen van de Unie in principe geen controle plaatsvindt. Een ander probleem vormt de ontoereikende bewaking van de (nieuwe) buitengrenzen van de EU.

Voor de TEFAF en andere kunstbeurzen in Nederland worden grote aantallen uiterst waardevolle kunstobjecten naar Nederland getransporteerd en worden op Nederlands grondgebied talloze transacties voltrokken. Rond deze evenementen is er veel toezicht, niettemin vergroot het volume van de activiteiten de kans op incidenten.

Afwijkende wetgeving maakt Zwitserland aantrekkelijk voor Europese kunsthandelaren. Er wordt verondersteld, onder meer in interviews, dat in Zwitserland geregeld met zwart geld in kunst en antiek wordt geïnvesteerd. Frequentie handel met of via Zwitserland zou in dat geval de kwetsbaarheid ten aanzien van criminaliteit vergroten.

⁵ Het Art Loss Register is een particuliere onderneming met een commercieel oogmerk. Voor het gebruik van het gegevensbestand moet worden betaald.

Criminaliteit

Hieronder wordt stilgestaan bij de wisselwerking tussen criminelen in de kunst- en antieksector en hun omgeving. De volgende onderzoeksvragen zijn daarop van toepassing:

- *Welke barrières zijn er voor een kunstrover of heler om succesvol te kunnen zijn in de kunstsector?*
- *Welke wisselwerking bestaat er tussen criminele samenwerkingsverbanden en hun sociale en maatschappelijke omgeving?*

De kunst- en antiekhandel heeft een aantal eigenschappen die voor criminelen een belemmering kunnen vormen om er gemakkelijk financieel gewin uit te halen. De belangrijkste aspecten daarvan zijn:

- de beperkte verhandelbaarheid van topstukken in de kunst- en antiekhandel;
- de geslotenheid van de gerenommeerde handel en de hoge toetredingseisen;
- de doorgaans geavanceerde beveiliging van kostbare objecten;
- de aanwezige documentatie en registratie van gestolen of vermiste objecten.⁶

Wat betreft de beveiliging van objecten en de aanwezige documentatie en registratie worden overigens door diverse betrokkenen voorbehouden gemaakt. Hoewel kunst en antiek in veel gevallen beter zijn beveiligd en geregistreerd dan andersoortige waardevolle handelswaar, zijn deze aspecten voor een deel van de objecten juist voor verbetering vatbaar. In het bijzonder het gebrek aan adequate beveiliging en registratie van beschermde cultuurgoederen in Afrikaanse en Latijns-Amerikaanse landen geeft criminelen de kans om deze te ontvreemden en te verhandelen.

Voor een vaardige crimineel is er in andere sectoren gemakkelijker financieel gewin te behalen. Met name de beperkingen ten aanzien van de verhandelbaarheid van gestolen kunstwerken maken de kunst- en antiekhandel minder aantrekkelijk. Anders wordt het, wanneer een crimineel uit is op 'losgeld' voor of op langdurig bezit van een object.

Criminelen die gebruik (willen) maken van de handel in of de smokkel van kunst- en antiekvoorwerpen, moeten zich daarvoor binnen het legale circuit bewegen. In veel gevallen is derhalve samenwerking met spelers uit de sector vereist. Bij de illegale grensoverschrijdende handel in cultuurgoederen kan het daarbij gaan om de medewerking van musea of

⁶ Dit aspect geldt met name voor zogenoemde topstukken, minder voor overige objecten.

kunsthandelaren. Daarnaast kan worden gedacht aan omkoping van douaneambtenaren en andere handhavers of het onder druk zetten van (gerenommeerde) handelaren.

Algemene uitspraken over de wisselwerking tussen criminaliteit en de handel in kunst en antiek zijn nauwelijks mogelijk. Vastgesteld wordt dat internationaal gezien diverse soorten objecten als gevolg van geringe bescherming en een relatief hoge handelswaarde gevoelig zijn voor criminaliteit. Naarmate objecten beter geregistreerd zijn en het geografische speelveld (of de omvang van de markt) kleiner is, nemen kansen voor criminelen om succesvol te opereren af. De binnenlandse handel in Nederland is daardoor vergeleken met internationale handelscircuits minder kwetsbaar. Registratie en handhaving zijn echter niet op een voldoende niveau om voorkomende criminaliteit goed het hoofd te kunnen bieden.

7.4 Handhaving

Onderstaande onderzoeksvragen hebben betrekking op mogelijkheden en instrumenten om criminaliteit in de kunst- en antiekhandel te bestrijden. De vragen gaan in op de juridische mogelijkheden en werkzaamheden van opsporingsinstanties.

- *Wat zijn de effectiviteit en mogelijkheden van het huidige juridische instrumentarium bij de invoer/smokkel van illegaal ingevoerde en/of uitgevoerde cultuurgoederen?*
- *Wat is de effectiviteit van de handhavinginspanningen van de overheid binnen de sector, gezien de risico's die zich er volgens de resultaten van de doorlichting voordoen?*

Wet- en regelgeving

Regelgeving over kunst en antiek bestaat zowel op internationaal niveau (verdragen), Europees niveau, als op nationaal niveau. Oogmerk van die regels is zowel het voorkomen en bestrijden van de handel in gestolen goederen als de bescherming van nationale cultuurgoederen.

Uit de gesprekken die met verschillende informanten zijn gevoerd blijkt dat de van toepassing zijnde wetgeving niet als sluitend wordt ervaren. De twee belangrijkste internationale verdragen op dit terrein, de UNESCO-conventie 1970 en het UNIDROIT-verdrag, zijn door Nederland niet geratificeerd. Voor het eerstgenoemde verdrag wordt inmiddels gewerkt aan ratificatie. Het totnogtoe uitblijven daarvan wordt door verschillende respondenten betreurd.

De Nederlandse opsporings- en handhavingsautoriteiten beschikken naast internationale wetgeving over verschillende instrumenten en bevoegdheden om hun taken op een juiste wijze te kunnen vervullen. Dit zijn de Wet Melding Ongebruikelijke Transacties (de Wet MOT), de Douanewet en de Wet op de Economische Delicten (WED). Handhavers zijn over het algemeen te spreken over de effectiviteit van het beschikbare opsporings-instrumentarium, blijkt uit de gevoerde gesprekken. De Wet MOT, mits goed toegepast, wordt als een belangrijk middel gezien om witwaspraktijken op het spoor te komen. Door de kunstwereld zelf worden zeer weinig ongebruikelijke transacties gemeld, zeker afgezet tegen het totaal aantal meldingen. Wel komen relatief veel personen uit de sector voor in de bestanden van FIU-Nederland in verband met ongebruikelijke transacties.

Effectiviteit

In kaderovereenkomsten tussen ministeries en in het Landelijk Kader Nederlandse Politie komen geen doelstellingen voor die specifiek ingaan op de beoogde resultaten van de handhaving. Er worden alleen procesmatige doelen geformuleerd. Uitspraken over de effectiviteit van de handhaving kunnen derhalve niet worden gerelateerd aan meetbare doelen.

De opsporing en handhaving van aan kunst en antiek gerelateerde criminaliteit zijn in Nederland matig ontwikkeld. Als er op dit moment kunstvoorwerpen worden opgespoord en criminelen worden vervolgd, dan gaat het hetzij om toevalstreffers, hetzij om inspanningen van een individuele ambtenaar. Structurele opsporing is niet aanwezig en strategieën zoals Tegenhouden worden ten aanzien van kunstcriminaliteit niet toegepast. De redenen hiervoor zijn divers, maar over de gehele linie wordt door de gesprekspartners het gebrek aan prioriteit als voornaamste factor genoemd. Doordat de aandacht binnen de organisaties gericht is op andere taken, blijft de bestrijding van aan kunst en antiek gerelateerde criminaliteit achterwege. Ook internationaal blijkt de bestrijding van deze criminaliteit lage prioriteit te hebben. De divisie van Europol die zich tot voor kort in kunst- en antiekkzaken specialiseerde, bestaat niet meer.

De opsporing van aan kunst en antiek gerelateerde criminaliteit op nationaal niveau is nu versnipperd over een groot aantal organisaties. Zij kunnen zich alle, vanuit hun eigen taken en bevoegdheden, bezighouden met bestrijding van deze vorm van criminaliteit. Een centraal aanspreek- en doorverwijspunt is er niet meer, sinds de opheffing van de kunst- en antiekcentrale van het KLPD in 2001. Een dergelijk aanspreekpunt zou bijdragen aan de bereidheid tot het melden van vermoedelijke criminaliteit door handelaren en andere betrokkenen in de sector. Die is in de huidige situatie wisselend.

Daarnaast geldt dat kunst en antiek een specialisme is. Voorzover er sinds de opheffing van de kunst- en antiekcentrale nog kennis aanwezig is, is die gefragmenteerd en verspreid over organisaties aanwezig. Een goede opsporing van kunst- en antiekcriminaliteit vergt medewerkers van opsporingsdiensten die goed opgeleid zijn en die zich volledig bezighouden met dit onderwerp.

Bij de registratie van gestolen kunst en antiek is er in ieder geval sprake van een informatieachterstand van enkele jaren, omdat de database van het KLPD in 2001 is opgeheven. De objectgegevens zijn destijds overgenomen door het Art Loss Register, maar worden niet meer gebruikt voor politionele of juridische doeleinden. Een volledig overzicht van in Nederland vermiste en gestolen kunst- en antiekvoorwerpen bestaat niet (meer). Informatie-uitwisseling met andere landen wordt daardoor bemoeilijkt.

In het overgrote deel van de 500 zaken waarin de Douane veronderstelde cultuurgoederen aantreft, blijkt het om nagemaakte objecten of om objecten zonder problematische herkomstgeschiedenis te gaan. Het inschakelen van de expertise van de Erfgoedinspectie komt 10 à 20 keer per jaar voor. In dergelijke gevallen worden objecten opgehouden en wordt getracht deze aan de rechtmatige eigenaar te retourneren. In een zeer gering aantal gevallen zijn door Douane en Erfgoedinspectie verzoeken aan handhavingsinstellingen gedaan om nader onderzoek in te stellen naar personen die betrokken zijn bij de illegale invoer van beschermd cultureel erfgoed. Navraag bij het Openbaar Ministerie wijst uit dat zelden vervolging is ingesteld. De redenen hiervoor konden niet worden achterhaald.⁷

7.5 Ten slotte

Kunst- en antiekobjecten zijn unieke handelswaren. Wat kunst en antiek het meest onderscheidt van alle andere voorwerpen waarin gehandeld kan worden, is de immateriële waarde die de goederen (kunnen) vertegenwoordigen; de waarde als erfgoed. De mate waarin die wordt toegekend aan een object berust hoofdzakelijk op subjectieve gronden. Voor de ene persoon of het ene volk draagt een kunstwerk veel meer betekenis en waarde in zich dan voor een ander persoon of volk. Desondanks zijn ook kunst en antiek onderwerp van een markt, een wereldwijde markt bovendien, waarop door vraag en aanbod een marktprijs tot stand komt.

⁷ Een aantal van de bij het OM opgevraagde strafdossiers blijkt te zijn vernietigd.

Voor een enkel voorwerp kan die prijs bijzonder hoog oplopen, juist omdat er kopers zijn die bereid zijn veel geld te investeren in het bezit van een betekenisvol object. Evenals andere markten waar grote bedragen omgaan, trekt de handel in kunst en antiek criminaliteit aan. Niet alleen vanwege de illegale winsten die criminelen kunnen boeken - vaak ten koste van bonafide kunstliefhebbers - maar vooral omdat onvervangbare objecten in verkeerde handen kunnen vallen, is de maatschappij zeer gebaat bij een goede bescherming tegen kunstcriminaliteit.

Sec bekeken is de Nederlandse kunst- en antiekhandel niet extreem kwetsbaar voor binnendringing door de georganiseerde criminaliteit. De structuur van de sector en de benodigde expertise om erin actief te kunnen zijn, vormen belemmeringen voor criminelen om eenvoudig financieel gewin te behalen. Tegelijkertijd moet wel worden geconstateerd dat er voor plegers van kunstcriminaliteit een relatief lage pakkans is. De prioriteiten van handhavende organisaties liggen elders, waardoor de benodigde capaciteit en expertise ontbreken. Hoewel het niet waarschijnlijk lijkt dat kunst en antiek in Nederland worden misbruikt voor grootschalige witwasoperaties, kunnen kunstdieven, vervalsers en importeurs van beschermd cultureel erfgoed vaak hun straf ontlopen. De basis om tot een sluitende aanpak te komen - die ligt in een goede registratie, een centraal meldpunt en een netwerk van expertise - ontbreekt.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

- Askerud, P., E. Clément (1997)
Preventing the Illicit Traffic in Cultural Property. A resource handbook for the implementation of the 1970 UNESCO CONVENTION. UNESCO, Parijs.
- Beurden, J. van (2001)
Goden, graven en grenzen. Over kunstroof uit Afrika, Azië en Latijns-Amerika. KIT Publishers, Amsterdam.
- Beurden, J. van (2002)
Meest gestelde vragen over het UNIDROIT Verdrag.
www.josvanbeurden.nl.
- Beurden, J. van (2003)
Internationale regelgeving m.b.t. cultuurbehoud. Africa Asia Desk, Utrecht.
- Blondeau, T. (2003)
Gezocht: meesterwerk, in: Mare (www.leidenuniv.nl/mare).
- Boot, A.W.A., A.M. ten Wolde (1997)
Witwassen in de kunsthandel, in: Justitiële verkenningen 23 (1), pp. 32-40, Quint, Gouda.
- Bouwman, W. (1995)
The international art market, in: Leyten, H., *Illicit Traffic in Cultural Property, Museums against Pillage*, Amsterdam.
- Brodie, N. (2000)
Stealing history. The illicit trade in cultural material. McDonald Institute for archeological research, Cambridge.
- Brodie, N., J. Doole, C. Renfrew (2001)
Trade in illicit antiquities: the destruction of the world's cultural heritage. Oxbow, Oxford.
- Brouwer, N., C. Zijderveld (2003)
De markt voor beeldende kunst en de financiële positie van beeldend kunstenaars 2001. Ministerie van OCW, Amsterdam.
- Cohen, L.E., M. Felson (1993)
Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach, in: *American Sociological Review* 44, pp. 588-608.
- Corbey, R. (2000)
Tribal Art Traffic. A Chronicle of Taste, Trade and Desire in Colonial and Post-Colonial Times. KIT Publishers, Amsterdam.
- Department for Culture, Media and Sport (2000)
Ministerial advisory panel on illicit trade. Department for Culture, Media and Sport, London.
- Douane Informatiecentrum (zonder datum a)
CULRA eindversie (nadere gegevens ontbreken).

- Douane Informatiecentrum (zonder datum b)
De aard en omvang van de (illegale) handel in cultuuroederen (nadere gegevens ontbreken).
- Douane Informatiecentrum (2002)
Risicoanalyse cultuuroederen (nadere gegevens ontbreken).
- Duyne, P.C. van (1999)
Verdacht en doorgemeld. Een statistisch overzicht van drie jaar verdachte geldhandelingen. DCRI, Zoetermeer.
- Ellis, R. (1995)
The Antiquities Trade: a police perspective, in: Tubb, K.W., Antiquities, Trade or Betrayed, Legal, Ethical and Conservation Issues, London.
- Ericson, R.V., K.D. Haggerty (1997)
Policing the risk society. Clarendon Press, Oxford.
- Fase, M.M.G. (2000)
Beleggen in kunst: een samenspel van geldelijke rendement en psychisch inkomen. De Nederlandsche Bank NV, Amsterdam.
- Frei, D., D. Ruloff (1989)
Handbook of Foreign Policy Analysis. Methods for practical application in foreign policy planning, strategic planning and business risk assessment. Martinus Nijhof Publishers, Dordrecht.
- Gimbrère, S.M. (1995)
Illicit traffic in cultural property and national and international law, in: Leyten, H., Illicit Traffic in Cultural Property, Museums against Pillage, Amsterdam.
- Gimbrère, S.M. (1997)
Het Unidroit-verdrag. Over de internationale bescherming van cultuuroederen, in: Justitiële verkenningen 23 (1), pp. 8-17, Quint, Gouda.
- Gubbels, T. (1999)
Passie of professie. Galeriers en kunsthandel in Nederland. Uniepers, Abcoude.
- Gubbels, T., I. Janssen (2001)
Kunst te Koop! Artistieke innovatie en commercie in het Nederlandse galeriebestel. Boekmanstudies/Mondriaan Stichting, Amsterdam.
- Heese, M.M.C. van (in press)
Recent developments in the Netherlands after the conference Illegal Trade.
- ICOM (2001)
Looting in Europe. One hundred missing objects. ICOM, Parijs.
- Jouanny, J.P. (1995)
Illicit Traffic of Cultural Property, in: ICOM, Illicit Traffic of Cultural Property in Africa, ICOM, Parijs.

- Kleemans, E.R., M.E.I Brienens, H.G. van de Bunt (2002)
Georganiseerde criminaliteit in Nederland. Tweede rapportage op basis van de WODC monitor. WODC / Ministerie van Justitie, Den Haag.
- Korsell, L., G. Hedlund, S. Elwér, D. Vesterhav, A. Heber (2006)
Cultural Heritage Crime - the Nordic Dimension. Report 2006:2. The Swedish National Council for Crime Prevention, Information and Publication, Stockholm.
- Kortekaas, J. (2005)
Risicoanalyse georganiseerde criminaliteit. Uitwerking instrumentarium en toepassing op de ICT-ontwikkelingen. Elsevier Overheid, 's-Gravenhage.
- KPMG Forensic accounting (2000)
Proefproject doorlichting transportsector. Een verkenning in het kader van het Programma Preventie Georganiseerde Criminaliteit (PPGC). KPMG, Amstelveen.
- Leyten, H. (1995)
Illicit traffic and the collections of Western museums of ethnography, in: H. Leyten, Illicit Traffic in Cultural Property, Museums against Pillage, Amsterdam.
- Leyten, H. (1995)
International cooperation in the fight against illicit traffic, in: H. Leyten, Illicit Traffic in Cultural Property, Museums against Pillage, Amsterdam.
- Leyten, J. (2004)
Nok beelden op de TEFAF 2000. Ongepubliceerde scriptie. Universiteit van Amsterdam, Amsterdam.
- Ministeries van Financiën en OCW (2004)
Illicit traffic in cultural goods in the Netherlands. Research report. Ministeries van Financiën en OCW, Den Haag.
- Neve, R.J.M., M.M.J. van Ooyen-Houben, J. Snippe, B. Bieleman (2007)
Samenspannen tegen XTC. Eindevaluatie van de XTC-nota. WODC, Den Haag.
- Parlementaire Enquête Opsporing (1996)
Inzake opsporing. Eindrapport onderzoeksgroep Fijnaut, Tweede Kamer 1995-1996, 24072, nr. 16.
- Raad van Hoofdcommissarissen (2001)
Misdadaad laat zich tegenhouden. Advies over bestrijding en opsporing van criminaliteit. Raad van hoofdcommissarissen, Projectgroep Opsporing, Amsterdam.
- Raad van Hoofdcommissarissen (2003)
Tegenhouden troef. Een nadere verkenning van Tegenhouden als alternatieve strategie van misdadaadbestrijding. Raad van Hoofdcommissarissen, Projectgroep Opsporing, Amsterdam.

- Radcliffe, J. (2000)
Attitudes to art crime. The Romantic versus the Realist, in: Trace Magazine, The Art Loss Register, London.
- Rappard-Boon, Ch.E. van, J.E.P. Leistra (1997)
Kunst in den vreemde, Internationale verdragen ter bescherming van nationaal cultureel erfgoed, in: Justitiële verkenningen 23 (1), pp. 18-31, Quint, Gouda.
- Rottenberg, H. (1999)
Meesters, marodeurs: de lotgevallen van de collectie Chardzjiëv. Mets, Amsterdam.
- Schutten, H. (2000)
Kunstmafia. Moord, diefstal, oprichting en witwaspraktijken in de kunstwereld. Meulenhoff, Amsterdam.
- Sibidé, S. (1995)
Fighting pillage: national efforts and international cooperation, in: H. Leyten, Illicit Traffic in Cultural Property, Museums against Pillage, Amsterdam.
- Sjouke, P.S. (1999)
Het behoud van cultuurobjecten, twee werelden, twee visies. Ars Aequi Libri, Nijmegen.
- Snippe, J., B. Bieleman, H. Naayer, C. Ogier (2004)
Preventieve doorlichting cannabissector c.a. St. INTRAVAl, Groningen-Rotterdam.
- Stille, V. (2006)
Dutch chauvinism? Do Dutch national law and rules assist in the protection of cultural objects against theft and illicit trade, in: Art Loss Review 195, pp. 12-13.
- Stille, V. (2006)
Het beschermen van cultuurobjecten tegen diefstal en illegale handel in Nederland. Ongepubliceerde doctoraalscriptie. KCM Beeldende kunst, Groningen.
- Stoep, R. van der, J. Snippe, B. Bieleman (2007)
Goed bedoeld. Preventieve doorlichting goede doelen-sector. St. INTRAVAl, Groningen-Rotterdam.
- TEFAF (2000)
The European Art Market 2000. Market Tracking International Ltd, London.
- TEFAF (2002)
Der Europäische Kunstmarkt im Jahr 2002. TEFAF, Helvoirt.
- TEFAF (2003)
VAT and the European Art Market. TEFAF, Helvoirt.
- TEFAF (2004)
Art market matters. TEFAF, Helvoirt.

- TEFAF (2005)
The modern and contemporary art market. A study by Kusin & Compagny. TEFAF, Helvoirt.
- Tijhuis, A.J.G. (2006a)
Transnational crime and the interface between legal and illegal actors, the case of illicit art and antiquities trade. NSCR, Leiden.
- Tijhuis, A.J.G. (2006b)
Smokkel van cultuuroederen, in: *Agora* 22 (3), pp. 19-21.
- Tubb, K.W. (1995)
Antiquities, Trade or Betrayed, Legal, Ethical and Conservation Issues. Archetype Publications, Londen.
- Unger, B. (2006)
De omvang van en het effect van het witwassen, in: *Justitiële verkenningen* 32 (2), Boom Juridische Uitgevers, Den Haag.
- Vlies, I.C. van der (2005)
De kunst en het recht. Over algemene publiekrechtelijke regels met betrekking tot kunst. Boom Juridische Uitgevers, Den Haag.
- Watson, P. (1997)
De zaak Sotheby's: kunstsmokkel, prijsopdrijving, verdachte handel & andere praktijken. Met in de hoofdrol de Nederlander Roeland K., kunstexpert te Milaan. Kosmos-Z&K, Utrecht.
- Watson, P., C. Todeschini (2006)
The Medici conspiracy. The illicit journey of looted antiquities from Italy's Tomb Raiders to the world's greatest Museums. Public affairs, London.

Tijdschriften en kranten

Algemeen Dagblad
Art Newspaper
De Morgen
De Standaard
De Volkskrant
Het Financieele Dagblad
Het Parool
International Herald Tribune
Kunst & Antiek Journaal
Leeuwarder Courant
National Post
NRC Handelsblad
Trace Magazine
The Art Loss Review

Websites

www.2dehands.nl
www.artloss.com
www.artnet.nl
www.cnac-gp.fr/musee
www.ebay.nl
www.erfgoedinspectie.nl
www.europol.com
www.exto.nl
www.fatf-gafi.org
www.gestolenkunst.nl
www.icom.org
www.ifar.org
www.interpol.com/workofart/
www.josvanbeurden.nl
www.kunsthandel.nl
www.leidsewetenschappers.leidenuniv.nl
www.lootedart.com
www.lostart.de
www.marktplaats.nl
www.michelvanrijn.nl
www.minfin.nl/mot
www.museum-security.org
www.netkwesties.nl
www.pan-amsterdam.nl
www.restitutiecommissie.nl
www.speurders.nl
www.tefaf.com
www.unimaas.nl

Videomateriaal

Barend en van Dorp (2002)

Interview met Michel van Rijn. RTL4, Hilversum.

Conference fighting illicit traffic in cultural goods within the European Union (2004)

Interview met Michel van Rijn. Ministerie van OCW, Den Haag.

Hot Art (2003)

Driedelige documentairereeks. Discovery Channel.

Zembla (2003)

Kunstcriminelen. De diefstal van kunstwerken in Nederland naar aanleiding van grote en recente diefstallen uit het Van Goghmuseum, het Frans Halsmuseum, het Rijksmuseum en het Museon. Vara, Hilversum.

Zembla (2006)

Witwassen doe je zo. Vara, Hilversum.

LIJST MET GEBRUIKTE AFKORTINGEN

AAPS	Association of Applied Paleontological Sciences
ALR	Art Loss Register
BIK	Bedrijfsindeling Kamers van Koophandel
BNP	Bruto Nationaal Produkt
BW	Burgerlijk Wetboek
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CDIU	Centrale Dienst voor In- en Uitvoer
CINOA	Confédération Internationale des Négociants en Oeuvres d'Art
CJD	Centrale Justitiële Documentatie
DIC	Douane Informatiecentrum
DFB	Douane Fraude Bestrijding
EU	Europese Unie
FIOD-ECD	Fiscale inlichtingen en opsporingsdienst-Economische controledienst
FIU	Financial Intelligence Unit
GbN	Galeriebond Nederland
HKNF	Het Nederlands Kunstenaars Forum
IADAA	International Association of Dealers in Ancient Arts
KvK	Kamer van Koophandel
KLPD	Korps Landelijke Politiediensten
LAPADA	(Largest) Association of (Professional) Art and Antique Dealers
MOT	Meldpunt ongebruikelijke transacties
NEI	Nederlands economisch instituut
NGA	Nederlandse Galerie Associatie
NVG	Nederlandse Vereniging van Galeriehouders
NMV	Nederlandse Museumvereniging
OCBC	L'Office Central de lutte contre le trafic des Biens Culturels
OCW	(Ministerie van) Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
OM	Openbaar Ministerie
PAN	Pictura Antiquairs Nationaal
PPGC	Programma preventie georganiseerde criminaliteit
PVAGM	Programma Versterking aanpak georganiseerde misdaad
SBI	Standaard Bedrijfsindeling
SVCN	Stichting Volkenkundige Collectie Nederland
TEFAF	The European Fine Art Foundation (The European Fine Art Fair)

TMV	(Federatie) Taxateurs, makelaars en veilinghouders
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNIDROIT	International Institute for the Unification of Private Law
VHOK	Vereeniging van Handelaren in Oude Kunst in Nederland
VNAG	Vereniging Nederlands Antiquairs Genootschap
WBC	Wet tot behoud van Cultuurbezit
WED	Wet op de Economische Delicten

BIJLAGE ITEMLIJSTEN

In deze bijlage zijn de onderwerpenlijsten opgenomen die zijn gebruikt voor de interviews ten behoeve van de preventieve doorlichting van de kunst- en antiekhandel. Hieronder volgt eerst de lijst voor gesprekken met personen uit de sector, vervolgens de lijst voor gesprekken met personen uit de handhaving.

Itemlijst gesprekken personen uit de sector

Introductie

INTRAVAl, bureau voor onderzoek en advies, maakt in opdracht van het ministerie van Justitie een doorlichting van de kunst- en antiekhandel in Nederland. Doel is een volledig beeld te krijgen van de sector en inzicht te verwerven in mogelijke kwetsbaarheden ten aanzien van georganiseerde criminaliteit. In gesprekken met experts en betrokkenen willen wij onderstaande thema's aan bod laten komen. Het kan zijn dat niet alle onderwerpen van toepassing zijn, dan worden minder relevante onderdelen overgeslagen. Alle informatie wordt vertrouwelijk behandeld en verwerkt. In de rapportage worden geen uitspraken rechtstreeks aan personen verbonden.

1. Achtergrond (kort)

- Naam, functie, historie

2. Onderneming (c.q. organisatie) (indien respondent werkzaam in kunsthandel) (kort)

- Profiel: historie, bedrijfsgegevens, activiteiten, werkveld
- Praktijk: handelspartners, transacties, voorraad, financiering
- Context: netwerk, koepel, internationaal

3a. Sector algemeen

- Vergelijkbare ondernemingen
- Onderverdeling, afbakening
- Belangrijke spelers, invloed

3b. Kunst- en antiekmarkt

- Financieel: totale omzet, omvang transacties
- Internationaal: aandeel in totaal, deelsectoren, belangrijke bron- en doellanden

- Organisatie: communicatiekanalen, intermediairs, samenwerking, concurrentie, kartelvorming

4. Kwetsbaarheid

- Wet- en regelgeving: belangrijke wetten, toezicht, sancties
- Effectiviteit: regelgeving en handhaving,
- Kwetsbaarheid: deelsectoren, factoren, houding t.a.v. UNIDROIT

5. Criminaliteit

- Slachtofferschap: zelf slachtoffer geweest, vorm van criminaliteit, melding
- Op andere wijze geconfronteerd, vorm van criminaliteit, informatiebron
- Criminelen: mogelijkheden voor misbruik, vormen van criminaliteit
- Misdrijven: vóórkomen typen misdrijven

6. Preventie

- Ervaring: opmerkelijke, ongebruikelijke, verdachte zaken
- Melding: afweging om melding te maken, verwachting, zelfreinigend vermogen sector
- Bescherming: mogelijkheden sector, overheid, maatregelen binnen eigen organisatie

7. Registraties

- Registers: namen van gebruikte registers, informatie, beheer, mogelijkheid tot inzage
- Eigen registratie: Soort gegevens, mogelijkheid tot inzage

8. Afsluiting

- Aanvullingen, documenten, contactpersonen

Hartelijk dank voor uw medewerking.

Itemlijst gesprekken personen uit de handhaving

Introductie

INTRAVAL, bureau voor onderzoek en advies, maakt in opdracht van het ministerie van Justitie een doorlichting van de kunst- en antiekhandel in Nederland. Doel is een volledig beeld te krijgen van de sector en inzicht te verwerven in mogelijke kwetsbaarheden ten aanzien van georganiseerde criminaliteit. In gesprekken met experts en betrokkenen willen wij onderstaande thema's aan bod laten komen. Het kan zijn dat niet alle onderwerpen van toepassing zijn, dan worden minder relevante onderdelen

overgeslagen. Alle informatie wordt vertrouwelijk behandeld en verwerkt. In de rapportage worden geen uitspraken rechtstreeks aan personen verbonden.

1. Achtergrond (kort)

- Naam, functie, historie

2. Organisatie

- Organisatiemodel
- Activiteiten, werkveld, taken en bevoegdheden
- Kennis, scholing

3. Samenwerking

- Overige opsporingsorganisaties
- Samenwerkingspartners, rolverdeling en hiërarchie
- Type afspraken en vorm van afstemming, operationalisering van afspraken
- Succes- en faalfactoren

4. Kunst- en antieksector en criminaliteit

- Grootte sector: omzet, aantal bedrijven, aandeel internationale handel
- Type registratiesystemen, beheer, inhoud
- Criminaliteit: schaal, type delicten, georganiseerde criminaliteit

5. Juridisch instrumentarium

- Wet- en regelgeving: internationaal, Europees, nationaal
- Naleving: controle en opsporing, beschikbare bevoegdheden
- Praktijk: is regelgeving adequaat, lacunes, misbruik
- Sanctierring: type sancties, sanctiemaat, vervolging, berechting, afschrikking

6. Preventie

- Bescherming sector: zelfreinigend vermogen sector, mogelijkheden sector
- Bescherming ambtenaren: corruptie, belangenverstrengeling, preventie

7. Afsluiting

- Aanvullingen, documenten, contactpersonen

Hartelijk dank voor uw medewerking.

Schone kunsten

Op grond van verschillende publicaties en onderzoeken mag worden aangenomen dat onder andere de kunst- en antiekhandel kwetsbaar is voor innesteling van (georganiseerde) criminaliteit. In het kader van het 'Programma Versterking aanpak georganiseerde misdaad' (PVAGM) van het ministerie van Justitie is de sector om die reden doorgelicht.

In opdracht van het ministerie heeft onderzoeks- en adviesbureau INTRAVAL een inventarisatie en doorlichting verricht van de kunst- en antiekhandel in Nederland, alsmede een analyse van de handhaving. Daarvoor zijn literatuur, openbare gegevensbronnen en registratiegegevens gebruikt. Voorts zijn diverse handelslocaties bezocht en hebben vele gesprekken plaatsgevonden met kunsthandelaren, andere deskundigen uit de kunstwereld en met medewerkers van handhavinginstellingen.

In dit boek wordt onder meer aandacht besteed aan de samenstelling en omvang van de sector en aan de handelspraktijk. Daarnaast wordt in het bijzonder ingegaan op kwetsbare aspecten van de Nederlandse kunst- en antiekhandel. Beschreven wordt op welke wijze de organisatie van de sector en het functioneren van de handhaving van invloed zijn op het risico dat de sector wordt misbruikt voor het plegen van criminaliteit.

ISBN 978 90 8874 013 8